
İstiklâl
Harbinin
ESASLARI
YAZAN: Kâzım Karabekir

Türkün Ulu Tarihine Büyük Hörmetlerimle :

İstiklâl Harbimizin ESASLARI

Yanlış Bilgi Felâket Kaynagıdır.

Yazan:
KÂZIM KARABEKİR

Tabî ve Naşiri
SİNAN MATBAASI NEŞRİYAT EVİ
1933 — 1951

İstiklâl Harbimizin esasları

I

Başlangıç

Medenî camialarda her hâdiseyi müteakip alâkadarlar derhal hatıralarını milletlerinin, cihanın ve tarihin huzuruna arzetmeği en kutsî bir vazife bilirler. Biz, tarihimizin en mühim hâdiselerinin içinde yoğrulduğumuz halde bu mühim borcu ödemekte bazı sebeplerin tesiriyle geç kaldık. Daha ziyade gecikmek, Hakikat nurunun gurubunu seyretmekten zevk almak demek olur.

Bir zamanlar milletimizin mukadderatını kaydu-şartsız tasarruf eden Enver ve Talat Paşalar gibi zatlar, âmil oldukları müthiş hâdiselerin bilânçosunu millete vermeden ve hattâ ufak bir iz bile bırakmadan göçüp gitmişlerdir. Bu tarzı hareketin mahcubiyet ve mes'uliyeti elîmdir. Bu hecaletten aileleri de, kendilerini sevenler de müteessir olmaktadırlar. Çünki:

Milletin ve tarihin hakkı olan hakikatı beraber gömmek feci bir cinayettir.

Ve çünki:

Bu hakikatlar yani tarihî haklar, bilhassa medeniyet çağının henüz ilk yaşlarında bulunan bizim gibi milletler için can verici birer gıdadır.

Vatandaş!

Yanlış bilgi felâket kaynağıdır, her işin evvelâ hakikatini ara ve öğren! Sonra münakaşasını istediğin gibi yap! Birincisi vicdanına, ikincisi seciye ve irfanına dayanır.

K. K.

İstiklâl harbimizin esasları :

Her hâdisenin esas hatları ve bunları birleştiren bir sürü teferruatı vardır. İstiklâl harbimizin esas hatları şunlardır:

1 — Millî istiklâlimizin tehlikeye gittiğini kimler, ne zaman gördü ve ne gibi teşebbüslerde bulundu?

2 — İstiklâlimizi kurtarmak için serdolunan muhtelif noktai nazarlar nelerdi?

3 — Esas pilân etrafında ilk evvel kimler toplandı? Ve bu pilânın tatbiki esnasında fikirler daima mutabık kaldı mı? Erzurum, Sivas kongreleri ve bunları temin için yapılan mücadeleler, Misakımillî hududu, İstanbul meclisi meb'usanı haklarındaki fikir ve teşebbüsler nelerdir? Ve bu esnada hey'eti temsiliyenin mesaisi ve dahilî vaziyetimiz, İstanbul faciası ve millî hükûmetimizin Ankarada tulûu.

4 — Harekâtı askeriye, dahilî ve haricî siyasetimizdeki muhtelif noktai nazarlar ne idi? Yeşil ordu ne idi? İstiklâl harbi daha evvel bitebilir mi idi?

5 — İstiklâl harbi esnasında propaganda ve casusluk meseleleri.

6 — Şark muhalefeti nereden çıktı?

7 — İstiklâlimizin temininden sonrası için fikirler ne idi? Netice ne oldu?

1 - Millî İstiklâlimizin tehlikeye gittiğini kimler ne zaman gördü ve ne gibi teşebbüslerde bulundu?

Mondros mütarekenamesini okuyanlar Türk milletinin içine düştüğü felâketi anladılar, İstanbulun işgaliyle felâketin tasavvurun fevkinde olduğunu da gördüler. Bu felâketle âni karşılaşanlar artık Türklerin mahvolduğunu, kurtuluş imkânı olmadığını tasdik ile galip devletlerin eline kendilerini ve milleti teslim ettiler.

Halbuki Millî istiklâlimizin tehlikeye gittiğini, ben 31 Mart 1325 irtica hâdisesinin akebinde görmüş ve İttihadıterakki ricalini ve Şurayıaskeriyi ikaz etmiştim. Bu husus hakkında [Türklerde hürriyet cereyanları ve İttihaditerakki cemiyeti] eserimde tafsilât görülecektir. Burada yalnız teklifimi yazıyorum: [Trakyı ve Anadoluyu esas Türk vatanı adiyle Osmanlı umran ve servetini bu hudut içerisine toplamak dahilî siyasetimizin gizli temeli olmak sırası gelmiştir. Rumeli ve Arabistanın uzun zaman bizde kalmasına artık imkân göremiyorum. İslâm ırklar bile bizden ayrılmak fikrindedirler. Ordumuzun içindeki Arnavut ve Arap zabitlerinde bile dehsetli ayrılık fikirleri başlamıştır. Haricî devletlerle de Türkten gayri ırkların daha sıkı rabıtaları vardır. Osmanlı İmparatorluğunun inhilâli karşısında öz Türk unsuriyle meskûn olan yerlerin de felâkete düşmesine karşı şimdiden tedbirler alınmalıdır: (1) Şimendöferler, yollar ve her türlü müessesat bu sahada vücuda getirmeli ve bunun haricinde inşası zarurî olan kışlalar ve saire resmî mebani kerpiç olmalıdır. (2) Ordunun harp kıymetinin yükseltilmesine büyük ehemmiyet verilmelidir.]

Fikrimi Şurayiaskeri hüsnütelâkki etti. Fakat İttihadıterakki erkânı [Talat, Enver, Cemal beyler - sonra paşalar] söz anlamadı. Bu fikrimi Balkan harbini müteakip, hâdisatı işhat ederek tekrar ettiğimden dolayı Ahmet Cemal paşa beni hay-

meşum güruh bu başlar etrafında o kadar kesif ağlar kurmuştu ki hakikati haykıranların seslerini duymalarına değil, vakit vakit gözleri karşısında dikilen felâket lâvhalarını bile görmeğe mecalleri kalmamıştı. İşte hiç bir tenkide ve hiç bir acı hakikatin telâffuzuna müsaade etmiyerek mütemadiyen alkışlarla sarhoş olan bu arkadaşlarımız hayatlarının bilânçosunu vermeden 2 Teşrinisâni 918 de vatanı, milleti ve orduyu terkederek kaçtılar.

Vilson prensiplerinin cazip vaidlerine kapılarak harpten bıkan veya mağlûbiyetlere giriftar olanlar da (Mondoros) mütarekesini tehalikle kabul ettiler; fakat bir seneye yakın zamandanberi zaferden zafere koşarak bütün şark vilâyetlerimizi istirdattan mâda Ermenistanı, bilhassa (Karsı) ve (Gümrü)yü Rusların milyonlar sarfiyle tahkim ve yüzlerce topla techiz ettiği kaleleri namutenahi ganaimle zapteden ve bütün Kafkasyaya ve şimali İrana hakim olan Şark ordusunun bir kumandanı sıfatiyle bu tarzdaki mütarekenin hayra delâlet etmiyeceğini, mütarekenin tebliği anından itibaren gördüm. Mütareke esnasında (Tebriz) de bulunan kolordu karargâhımın lâğvolunarak sadrâzam İzzet paşa tarafından erkânıharbiyei umumiye reisliğine getirilmekliğim arzusiyle İstanbula celbolundum. Gelirken (Batum) depolarındaki bir çok sahra Japon topları ve mermilerini iki büyük şalopeye yüklettirdim ve Reşitpaşa vapuruna bağlıyarak (Trabzon)a çıkarttım. [*]

28 Teşrinisâni 334 te Reşitpaşa vapuriyle Boğaziçine girdiğimiz zaman karşılıklı İngiliz ve Fransız bayraklarının sallandığını görerek heyecana geldim. Büyükderede merasimle İngiliz bayrağının çekildiğini gördüğüm dakikada (tek dağ başı mezar oluncaya kadar) mücadele ederek istiklâlimizi kurtarmağa vicdanıma karşı ahdettim ve (Ya istiklâl ya ölüm!) diye haykırdım. [**]

29 Teşrinisâni 334 (918) Zeyrekte Kilise camii karşısındaki ağabeyimin evinin bahçesinde, ziyaretime gelen Harbiye Nezareti Müsteşarı en yakın aziz arkadaşım miralay İsmet beye [***] milletin istiklâlini kurtarmak için düşüncelerimi şöylece izah ettim:

---

[*] Bunlar Garp cephesine ilk hediyem olmuştur.

[**] Bunu bir marş olarak da güfte ve bestesini şarkta iken yaptım

[***] Başvekil İsmet paşa hazretleri.

(Genç kumandanların İstanbula toplatılması ve hususiyle beni şarktan ayırmak büyük bir gaflet olmuştur. Beni derhal şarka iadeye çalış. Ben orada milleti tenvir ve onlara yardım ederek memleketin inhilaline karşı Şarkta yeni bir milli Türk hükûmeti vücuda getirerek Şarkı tehlikeden kurtardıktan sonra Garp tehlikesi bertaraf edilebilir ve bu suretle mütareke hududu dahilinde kalan anavatanımız kurtulabilir. İtilâf devletlerinin harekâtı idame etmeyip bizimle mütarekeyi kabul etmelerinden itilâfın bu hudut dahilinde yeni bir cidale kalkışacağını tahmin etmiyorum.] (*)

İsmet bey tehlikeyi büyük ve bu fikrimin imkânsızlığını söyliyerek *askerlikten istifa ile bir köyde çiftlik yapmaklığımız* fikrinde bulundu. Tek dağ başı mezar oluncaya kadar bu gayeden ayrılmıyacağım, dedim. Bunun üzerine beni şarka tâyin için çalışacağını vadetti.

30 Teşrinisâni 334 de Harbiye Nazırı Abdullah paşayı ziyaretle gazetelerimizin İttihat ve Terakki erkânını batırmak gayretiyle Ermeni katliâmı efsanesi hakkındaki yanlış neşriyatlarının tehlikesini anlattım. Ve Ermeni mezalimine ait topladığım vesaik ve fotoğrafları vererek İsmet beyin riyasetinde bir komisyon teşkil ettirerek hakiki vaziyetin bir risale ile neşrini temin ettim. (*)

1 Kânunuevvel 334 de Erkânıharbiyei umumiye reisi Cevat paşa hazretlerini ziyaretle İstanbulda toplanmaklığımızın gafletini izah ve benim derhal şarka iademi ve ordunun zaiflatılmamasını rica ettim. Sadaretten istifa etmiş bulunan Müşir İzzet paşa hazretlerini de aynı günde ziyaretle [Milletin istiklâlinin mahvına gidildiğini ve bunu ancak şarktan temin imkânımız bulunduğunu takdir ederek beni getirtmemeniz lâzımdı. Sulhun aktinden evvel ordunun kuvvetten düşürülmemesini ve benim şarka iademi ve kendisinin de iş başından

---

(*) Ne vaziyete düşmüştük: Harbiye Nezaretinde Fransızca tercümanına verilecek on lira bulunamamıştı da benden karzan aldılar!

(**) İtilâf devletleri ve hattâ Amerikalılar Anadolu istilâsına iştirak edecek mi etmiyecek mi meselesi Ankarada milli hükûmet teşkil edildikten sonra dahi Ankara hükûmetiyle aramızda münakaşa edilmiş ve ben fikrimde edille göstererek etmiyeceğini ispat ettim bu husus Ermeniler faslında görülecektir.

uzaklaşmasının doğru olmadığını| söyledim. Derhal gözlerinden yaş boşandı ve |Demek seni getirmekle vatana fenalık ettim. Bazı arkadaşlarımla görüşeyim kararımı söylerim| dedi.

6 Kânunuevvel 334 de selâmlık merasiminde usulen huzura kabul olundum. Padişaha dahi |sulhun tamamii temini görülmeden evvel ordusunu zaiflatmaması ve bilhassa genç kumandanlarını iş başından ayırmaması, aksi halde ikinci Endülüs vaziyetinin pek uzak olmadığını| anlatarak |benim şarka ve İstanbulda toplanan genç kumandanların da Anadoluya orduları başına iadeleri halinde Türklüğün öldürülemiyeceğini| söyledim. Cevaben |sizin gibi genç, mert, ve şayanı itimat kumandanlara malik olan millet elbette zeval bulmaz. Berhudar ol! Senin gibi bir kumandana malik olmakla ben ve milletim iftihar eder| dedi. İşte bu mülâkattır ki benim ve diğer genç kumandanların iş başına geçmesini temin eden âmillerden birisi oldu.

23 Kânunuevvel 334 (918) de Cevat paşa Harbiye Nezaretine ve Fevzi paşa da Erkânıharbiyei umumiye riyâsetine tâyin olundular. Kendilerini tebrike gittim. Beni Tekirdağındaki 14 üncü kolorduya tâyin ettiklerini ve bunun ilk kademe olduğunu ve ilk fırsatta şarka iade edileceğimi Cevat paşa söyledi. Müsteşar İsmet bey de teyit etti.

2 Kânunusâni 335 de Tekirdağına muvasalatımda orada kalmak hususundaki beyhudeliği görerek bir an evvel kolordumun Balıkesire nakli için teşebbüsatta bulundum ve müsaade almağa muvaffak oldum.

28 Kânunusâni 335 de Tekirdağında ziyaretime gelen Edirnedeki kolordu kumandanı Cafer Tayyar beye de milli istiklâlimizi kurtarmak hakkındaki mütalâamı izah ve şarka gitmek için uğraştığımı ve bu kolordunun da Anadoluya naklini temin ettiğimi söyledim Fikrimi o da musip gördü.

14 Şubat 334 de bir aralık Harbiye Nazırlığında ve bir aralık Erkânıharbiyei umumiye riyaseti vazifesinde bulunan ve evvelce kumandanım olan Şevket Turgut paşa hazretlerini de ziyaret ettim. Fikirlerimi açtım, kanaatlerimi söyledim ve benim şarka tâyinime delâletlerini rica ettim.

13 Mart 335 Şarktaki iki kolordudan mürekkep dokuzuncu ordunun ismine on beşinci kolordu namı verilerek beni kumandanlığına tâyin ettikleri emrini aldım. Fakat bu aralık bir tasfiyei rütbe meselesi meydana atıldı. Muharebe meydanlarında

kazandığımız rütbeler bizden alınacaktı. Bunun için benim Şarka gitmekliğim bir müddet tehir ettirildi. Büsbütün sarfınazar edilmesinden endişe ederek esasen benim de şarka gitmeğe pek heveskâr olmadığımın propaganda edilmesini İsmet beyden rica ettim.

23 Mart 1335 Mustafa Kemal paşa hazretlerinin Ahmet Rıza beyle görüşerek müşarileyhin riyasetinde İstanbulda bir kabine teşkili ve kendilerinin Harbiye Nazırlığına geçmesini ve benim de kabinede bir mevki almaklığımı arzu ettiklerini öğrendim, ve İsmet bey vasıtasiyle de bu yolda bir teklif aldım. Bunun felâketi milliyi tacilden başka bir şeye yaramıyacağını, bir an evvel genç kumandanların Anadoluya atılmasından başka çare olmadığı hakkındaki noktai nazarını te'kiden İsmet beye söyledim.

10 Nisan 1335 de Erkânıharbiyei umumiye reisi Fevzi paşayı ziyaretle daha ziyade intizar eylemiyerek hemen şarka gideceğimi kendilerine söyledim. Tasfiye muhakkak olduğundan beyhude gitmemekliğimi ve mahçup olarak dönmenin fena olacağını söyledi. Tasfiyede kaymakam olacakmışım. Ben harbi umumi bidayetinde kaymakamdım. Çanakkalede miralay ve birinci Şark zaferinden dolayı da Ermenistanda mirilivalığa terfi etmiştim. Fevzi paşa hazretlerine şarkta milli bir nüve kuracağım hakkındaki mütalâamı, tasfiyenin mevzubahsolamıyacağını söyledim.

— Seni divanıharbe verirler. Dediler. Ben de pek samimi ve hürmetkâr rabıtam dolayısiyle mahrem kalacağına emin olarak: Trabzona ayak basmaklığıma mümanaat etmeyiniz ötesi milli dâva olacaktır dedim ve müsaadelerini aldım.

Harbiye Nazırı Şakir paşayı da hareketim için ikna ettim.

Kıt'atınızda iaşe buhranı vardır. Gider gitmez hayvanları elden çıkar ve bu suretle iaşe buhranını giderebilirsiniz. Allah kolaylık versin. Dediler.

Ben iaşe buhranına karşı Sinop'dan itibaren iskelelerdeki âşar anbarlarından istediğim kadar erzak alabilmek için kendilerine bir emir imzalattım. Tavsiyelerini de yapacağımı söyliyerek veda ettim.

11 Nisan Cuma günü padişaha arzı vedâ için selâmlığa gittim ve huzura kabul olundum. Beni Şarktaki dokuzuncu ordu kıtaatından müteşekkil olan on beşinci kolordu kumandanlığına tâyin buyurduklarından dolayı teşekkür ettim ve İstan-

bulda kolordu kumandanlıklarından gelmiş genç kumandanların Anadoluya kıtaatın başına geçirilmesi için istical buyurmalarını aksi halde telâfisi gayri mümkün felâketlerle karşılaşacağımızı, hatırlattım ve itilâf devletlerinin ordularımızın silâhlarını toplamağa başladıklarını ve bunun neticesinin korkunç olacağını izah ettim. Sultan Vahdettin iltifat ve dua etti. Büyük bir korku içinde kıvranıyordu. Sözlerim iyi tesir etti. Fakat uzun görüşmekten endişe ile: |Fazla görüşmek münasip değil Cuma selâmlığıdır. Fakat fikrinizi takdir ediyorum.| Dediler, arzı vedâ ile metanet tavsiye ettim.

Huzurdan sonra İzzet paşa, Cevat paşa, Şevket Turgut paşalar gibi kendilerine yaptığım ricalarımı is'af ile beni Şarka tâyine çalışan zatlara arzı teşekkür ve veda ettim. Bugün Mustafa Kemal Paşa Hazretlerini de ziyaret ettim. Kendileri Şişlide oturuyorlar ve hasta yatıyorlardı. Vaziyeti şöyle izah ile kararımı söyledim:

Paşa Hazretleri. Ben Şarktaki, ismi kolorduya tahvil olunan ordunun başına geçiyorum. Bu ordunun bir kolordusu benim mütarekeden evvel kumanda ettiğimdir. Diğer, kolordu fırkaları da vakit vakit emrimde bulunmuştur.

Şarkın Ermenilerden istirdadında bulunmaklığım dolayısiyle ordu kadar halkın da pek büyük emniyetine ve muhabbetine mazharım. Vaziyetimizin vehametini İstanbuldan durdurmak imkânsızdır. Burada ancak itilâfın arzularını tatbikten başka birşey yapılamaz.

Halbuki Şarkta Millî bir hükûmet esasını hazırlamak ve ordunun kuvvetini de muhafaza ederek vahim sulh şartları karşısında millî istiklâlimizi kurtarmak için mücadeleye girişmek mümkündür. İtilâf devletlerinin Anadolu istilâsına kalkışacaklarını ümit etmiyorum (*) çünkü istilâ maksatları olsa ellerindeki büyük kuvvetlerin gerek Dicle ve gerekse Fırat boylarından ve her tarafı kuvvetsiz sahillerimizden muzafferane yürüyüşlerine ne mani vardı? Bence devletler muharebenin

---

(*) M. Kemal Paşa Hz. bu fikri kabul etmiyorlardı. Ankarada Millet Meclisi riyasetinde iken dahi Şark hareketinin yapılması hakkında zaman gelmiştir, harekete müsaade edilsin diye yaptığım tekliflerde itilâfın ve hattâ Amerikalıların her taraftan ve Trabzondan dahi debarkmanlara başlıyacağı mütalâasında israr buyurmuşlardır.

fazla devamına muktedir değillerdir. Gerek milletler ve gerek ordular artık yorgun bir halde istirahate geçmişlerdir. Şarka kuvvet sevkine halk manidir.

Terhisler dolayısiyle Şarktaki orduları zayıflamıştır. Avrupa gazetelerindeki münakaşalar da bunu gösteriyor. İngiltereden Şarka gönderilmek istenilen bir kıt'a itaat etmiyerek dağıldığını Paris gazetelerinde okudum. Bence mesele (Ermeni ve Rumlar) la boğuşmaktan ibaret kalacaktır. Şarkta Ermeni ordusunu teslimi silâha mecbur ettikten sonra Garpteki Yunan ordusu teşebbüslerine göğüs gerebiliriz. Ümidimin hilâfına itilâf devletlerinin de işe karışmaları cihetine gelince: Bu fikir bizi İstiklâl Harbine girmekten menetmemelidir. Bu vazife milletten daha ziyade biz kumandanlara düşüyor. Çünkü: Henüz Anadoluda müdafaa kudretini havi ordularımız vardır. Silâhımız cephanemiz bitmiş değildir. Son fişengini atmadan teslim olan bir kale kumandanı nasıl vatan haini addolunursa biz de ona benziyoruz. Çünkü: Anadolu bir kale biz de onun kumandanlarıyız. Henüz ikmali namus etmiş sayılamayız; işte bu düşüncelerle ben Şarka gitmek için aylarca uğraştım. İngilizlerin Şarktan ordu kumandanı Şevki paşanın kaldırılmasını istemeleri bu fırsatı verdi.

Kararım şudur: Şarkta muhtelif namlar altında bir takım teşekküller başlamıştır. Medenî âlemin nazarı dikkatini celbe çalışan erbabı hamiyetten de filen istifade edebiliriz. İstanbuldaki millî blok ve sair yerlerdeki bu kabil teşekküllerden de sonraları ayni istifade kabil olur.

Evvelâ Şark teşekküllerini Erzurumda birleştirerek her hangi bir tehlikeye karşı bir millî taarruz hazırlamağı düşünüyorum. Yani bir millî Türk hükûmeti esası. Eğer istiklâlimize dokunulmaz, yalnız Şark vilâyetleri tehlikeye düşerse derhal Erzurumda bu millî hükûmet faaliyete başlar ve ben de millî hükûmetin emrinde bir ordu kumandanı olarak Şarkın müdafaasını deruhte ederim. Eğer tahminim veçhile tehlike bütün vatan için görülürse çıkacak hükûmet Yeni bir Türk millî devleti olur ve bizler de bütün vatanın müdafaa vazifesini deruhte ederiz. Böyle bir şekilde meselenin halli tabiî daha güçtür ve bütün arkadaşlarımızın Anadolu'da kıt'aları başında bulunmamaları lâzımdır. Derhal ilk fırsatta Şarktaki tehlikeyi bertaraf ederiz. Bütün kuvvetler Garbe tevcih olunabilir. Ben bu vaziyette Şarktaki rolümü muvaffakiyetle yapabilirim. Garp mese-

lesi açık kalmıyor zatı samilerinden ricam da bir an evvel sizin de Anadoluya geçmekliğinizdir. Her makamın namuslu siması genç kumandanların Anadoluya atılmasına taraftardır. Bunun için derhal sizin de bir vazife ile gelmeniz mümkündür. Eğer mümkün olmazsa hususi bir tarzda da gelebilirsiniz. Evvelâ Erzurumda toplanalım ve millî hükûmet esasını kuralım.

Ben Trabzon ve Erzurumda siz gelinceye kadar bu esası hazırlarım.

M. Kemal Paşa — Evet bu da bir fikirdir.

Ben — Paşam fikir değil karardır. Ben işe başlıyacağım ve ikmali namus için uğraşacağım. Eğer iş tasavvur ettiğim gibi basit çıkmaz da İtilâf kuvvetleri işgalleri başlasa bile şarktaki millî Türk hükûmeti kolay kolay mahvolmaz. Ve bu suretle Türklüğün ölümü mukadderse pek pahalıya maledilir. Erzurum dağlarında duramazsak Ermenistan dağlarında bu yeni Türk hükûmeti yine yaşar. Paşam, İstanbulda çok kalmayınız ve buradaki diğer kumandanlar üzerinde de müessir olarak bir an evvel Anadoluyu kuvvetlendirelim. Bir çok batmış milletler istiklâllerine kavuşurken asırlar dolduracu muazzam tarihi olan Türk milletini kurtaralım.

M. Kemal Paşa — Vaziyet size hak verdiriyor. İyi olayım gelmeğe çalışırım. [*]

Ben — Paşam o halde tek dağ başı mezar oluncaya kadar

---

[*]. Teklifimin kabulünden Mustafa Kemal paşa hazretlerinin bilâhare sarfınazar ettiğini ve bir ay sonra arzusuna rağmen kendisinin İstanbuldan uzaklaştırıldığını atideki yazılardan öğrendim:

1 - Gazinin nutku (sahife 7) beni İstanbuldan nef ve teb'it maksadiyle Anadoluya gönderenler...

2 - Gazinin hayatı (sahife 79) Mustafa Kemal paşa Anadoluya kendisini uzaklaştırmak isteyen huseması tarafından gönderilmişti.

3 - 4 Kânunuevvel 933 tarihli İleri gazetesi: (İstanbulda mütehayyiz bir ecnebi paşa ile olan muşafehelerinde Yunanlıların yakında İzmiri işgal edecekleri havadisini veriyor ve kendisine mühim bir zabitan kadrosiyle birlikte Anadoluya geçmesini teklif ediyor. Bu menkıbenin tafsilâtı ancak on sene sonra yazılabilir.) Celâl Nuri.

mücadele, şahsî ve millî namusumuzu ikmal için ya istiklâl, ya ölüm! ahdında birleştik değil mi?

Dedim ve sarışıp öpüşerek vedâ ile ayrıldım. En son ziyaretim de İsmet beyle hasbıhal oldu.

(Anadoluda bir vazife almasını, mümkün olamadığı takdirde İstanbulda hiçbir siyasî cereyana karışmıyarak şarktaki neticeye intizar etmesini ve hale göre Anadoluya atlamasını) kendilerinden rica ettim ve iki kardeş gibi sarılarak vedâ'la ayrıldım.

12 Nisan 334 de gayet sessizce ve hiç bir arkadaşımın teşyiini istemiyerek İstanbuldan vapura bindim.

---

2 - İstiklâlimizi kurtarmak için serd olunan muhtelif noktai nazarlar nelerdir ?

Ben İstanbuldan ayrıldığım sıralarda gördüğüm şekil şu idi:

1 — Vaziyet şu idi:

Türkü boğmak! Bu, İtilâfın hedefi idi. Bu hedefe varmak için ellerindeki kuvvet hariçte Yunan ve Ermeni ve Gürcü orduları ve bunlara piştarlık edecek kadar da kendi kuvvetleri. Dahilde Türkün gayri unsurlar ve Türkler arasına mevzii istiklâl zehri saçarak yapabilecekleri şuursuz Türk kuvvetleri.

Türkün gayri unsurları yer yer gizli ve alenî cemiyetler yapmışlardı. Bunlar kilise teşkilâtı arkasında henüz lâzımı kadar meydana atılmamışlardı. Yer yer asayişi bozmak ve bu suretle Mütarekename ahkâmı işgal hakkını kazanmak için kullanılmağa henüz başlanmıştı. Ben Tekirdağında iken (Rum ve Ermeni) kiliselerinde bu iki milletin müttehiden hareket edeceğine dair yeminler veriliyor ve müşterek renkli rozetler takılarak bu ittihat tes'it olunuyordu.

Kürtler de güya tealileri için bu nam altında teşekküle başlamışlardı. Türk camiası da parçalanıyordu: Yunan ve Ermeni istilâsından korkan vatandaşlarımız bazı yerlerde İngiliz ve Fransız himayesine gidebilecek ayrı teşekküller yapıyorlardı. Hüsnüniyetle yaptıklarını zannettikleri bu teşekküllere İtilâf siyasetçileri esas fikri daha evvel vermediyseler teşekkülünden sonra olsun bunları tesci ediyorlardı. Bu suretle paralayıp yutmak sistemindeki asırlık meharetlerini gösteriyorlardı.

Trakya cumhuriyeti, Lazistan ademi merkezisi, Kürdistan teali cemiyeti gibi. Vilâyatışarkiye ve Kilikya için bizzat İstanbuldaki teşekküllere bile - hedefi fili ve millî birliğe müntehi olduğunu görününceye kadar bir ses çıkarmamaları bundandı. Ne yazık ki İstanbul hükûmetini teşkil eden bazı yüksek mevkideki kimseler bile ecnebilerin şahsî himaye ve teveccühünü kazanmak için Türk olmadığını söylüyor ve padişahı bile ecnebi himayesine çekmeğe çalışıyorlardı.

2 — Ortada dönen fikirler de şu idi:

A — BOLŞEVİKLİĞİN İLÂNI

Bu suretle güya Türkten gayri bütün unsurların da beraber yürüyeceği ve İtilâf kuvvetlerinin de inhilâlini mucip olacağı veya hiç olmazsa memleketimizi derhal terk edecekleri zan olunuyordu. Daha Bolşevik ordularının Moskova etrafında uğraştıkları ve Karadeniz sahilleri ve Kafkasya İtilâf nüfuzu altında bulunduğu bir zamanda böyle bir fikri, İtilâf dev-

letlerinin propagandasına hamlettim. [*] Vaziyeti umumiyeyi izah ederek bunun bir propaganda olduğunu ve İstanbul ve Boğazlardaki Türkleri kökünden mahvetmek ve Türkiyeyi haritadan kolayca silmek için böyle bir teşebbüsün mükemmel bir bahane olacağını söyleyerek Bolşeviklik fikrinde bulunanları ikaz ettim. (Bolşeviklik fikrinin tekrar alevlenerek Amasya içtimaında dahi münakaşa ve kabul edildiğini ve fakat ikazımla tekrar Millî hükûmet esasına rücu edildiği görülecektir.)

b — İstanbulda mütesanit ve kuvvetli bir kabine teşkil olunarak İngilizlerle anlaşmak ve mümkün olanı kurtarmak. (Boğazlar etrafında bir kaç vilâyetten mürekkep bir Türkiye devleti tesis edebilmek için Kürdistana muhtariyet vermek, Şark vilâyetleri Ermenistan ve Pontosa, cenuptan Fransaya, İtalyaya, Trakyadan Yanana hisseler ayrılmasına rıza gösterilecekti. Bunun mukarrer felâketi durduramıyacağını, vakit geçirmeden bizlerin Anadoluya geçerek millî bir varlık vücude getirmekliğimizi ve İstanbul hükûmetini de millî harekâta taraftar ve namuskâr zatlardan teşkile çalışarak bize yardımlarının temini muvafık olacağını söyliyerek bu fikri de reddettim.

c — İşleri cereyanı tabîisine bırakmak, yani ne vazife verirlerse kabul, ne emrederlerse itaat.

d — İşten çekilip köylü olmak. Bu suretle, yapılacak inhidam ameliyesinde hiç olmazsa uzakta kalıp fenalığa âlet olmamak.

Bu son iki fikri de daha ilk günden hükûmet kuvvetini garazkâr, cahil ve düşmanlarımızın hizmetçisi olan bir takım abuk sabuk ellere bırakılarak felâketi teyit ve tesri edeceğini anlatarak reddettim.

e — Manda fikirleri.

İngiliz mandası için başta Ferit paşa hükûmeti olmak üzere bir hayli münevverlerimiz de bu tehlikeli çığırda marifetler yaptılar. Bir kısım münevverlerimiz de Amerika mandası ile hayli uğraştılar. [**]

---

[*] Bu gibi propagandalara Macarların nasıl kurban olduklarını gördük.

[**] Sivas kongresi ilk millî hükûmet esasını ve programını tesbit ettikten sonra dahi devam eden bu cereyana karşı şiddetli hareket edilmesini Heyeti temsiliyeye teklif ettim. İstanbuldaki zatları da bu tehlikeden ikaz ettim.

3 - Benim plânım etrafında ilk evvel kimler toplandı ve bu plânın tatbiki esnasında fikirler daima mutabık kaldı mı?

Erzurum, Sivas kongreleri - Mısakı millî hudutları Heyeti temsiliyenin mesaisi - İstanbul meclisi meb'usanı - Millî hükûmetimizin tulûu.

Erzurum Kongresine Doğru

19 Nisan 334 de Trabzona çıktım. Güzelhisar'daki dairemde Muhafazaihukuk heyetiyle görüştüm. Reisleri Barutçu zade Ahmet efendi idi. Cemiyetlerinin maksadını sordum. Şu cevabı aldım: Bu havalinin Samsunla birlikte Pontos hükûmeti teşkil veya Ermenistana verilmesi tehlikesine karşı medenî âleme ihsaî, tarihi, siyasî vesaik göstererek merhamet ve adalet istemek ve bundan sonra anasırı hıristiyaniye ile hakikî vatandaş olarak her haklarını müsavat ile temin evliyeceğimizi anlatmak gibi şeyler.

Heyeti, eşraftan 21 zat teşkil ediyor. 11 i heyeti merkeziye 10 u heyeti idare. 12 Şubatta «Muhafazai Hukuk Cemiyeti» teşkili için hükûmetten müsaade almışlar ve bir klüp açmışlar. 23 şubatta Trabzonda bir kongre toplamışlar. İstanbulun Avrupaya göndereceği heyete iştirak için Trabzon vilâyetini temsil etmek üzere üç kişi göndermişler.

Dedim: Arkadaşlar bu teşebbüsler can çekişen vatana mersiye hazırlamaktır. Vatanımızı ancak silâh kuvvetiyle kurtarabileceğiz. Bunun için de evvelâ silâhlarımızı vermiyeceğiz.

Cevap aldım: Böyle bir teşebbüse karşı İngiliz donanması şehri bir saatte yakabilmez mi?

Dedim: Evvelâ emin olun ki bu işe İngiliz filân karışacak değildir. Silâh toplamak da bunu göstermiyor mu? Eğer işe İngiliz donanması ve İtilâf askerleri karışacak ise bu külfete lüzum ne? Mes'ele silâhları aldıktan sonra ya Rumlar ayaklanacak yahut Ermeniler gelerek hepimizi kesecek diyerek Pontos hududunu anlattım. [*] Harbi umumide Rus donanması hangi şehri yaktı? İngilizler gibi medenî bir millet böyle vahşice bir iş yapar mı? Anadolu sahillerinde hangi şehrimizi yak-

---

[*] Pangaltı Harbiye mektebimizdeki İngiliz karargâhında izin kâğıdımızı - Mütarekede usul böyle idi. - tanzim ettirmeğe giden yaverim Yüzbaşı Ferit bey (Erzurum - Erzincanın hemen şimal dağlarından geçen bir kalın çizgiyi duvardaki haritada gördüğünü anlatmıştı. Bunun (Pontos - Ermeni) hududu olduğunu tahmin ettim.

tılar? Fakat her gün vapur dolusu gelen Rum muhacirlerini görüyorsunuz bunlar arasında kimbilir ne kadar Yunan zabit ve neferi vardır ve kim bilir ne kadar silâh ve bomba getiriyorlar, sahillerden kaçak olarak neler giriyor. Eğer silâhlarımızı verirsek İtilâf askerlerine lüzum kalmadan sizi mahvedebilirler. Bir yaverim (İngiliz karargâhındaki haritadan buralarını Pontos olacak hududunu görmüş.) Her halde namusumuzla müdafaaya karar verelim gafletle mahvolmıyalım. Bütün Şark bir nam altında toplanarak millî bir kuvvet yapsa ben de sizin emrinizde, icap ederse hayatımı feda ederim.

Heyet müttefikan memnuniyetle benden ayrılmıyacaklarını ve ne lâzımsa canla başla yapacaklarını vadetti.

Ordunun sürgü kolu kama ve cephanelerini almak üzere bir İngiliz zabiti vardı. Erzurumda Miralay Ravlinson varmış, Lort Gürzonun kardeşi imiş. Bu zabit de oraya tâbi imiş. Bu zabit beni ziyaretle bir fırkada (1500) silâhtan fazla bulunmıyacağından fazlasını alacağını söyledi. Dedim: Amirinizle ben görüşeceğim sonra işi halledeiz.

Erzurumdan anbarlara gelen bu kabil malzemeyi verdirmedim ve başka yerlere naklettirdim. Ravlinsona da ben gelinceye kadar beklemesini yazdım.

Fransız konsolosu namiyle bir zat da ziyaretime gelerek şöyle muhabbet açtı:

— Buralarda ne arıyorsunuz? Boğazların etrafında bir kaç vilâyet size yetişir, nüfusunuz az.

Dedim — Bu siyaseti hükûmetler halleder. Siz burada burada böyle işler söylemeyiniz. Halk biraz sarpdır mes'ele çıkarmıyalım. Hem de Harbiumumiden kalma dehşetli silâh bomba ve makineli tüfenk doludur. Her evde en aşağı beş altı.

— O! bu müthiş! İyi ikaz ettiniz. Mersi. Fakat başka bir şeye nazarınızı celbederim. Burada ihtiyat zabit klübü var bunların ittihatçı olduklarını haber aldım bunu kapatmalı.

Şimdi ittihatçı falan kalmadı. Onlar siyasetle uğraşmazlar ve ben de bunlara karışmam.

— Erzurumda zabitler siyasetle uğraşıyormuş.

— Bunu menederim.

Trabzona bir de Fransız jandarma zabiti gelmişti. Bu Harbiumumiden evvel jandarma muallimi imiş. Yine gelmiş, benden kışlayı istemiye geldi.

Fransızların Trabzondaki faaliyeti fazla idi. Büyük Erme-

nistan için mahreç mi hazırlıyorlar, yoksa Pontos için esas mı kuruyorlar daha belli değil.

Ben burada pek acı bir hatırayı yadettim. Bunu yazmak istemiyordum, fakat bir Fransız jandarma mualliminin benden kıta'atımın kışlasını istemesi ve bir de harbiye nezaretinden emir göstermesi bunu vatan evlâtlarına bir ibret nümunesi olmak üzere yazmıya mecbur etti:

Zamanın Harbiye Nazırı jandarma tensikine memur miralay Folon'a «Ben Türk değilim, aslen Mısırlıyım. Orduya artık lüzum yok. Hepsini jandarma yaparız.» Dediğini kulağımla işittim.

Türküm veya Türk değilim bunun şuna buna sözle söylenmesi bir şey ifade etmez bir şey imiş. Tevekkeli değil medeni cihan insanın soyuna sopuna pek ehemmiyet veriyor.

3 Mayıs 335 (1919) da (Erzurum) a geldim. Beraberimde getirdiğim yaverlerim Yüzbaşı Ferit ve Selâhattin beyler İstanbuldan beri fikrime vakıf idiler. Bu kerre de maiyet kumandanlarıma [evvelâ nezdimde bulunan Fırka kumandanlarımdan Rüştü ve Halit beylere, sonra da Osman Nuri ve Cavit beylere] ve erkânı harplerime [evvelâ nezdimde bulunan Mustafa ve Fahri beylere sonra da Veysel ve Kâmil beylere] ve diğer maiyet kumandanlarıma ve zabitlerime [ilk evvel karargâhımı teşkil eden Şahin, Arif, Mehmet Ali, Nuri Cemil, Nazmi, Salim beylere sonra da alâkadar diğerlerine] vaziyetin felâketini ve bundan kurtulmak için düşündüklerimi anlattım. Kemali hürmetle emrimden çıkmıyacaklarını bildirdiler.

Hoca Raif efendi riyasetindeki Erzurum müdafai hukuku ile de aynı izahatla samimî görüştüm ve anlaştık. Benimle daimî teması bir veya iki zat tarafından yapılmasını ve diğer hususlarda lâzım gelen yardım için fırka kumandanı miralay Rüştü beyle görüşmelerini ve her askerî makamın teşkilâtın taazzuvuna yardımları için emir verdiğimi bildirdim. Reisleri Hoca Raif efendi ile Necati beyi temasa memur ettiler. Trabzonda İngiliz donanmasından korkulduğu gibi burada dahi ordunun tahliye veya terhisinden korkulduğunu Raif efendi söyledi. Ben, buna katiyen meydan vermiyeceğimi söyledim ve Erzurum şarkın da ölmedikçe Erzurumun tahliye edilemiyeceğine söz verdim. Ve kendilerinden şu ricada bulundum: Şarkî vilâyetlerin teşekküllerinin birleştirilmesi ve silâh teslim etmemek ve maruz kalacağımız tecavüzlere karşı cephe tutmak

fikir ve kararının benden sadir olduğunun şuyuu mukaddes işimizin kıymetini azaltacağından ve müşkülâtını çoğaltacağından muvafık görmüyordum, her teşebbüs behemehal halkın ruhundan kopacak ve millî gaye millet tarafından bana emredilecektir. Cidalimiz bir Generalin isyanı değil, millî istiklâlimizin kurtarılması için milletin birlik ve azminin muhassalası olduğu cihana gösterilmelidir.

İşte bu esaslar üzerinde halk benim hiç müdahalem olmadığı halde yeryer birbirine yazışarak anlaştılar ve (Erzurum kongresi) ne karar verdiler.

Kolordum ne halde idi?

Dört fırkadan ibaret olan kolordum geçen sene Şark istilâsını yapan ve zaferden zafere yürüyerek İran ve Kafkas Azerbaycanı dolaşan askerlerdi. Bütün dokuzuncu ordunun dört fırkası, kolordu, süvarı ve topçu alayları, Erzurum mevkii müstahkemi iyi bir halde idi. Kuvvei umumiyesi:

17.860, insan silâh mevcudumuz 33.323 idi. Kuvvei maneviyesi iyi idi. Yalnız kısas, elviyeiselâsenin tahliye ettirilmesi maddî manevî bir ezinti yapmış idi. Halk millî nüveyi teşkil edecek olan kongrenin içtimaını ihzar ederken ben de mesaimi âtideki noktalara hasrettim:

1 — Ordunun taarruzî bir harbe hazırlanması.

2 — Çocuklar ordusu teşkili [Ölüme mahkûm kimsesiz çocukların ordu himayesinde kurtarılması ve yetiştirilmesi] [Harbiumumî fecayiinden kalan bu kabil dört bin çocuğun hayatını kurtardım ve bunlardan iki bin çocuğun da muhtelif san'at şubeleri veya mektepler vasıtasiyle istikballerini temin ettim.

3 — Millî taazzuvun her sahada inkişafı için orduca muavenet.

4 — Türklerle Kürtler arasında ayrılık gayrılık olmadığının her iki milletin ırkan ve dinen bir olduğunun ve karşımızdaki tehlikenin müşterek olduğunun telkini ve aşiret alaylarının da harbe kabiliyetli bir hale getirilmesi. [Her ihtimale karşı bir Kürt isyanını da derpiş ederek askerî ve hususî tedbirler de aldım.]

Bunlardan başka İstanbul hükûmeti ve İngiliz kontrol heyetinin birlikte uğraştığı:

1 — Askerî teşkilâtın küçültülmesi.

2 — Bazı kumandanların İngilizlere teslimi veya İstanbula istenilmesi.

3 — Silâhların sürgü kolu ve kamaları ve cephanenin İngilizler tarafından alınması.

Birinci ve ikinci maddeyi ben temin ediyordum. Üçüncü maddenin temini için dahi bidayette bazı tedbirlerle üç ay zaman kazandım. Vasaiti nakliye ve para olmadığı için Trabzona sevkine imkân olmadığını ileri sürerek işi İstanbul ile muhabereye döktüm. Şimendüferle Ermenistan ve Gürcistan içinden Batuma sevk meselesini dahi geceleri yarları yıktırarak yağmur ve fırtınadan yıkılmış vaziyetinde rapor ettirerek bir hayli vakit kazandım. En son olarak da zabitlerimizi köylü kıyafetine sokarak İngiliz müfrezesi nezaretinde gitmekte olan bir trene hücum ettirerek kendi muhafızlarımızı döğdürttüm. Ve İngiliz muhafızlarını tehdit ettirdim ve treni de Erzuruma çevirttim. Bir müddet daha oyalıyacak birşey buldum: Kale haricindeki hendekleri su ile doldurup silâh ve cephaneyi buraya atarak üzerlerini toprakla örtüp imha etmek. Ravlenson'un ateşlemek teklifini halkın heyecanını mucip olur diye redettim. Bir müddet de hendekleri doldurmakla geçirdim. Bu da bence İngiliz heyeti ile ipi koparmamak için Müdafaai Hukuktan bir heyet celbettim. Müftü Sadık, Belediye reisi Zakir ve Müdafaai Hukuktan daha birkaç zat geldiler. Kendilerine şu talimatı verdim. |Siz, beni silâh ve cephaneyi neye teslim ediyorsunuz?| diye tehdide gelmiş olacaksınız.

Ben de size İngiliz heyetinin ve hükûmetinin israrları karşısında kaldığımı söylemiş olacağım. Buradan doğru İngiliz kontrol heyeti reisinin karargâhına gideceksiniz, ve silâh ve cephanelerin gönderilmemesi için kumandanı tehdit ettik. Bunu siz yaptırıyormuşsunuz. Bu hayatınıza mal olur.| diyeceksiniz.

Ben şimdi kendilerine haber veriyorum. Diyerek Lort Gürzonun kardeşi miralay Ravlensona şu haberi gönderdim: |Şimdi bir heyet nezdime geldi. Silâh ve cephane teslim ederseniz seni de Ravlensonu da taşa tutarız dediler. Şimdi size geliyorlar. Halkın şiddetinden ben korkuyorum| dedim. Aradan bir müddet geçtikten sonra belediye reisi Zakir efendi bana şu malûmatı getirdi:

Paşam, işi berbat ettik! Haberin olsun. Biz Ravlensonun yanına girdiğimiz zaman çok kızgın bir halde ayağa kalkarak yumruklarını sıktı. Ve daha biz lâfa başlamadan |Siz mi si-

lâhları bırakmıyorsunuz? Şimdi İstanbul karargâhına ve Londraya yazayım da Trabzona yüz direytnavt Erzuruma da yüz bin kişilik bir ordu göndersinler silâhlar nasıl alınır size göstereyim. Haydi buradan defolun.

İçimizden biri nasılsa şöyle söyleyiverdi:

— Biz buraya silâh işi için gelmedik. Onu siz kumandanla halledin. Bunun üzerine Ravlenson:

— Ya! Demek bu oyunları şimdiye kadar Karabekir yapıyormuş. Şu halde buyurun. Oturun. Şimdi size bir teklifim var. Erzurumun Ermenistana verilmesi mukarrerdir. Fakat, namusum üzerine söz veriyorum, eğer Kâzım Karabekir paşayı öldürtürseniz veyahut buradan atarsanız hududun Erzurumla Hasankale arasından geçmesini ben temin ederim, dedi. Ve hey'ete izzet ve ikram etti.

15 Mayıs 1335 de millî iktisadımızın can evi olan sevgili İzmirimizi Yunanlıların işgal ettiğini 16 Mayıs 335 de haber aldık. Her tarafta halk ve ordu mensupları müthiş bir galeyanı hamiyetle çırpındılar. Günlerce halkın feryatları, mitingleri devam etti. Erzurumda binlerce halk karargâh etrafına toplandı. [Tek dağ başı mezar oluncaya kadar mücadeleye] tekrar ant verdik.

İzmir işgalinde oradaki bazı ümera ve zabitlerimizin mukavemet etmemeleri ve hiç olmazsa çekilmemeleri tarihî bir lekedir. Ne asker ne de halk değil mukavemet, bir tevekkül ile teslim de oluyorlar. Bunun ruhî sebebi asırlarca milletimizin daima emirlerle hareket ettirmek gibi insanların benliğini, izzeti nefsini mahveden bir terbiyedir. Eğer orada biri çıkıp da [*Ne duruyorsunuz!*] diye bağırsaydı ruhlara uyandırıcı bir aşı vurmuş olacaktı. Kumandanları acizdi; fakat böyle bir zamanda aciz ve meskenete itaatta ayrıca bir aciz ve meskenet değil midir? Eğer Yunanlılar İzmirde mukabele görseydi İstiklâl harbinin başlangıcı daha başka manzara gösterecekti.

Vaktiyle oraya müteşebbis bir arkadaşımız her hangi vaziyette gitmiş olsaydı İstiklâl harbimizin başlangıcı bu kadar acı bir günle başlamazdı. Yine teşekkür olunur ki milletin ve ordunun fedakâr evlâtları kumandan ve erkânıharbiye heyetinin gösterdikleri aceze rağmen şahsî teşebbüsleriyle şurada burada cephe teşkiline başladılar.

VATANDAŞ! HÜR ÖL! ESİR YAŞAMA!

Sıvas Kongresine doğru

19 Mayıs 1335 de M. Kemal Paşa Hazretleri Samsuna çıktıklarını 21 Mayıs 335 de gelen ve (Bir an evvel size mülâki olmak arzusundayım.) Diye yazdığı atideki şifresinden öğrendim:

Erzurumda On beşinci Kolordu Kumandanı Kâzım Karabekir Paşa Hazretlerine

Samsun 21.5.335

Zata mahsustur:

Ahvali umumiyemizin almakta olduğu şekli vahimden pek müteellim ve müteessirim. Millet ve memlekete medyun olduğumuz en son vazifei vicdaniyeyi yakından mesaii müştereke ile en iyi ifa etmek mümkün olacağı kanaatiyle bu son memuriyeti kabul ettim. Bir an evvel zatı âlinize mülâki olmak arzusundayım. Ancak Samsun ve havalisinin vaziyeti, asayişsizliği yüzünden fena bir akibete duçar olmak mahiyetindedir. Bu sebeple burada bir kaç gün kalmak zarureti vardır. Bendenizi şimdiden tenvire medar olacak hususat var ise iş'arını rica eder ve gözlerinizden öperim, kardeşim.

9 uncu ordu kıtaatı müfettişi
fahrî yaveri hazreti
şehriyarî mirliva
M. Kemal

Bir kaç gün kalarak Erzuruma hareket edeceğini bildiren paşa hazretleri Erzuruma 3 Temmuz 335 te teşrif ettiler. Yani bir buçuk aylık bir müddet o havalide kalmak zaruretini hissettiler. Bu fasıladaki vukuat şunlardır:

29 Mayıs 335 de Ordu müfettişi Mustafa Kemal paşa hazretlerinden aldığım ve üçüncü, on beşinci ve yirminci kolordu kumandanlıklarına tebliğ olunan direktif şudur:

On beşinci Kolordu Kumandanlığına

Havza 29.5.335

1 - İtilâf devletlerinin milletimize itisafkâr bir siyaset tatbik ve istiklâli millimizi ve devletimizi idama mahkûm etmekte oldukları tahakkuk etmiştir. İzmir, Manisayı Yunanlılara işgal ettirmeğe başlayan son icraatı zalimaneleri, İtalyanların Antalya ve Konya taraflarında işgalî askerilerini tevsi etmeleri ile bir kat daha vahim bir şekil alacak. Samsun ve Trabzon gibi Bahrisiyah mahreclerimizin de ayni akibete uğratılması tedarikine başladıkları anlaşılıyor. Ermenistan hülyası sahayi hakikate iktiran ettirilerek hakkı hayatı millimize bir darbei idamın indirilmesi bait değildir. Kâvi bir surette tahtı işgalde bulunan Makamıhilâfet ve Merkezihükûmette itilâf mümessillerinden âdeta esir muamelesi gören hükûmeti merkeziyenin ima eylemek suretiyle taşraya ahiren işittirdiği ses bizlere bulunduğumuz elîm vaziyeti siyasiyeyi pek âlâ ihsas eyledi. Milletin esaretten tahlisi, hâkim ve müstakil olarak topraklarımızda yaşayabilmesi ancak azimkâr ve namuslu ellerin milleti kısa ve doğru yoldan müdafaayi hukuk ve İstiklâle sevkiyle kabil olacaktır. Memurini mülkiyenin şayanı itimat zevatiyle elele vererek istiklâlimizin müdafaası emrinde teşkilâtı lâzımeye (bittabi mahrem) ve hariçe karşı gayri mahsus bir surette tevessül kılınmasını zarurî addediyorum. Bu husus ihtisası dolayısiyle biz askerlerin uhdei vatanperveranesine terettüp etmektedir.

2 - Vilâyatı şarkiyede ecnebi işgalini iki şekilde tasavvur etmekteyim Ya Karadeniz sahilindeki Rum ahalisi isyan ederek Cumhuriyet ilân ve bir taraftan da kuvvetli dahilî ve bilhassa harici çeteleri vilâyatımızı taraç edecektir. Buna karşı mukabele jandarma ve asker müfrezeleriyle ve kemali şiddetle takibat yapacağız ve islâm köylüleri de ellerindeki silâhlariyle köylerini bizzat müdafaa edecektir veyahut böyle bir isyanla gerek müteradif olsun ve gerek olmasın sahile ufak veya büyük ecnebi kuvvetleri çıkarken sahilde yerleşecek ve belki dahile de sarkacaktır. Çıkan yalnız Yunan kuvveti olursa ahâli ve kuvayi askeriyemizle tardı çaresine tevessül olunabilir. Diğer İtilâf devletlerinin kıtaatı olursa sahilde yerleşmelerini tavik ve dahilde mukabelenin de zirdeki suretle ve mitingler

ve tezahüratı günagün ile millî protestolar yapılabilir. Fakat bu kuvvetlerin dahile sarkmasına yani memleketimizi bilfiil istilâ eylemelerine karşı bittabi halk ve asker yekvücut olarak fiilen silâhla müdafaayi istiklâle uğraşacaktır.

Bu ihtilâllerle beraber şarktan Ermenistan ve Gürcüstan cihetlerinden vuku bulacak tecavüzatın nazarı dikkate alınarak başlıca istikametleri Gerilla [*] tarzında müdafaası hususunun şimdiden ihzarı, sahile yakın olup ecnebi kontrollarından hariç kalmış mahallerdeki esliha, cephane ve teçhizat ve malzemei sıhhıyei askeriyenin sureti münasibede sezdirilmeden dahile nakillerinin temini hattâ kontrola tâbi olanlarının da vaziyeti kat'iye halinde kaçırılmasının şimdiden ihzarı. Köylerin vaziyetine göre halkın kendi köyünü müdafaa veyahut civar kıtaatı askeriyeyi de takviye etmelerine göre ihzaratı lâzimeye tevessül ve bunun için esliha ve cephanenin ve tarzı iaşenin vaktiyle kararlaştırılması ve kıtaat mevcutlarının tezyidi ve kıtaat yedinde mevcut eslihanın mümkün mertebe tevhidi, tevazünü müddeti iaşe esbabının emniyet ve cephanenin tarzı ikmali, mühim güzergâhlardaki inşaatı cesimenin icabında tahrip edilmek üzere ihzarı gibi hususatın şimdiden teemmüliyle son derece mahrem bir tarzda ikmali lâzımdır. Yirminci kolordunun garpten şarka ve on ikinci kolordunun Adana havalisinde şarka gelen istikametleri temin eylemesine ihtiyaç olacağı mütaleasındayım. Hususatı maruzeye dair mütalâatı âliyelerinin iş'ar buyurulmasını rica ederim.

3 _ Yalnız mahrem olarak üçüncü, onbeşinci, yirminci kolordu kumandanlıklarına yazılmıştır.

Üçüncü Ordu Müfettişi
Mustafa Kemal

[Üçüncü Kolordu merkezi Sivasta, onbeşinci Erzurumda, yirminci Ankarada idi.]

Teferruat esasen yapılmıştı. Debarkmana gelince; ben İtilâf devletlerinin aleyhimize harekete geçeceklerini bugün dahi tahmin etmiyorum. Asıl ve esası tahakkuk etmeyen bu gibi şayialar üzerine kıtaatımı çete halinde dağıtmak, inhilâlini ve bir Ermeni taarruzuna mukabele edemiyecek bir hale gelmesini mucip olurdu. Ben geldiğimden beri bir Şark taar_

[*] Çete muharebesi

ruzu hazırlığında bulunulduğu için bu emri mevkii tatbikata koymadım.

31 Mayıs 335 de Havzada Ordu müfettişi M. Kemal Paşa Hz. tarafından gelen 8 maddelik şifrede: Erzurum vilâyetinin iş'arına atfen Ermenilerin Kars ve Sarıkamışa on bin asker tahşit ettiklerini ve Antraniğin de otuz bin kadar kuvvetle Van cihetine inmekte olduğu ve Ermenilere garpte olduğu gibi İngilizlerin küçük bir müfreze ile gelmeleri ve bu yüzden ahâlinin muhaceretine sebep olarak bu suretle ekalliyetin ekseriyete hâkim nazariyesini tatbik edecekleri bildirildi.

Ne siyasî ve ne de askerî vaziyetin hiç de böyle olmadığı bir vaziyette müfettişliğin bu malûmata nasıl inandığına ve bana tebliğ ettiğine hayret ettim. Ermenilerin harekâtından telâş edilmemesi için verdiğim cevapta;

[Antranik gibi bir sergerdenin otuz bin kişiyi nasıl sevk ve idare ve o havalide iaşe edebileceğini ve böyle bir kuvvet ancak Kars ve Sarıkamış havalisinde toplanabileceğini fakat bu gibi sayiaların asıl ve esası olmadığını ve valilerin böyle mübalâğalı ve teemmülden uzak haberlerine ehemmiyet verilmemesini] yazdım. Valilere de bir daha bu gibi malûmatın ahvale yakından hâkim olan Kolordu kumandanlığına bildirilmesini tebliğ ettim.

16 Haziran 335 de Mustafa Kemal paşa hazretleri İstanbulun kendisini istediğini fakat kendisinin sineyei millete iltica ederek vazi görmek kararını verdiklerini gösteren 11 Haziran 335 tarihli şifreleriyle [Anadolunun sakin taraflarında teşkilâtın şark vilâyetleri gibi kolay olmadığını Erzurumda tekmil vilâyatı şarkiye murahhaslarından mürekkep bir heyet bulundurmak hususundaki fikir ve teşebbüsünüzü takdir ederim.] Şifrelerini almıştım.

Paşa hazretlerinin vaziyete göre orta Anadoluda veyahut ki istilâya maruz kalan garp mıntakasında teşkilât yapmak ihtiyacını görerek hareket ederler. Ve müşkülât olduğunu bildirmelerine göre de herhangi bir nazik vaziyet karşısında kalmasını düşünerek aynı günde verdiğim cevapta [Zatı sâmileri lüzum görüldüğü zaman mıntakai aciziye teşrif buyururlar] diyerek cevap verdim.

İçinde bulunduğumuz vaziyet iki muhtelif surette tecelli ediyor. Ve bu iki görüşe nazaran da yine iki zıt fikir ve tedbir meydana çıkıyor.

Birinci fikir: İtilâf orduları ve Yunan ve Ermeni orduları karadan ve denizden hemen taarruza geçecek ve memleket muhtelif istikametlerden gelen kuvvetler tarafından az zamanda istilâya uğrayacak ve istiklâli millimiz ve belki de mevcudiyeti milliyemiz bitama ermiş bulunacaktır.

Bu vaziyete göre bulunan çare, emri vakileri beklemeden derhal siyasî ve askerî harekete geçmek. Bunun için elde bulunan şahsiyetlerle bir içtimada seri bir karara vasıl olmak.

İkinci fikir: Ani bir tehlike melhuz değildir. Çünkü İtilâf devletleri barbarlara karşı harp yaptıklarını senelerce cihana haykırmış iken ve kaybolmuş milletlerin mevcudiyetleri yeniden ortaya çıkarılırken ve bu işler Vilson prensipleriyle dahi teyit olunurken Türk milletinin istilâ veya imhası varit olamaz.

Gerçi bizi acele ve tehlikeli bir karara sevk ile kendimizi inhilâle sevk için bu kabil propagandalar yapılıyorsa da gerek gazetelerden ve gerek ajanslardan toplanan malûmat ve İtilâf ordularının vaziyeti bu tehlikeyi göstermiyor. Şu halde bu mütalâanın istilzam ettiği tedbirde istical edip mevcudiyetimizi elimizle tehlikeye düşürmiyerek millî hükûmet nüvesini halka çıkartmak ve sulh esasatımızın tecellisine göre icap ediyorsa onu reddedecek kabiliyet ve kudrette millî bir hükûmet ilân etmek.

İşte aşağıdaki vesikalardan işbu iki zıt zihniyetten doğan Erzurum ve Sivas kongrelerinin mahiyetleri tecelli edecektir.

On beşinci Kolordu kumandanı Kâzım Karabekir Paşa Hazretlerine

Gayet müstaceldir. Amasyadan

Zata mahsustur 16.6.335

1 — Konyada ordu müfettişi Cemal paşa hazretlerine vukubulan iş'arıma cevaben Yunan işgaline ve İtalyan ve Fransız ve İngiliz kuvvetlerinin tecavüzatına karşı mukavemete karar verdiğini ve ihzaratın buna göre yapılmakta olduğunu kâfi derecede esliha ve mühimmat ve sair iaşenin mevcut bulunduğunu ve kıtaat mevcutlarının tezyidine çalışıldığını,

şümendöfer güzergâhında mühim müessesatı sınaiyenin icabında tahribi ihzar edilmekte olduğunu ve yalnız ahalii İslâmiyenin var kuvvetleriyle kıtaata celp ve tahşidi mesailiyle uğraşıldığını ve ahalinin ihzarı için ihtiyat zabitlerinden istifade olunduğunu bildiriyor. Ayrıca vilâyatı şarkiyenin şarktan ve sahilden tecavüzüne karşı müttehiden hareket için beyan ettiği mütalâada bu halin bilfiil vukuunu mu bekliyeceksiniz. Yoksa vaziyeti siyasiyemizin salâhı hal göstermesine karşı bu vukuata evvelce mani olmak için icraata başlamak mı icap edecektir.

2 — Müşarünileyhe verdiğim cevabı acizide emri vakilere intizar etmek taraftarı olmadığımı ve fakat hazırlığımızı iyi yapabilmek için az bir zaman kazanmağı muvafık mütalâa ettiğimi ve yeni bir hâdise tacili harekete bizi mecbur etmezse sadrazamın sulh konferansında göreceği tarzı kabul ve muameleyi sıkı bir irtibat ile takip ederek ona göre harekâtı tanzim etmemizin lüzumunu bildirdim.

3 — İşbu telgrafnamenin tarihi vusulünün sür'atı iş'arını rica ederim.

Mustafa Kemal

Üçüncü Ordu müfettişi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

Zatidir | Erzurum

16.6.335 | 17.6.335

Gayet müstacel ve zata mahsustur

Vaktinden evvel yapılacak bir hareket birinci ordu müfettişliği kıtaat ve devairini ve İstanbul müessesatını ve kıymetli şahsiyetleri mahvedebilir. Bunun için her hangi bir hareket kendiliğimizden değil haricin tazyikiyle olması daha muvafık olur. Ve cihan efkârı umumiyesinde dahi yeniden fena bir mevki tutmuş olmayız halen mühim olan hususî ihzaratla beraber kıymetli vücutların İstanbuldan çıkarılmaması ve bir takım kıtaatın lâğvı cihetine gidilmemesidir.

Bolşeviklerle yakından temas hasıl olunca maksat ve hedefleri anlaşılacak ve memleketimizi bilcümle itilâf kuvvetle-

rinin tatbiye etmesi yani ne İtilâf ve ne de Bolşevikler tarafından bitaraflığımızın ihlâline sebebiyet verdirilmemesi talebine bize hak verdirecek ve bu suretle bitaraflığımızı ihlâl ve hakkımızı tanımıyanlara karşı silâha sarılmak meşru olacaktır.

Mutalâat ve tasavvuratacizi bervechi bâla olduğunu arzeylerim.

15 K. Kumandanı
Kâzım Karabekir

Amasyada bir içtima yapıldığı ve vaziyeti umumiyemiz hakkında görüşüldüğünü bildiren şifreyi ve cevabımı aynen yazıyorum:

15 K. kumandanlığına

Amasya

19.6.335

İstanbuldaki zevatı âliye ve rüfeka ile ariz ve amik müdavelei efkâr neticesinde bize mülâki olmak üzere hareket eden Bahriye Nazırı esbakı Rauf beyefendi İzmir vilâyeti içinden geçerek ve oradaki kumandan arkadaşlarımızın da noktai nazarını alarak Ankara üzerinden yirminci kolordu kumandanı Ali Fuat paşa ile birlikte bugün Amasyaya teşrif eylediler. Vaziyeti umumiye hakkında görüşüyoruz Neticeyi yarın arzedeceğiz. Hepimiz ayrı ayrı selâm ve ihtiram ile gözlerinizden öperiz.

Mustafa Kemal

Cevabım:

Üçüncü Ordu Müfettişliğine

Erzurum

20.6.335

Rauf beyefendi ve Ali Fuat paşa hazeratına arzı teşekkürat eyler ve hissiyatı tazimkâranemin birlikte kabulünü istirham eylerim.

Kâzım Karabekir

Arkadaşlarımızın vaziyeti umumiye hakkında görüştükleriue yazdığım mütalâalarım acaba müessir olacak mı idi. Bugün aldığım İsmet beyin 1 Haziran 335 tarihli mektubundaki [vaziyeti hariciye karanlıktır. Büsbütün imha ve İstanbuldan ihraç olunmaklığımız ihtimalâtı zail olmamıştır.] Sözü kulaklarımda fena akisler yaptı. Bizi nasıl mahvedebilirlerdi.

Bunu yapmıya itilâf hükûmetleri bugün neden kadir değillerdir. Manî olan kuvvetleri midir. Yoksa cihan efkârı umumiyesi midir. İstanbula zaten hâkimdirler. Bizi oradan çıkarmıya manî olan şeyin kuvvet olmadığı görülüyor. Şu halde bekledikleri şey cihan efkârı umumiyesinde hakkımızdaki hüsnüniyetin iflâs etmesidir. Bu da Anadoluda salâhiyet sahibi gibi görülen bir simanın bolşeviklik ilâniyle mümkün olur. Ben daha İstanbulda iken itilâf propagandacıları mütemadiyen Bolşevik orduları Karadeniz sahiline indi. Bolşevik tayyareleri Boğaziçiine beyannameler attı diye şayialar yapmakta ve Bolşeviklik ilân olunursa Türk, Rum, Ermeni farkı kalmıyacağını ve itilâf kıtaatının da korkudan kaçacağını propaganda edip duruyorlardı.

Bu hususta hassaten Rauf beyin nazarı dikkatini celbetmiş ve böyle bir akılsızca hareketin İstanbuldan kovulmaklığımıza ve mahvımıza sebep olacağını anlatmıştım. İsmet beyin mektubundaki neticenin böyle bir kararla husule gelebileceğini endişe ederek Amasyada içtima eden arkadaşlarımız üzerinde yazdığım mütalâamın müessir olmasını canıgönülden diliyordum. Gerçi orada verilecek her hangi bir delice karar memleket halkında müsbet bir tesir yapmazsa da itilâf siyasetçilerini: [Türkler Bolşeviklik ilân ettiler] diyerek milletlerinin hislerini aleyhimize kaldırarak İsmet beyin bildirdiği akibete sevketmeleri pek korkulacak bir felâketti.

21 _ 22 de Mustafa Kemal paşa (Sivas kongresi) ne karar veriyor. Burada seri bir karara gidilerek milli varlığımızı tehlikeye düşürebilecek bir karara gidebilir mi? İşte bu endişeler içinde iken aldığım 23 Haziran 335 tarihli şifrenin üçüncü maddesi, dâvayı millimizi hezimetten kurtarmış olduğunu gösterdi. Hayatımın en mes'ut gününü yaşadım.

Tevekkeli değil bu tarihlerde Bolşevikler Kafkaslara geldi. Musul bile tahliye olunuyor, birçok İngiliz yaralıları Batuma geliyor, Ermenilerden hudutlardan çekiliyor diye müthiş yalan haberler işae olunuyordu.

Madde 3 — [Bolşevizmin sureti telâkki ve tecellisi dahi müzakere edilerek esasen Kazan, Orenburg, Kırım ve saire gibi ahalii islâmiye bunu kabul ederek diyanet, an'ana gibi işlerle zaten alâkadar olmadığından bunun memleket için bir mahzuru olmıyacağı düşünüldü. Yalnız 17 Haziran 335 ve bilâ numaralı şifreli mütalâa aliyeleri etrafında düşünülerek hakikaten Bolşeviklerin daha müessir bir vaziyete girmeleri halinde bitaraf görünmek azmiyle itilâf kuvvetlerini memleketimizden uzaklaşmıya icbar ve aksi takdirde vatanımızın Bolşevik payı istilâsında kalmak tehlikesine sebebiyet vereceklerini iddia etmek ve ona göre icabatı filiyesine kalkışmak muvafık olacaktır.]

Mustafa Kemal

Mustafa Kemal paşanın siyasî ve istihbarat şube âmiri erkânıharp binbaşı Hüsrev beyden aldığım mektubu da bu bahsa taallûk ettiği için aynen naklediyorum:

Havza

7.6.35

vusulü 27.6.35

Pek muhterem efendim.

Mustafa Kemal paşanın karargâhında Havzadayım.

İşlerin istihbarata ve siyasiyata ait kısmını deruhte ettim. Birkaç güne kadar Amasyaya gideceğiz. Canik mutasarrıfı Hamit beyi bekliyoruz. Erkânı harbiye reisi Batumda bulunan menzil müfettişi miralay Manastırlı Kâzım beydir. Eskiden tanırım. gayyur bir zattır. Benden başka kaymakam Arif bey isminde Adanalı mitaralyoz Arif bey vardır ki yedinci fırkada Balkan harbinde ahbabım idi- paşa hazretlerinin tanıdıklarındandır. Pek muhterem İbrahim Tali bey de birliktedir.

İstanbulda günden güne elîm şekle giren vaziyeti siyasiye azabı, izzeti nefsi millî hakareti içinde inlerken Kemal paşanın mühim, müstakil bir memuriyetle Anadoluya gideceğini ve beni de erkânıharbiyesine muvafakatim olursa almak istediğini ve görüşmek arzusunda bulunduğunu söylediler. Görüştüm Resmi vazifenin «Anadolu müfettişi» şeklinde asayişi mahallinin istikrarına matuf olduğunu askerlikle alâkadar olmadığımızı gördüğümden, millî sahada belki hizmet ederim ümidiyle kemali minnet ve şükranla kabul eyledim. Bugüne kadar geçen günler pek isabet ettiğimi gösterdi.

İlk temas eylediğim ve ahvali sıhhiyesinden naşı alkol istimal edemeyen Kemal paşada yüksek bir cesareti medeniye, memlekete merbutiyet, zeki bir ihata gördüğümden bu ân'ı mühlikte şu millete inşaallah hüsnü hizmete bir vasıtâ olacağı hissini bende uyandırdı.

Karargâhta bu muhitleri, eşhası yakından tanımak itibariyle bu hususta kendisine faideli olmakta bulunduğumu da zannediyorum.

İzmir vak'ası pek elîm ve hanumansuz bir surette cereyan etmekte devam ediyor, İtalyanlar da genişliyor. Sahilde de ne olacağı meşkûk. Konferansa heyetimizin kabulü bence hiç bir beşaret değil, bilhassa kanaati siyasiyesi Ermenistan muhtariyetini, mensubu bulunduğu fırka İngiltere himayesini isteyen Sadrazam Ferit paşanın riyaseti bilâkis şayanı endişe. Ayın ikisine kadar tek tük İstanbul gazeteleri elimize geçti. İngiliz himayesi isteyen, hükûmetten ve Hürriyet ve İtilâf fırkasından başka kimse yok. Rauf Ahmet (İstiklâl) Cemiyeti Akvamın mürakabası altında olmak üzere tavsif edilen bir (manda) usulünü tervic ediyor. İstiklâliyeti tammenin hiçbir vakit nasibedar olmıyacağını, ismen olsa bile bin türlü kuyut ve şurut altında esaretten farkı bulunamıyacağını binaenaleyh Amerika gibi bitaraf ve prensiplerine sadık bir hükûmetin himaye değil fakat mürakaba tarzında olan mandasını ileri sürüyor. Ehveni şer olan bu usulün millete ne derecelerde faidesi dokunacağını, doğrusu kestiremiyorum. Fakat ihtimal ki bu fikir en son bir çarei halâs olabilir. Yalnız idamımızın hükmünü Avrupa cellâtları bütün şenaat ve şiddetle tatbike devam ederken dinleyen olur mu? İşte burası en mühim bir sualdir.

Gerek Avrupa havadisleri gerekse kıymettar malûmatınız Bolşevikliğin kuvvetli olduğunu, Almanların da bu sulhu kat'iyen kabul etmiyeceğini tebşir ediyor. İstanbulda Zeyrekte limonluklar içindeki sakin ve pek şairane odanızdaki hasbıhalimizde, gördüğüm pek necip ruhunuzun, yüksek zekânızın durendişane mütalâaları bana bu hususta düşündüklerimi arza cesaret ve bu bapta kıymettar düşüncelerinizi istirhama cür'et verdi.

Bolşeviklik -Bulgar ve Macarların da iltihakiyle- bugün İtilâf devletlerinin emperyalist istilâsına, hırs ve tamama, gadir ve itisafına karşı bir ittihat vesilesi oldu. Kavimlerin adet

ve irfanına göre pek çok muhtacı tadil olan yüksek prensipleri bir tarafa bırakırsak inşaallah en muazzam ve metin bir millet olan Almanların da bu cihete - gaddar bir sulhu kabul etmemek için - temayülleri bizler için pek büyük faideyi mucip olacaktır. Fakat biz ne olacağız? İstanbulda, diyebilirimki mütarekedenberi zuhura gelen vekayii müessife, vatanın düçar olduğu gadir ve itisaf karşısında heran bu suali kendime soruyorum. Daha orada iken ırk ve cins tanımayan yüksek prensipleri hazım edemiyenler elinde ilim ve irfan ve refahın düşmanı biamanı olan bu prensiplerin, teşkilâtsız, mürşitsiz, mağdur biçâre Türklerin son bir katliâmından başka bir şey olamıyacağını düşünerek tamamen aleyhinde, her şeyden evvel bu büyük felâket içinde milletin birleşmesi, haricî, dahilî tehlikelere karşı hazırlanması, mefkûre sahibi bir Türk olması lüzumuna iman eylemiştim .Bu imanın günden güne resaneti ile beraber, büyük bir harpten çıkmış, beli bükülmüş, elinde avucundakini vermiş, ordusuz, silâhsız bir milletin yekvücut muntazam teşkilâta da malik olsa muhafazayi mevcudiyetini bugün için şüpheli görüyorum. Tasavvur buyurunuz ki Ermenistan mes'elesinin ciheti tatbikiyesi başlasın. Bir taraftan temini asayiş maksadiyle bir, iki fırka da Yunan askeri Canik livasını işgale başlasın, İtalyanlar, cenuptan Sivasa ilerlesin, ne yapacağız? Son kurşunumuzu beynimize sıkıncaya kadar müdafaa edeceğiz diyeceksiniz. Bunu imanı tam, topraklarını seven her Türk söylüyor. Fakat bununla millet istiklâlini, vatan hudutlarını kurtaracak mı? İşte bu müthiş düşüncelerdir ki bende her şeyden evvel kararı tam vermeğe ve çizilecek program üzerinde yürümeğe mukadderat kimin elinde ise onu icbar etmek lüzumuna dair bir kanaat uyandırıyor. Tam mânası ile bir şûrayı millî teşkili zannedersem zamanın pek darlığı cihetile mümkün değildir. Fakat herhalde İstanbulda, mevcutla büyük bir meclisi meşveret herhalde lâzımdır fakat İstanbul'un mahsur hali, ihtirasatı siyasiye her halde taşranın teşkilâtı milliyesi tarafından kat'i irşadat ve delaletine arzı iftikar edecek şekildedir. Bu da kârgiri tesir olmazsa şûrayı millinin merkezi ana vatanın içerileri oluverir. Bence milletin - başındaki münevveranın - vereceği karar ya mustakil yaşamak, yahut toprağın altını üstüne tercihte temerküz ederse her şeyden evvel Bolşeviklerle temas edilmek, prensipleri anlaşılmak, İslâmda, Türkde an'anat ve kavaidi muayyeneye

halel vermemek şartile tadilen nasıl kabul olunacağını, nasıl tatbik edileceğini kararlaştırmak ve fakat hemhudut olup düşman taarruzatına karşı mukabeleyi temin etmek için silâh, cephane, erzak almak cihetlerini sağlam kazığa bağlamak lâzımdır.

Çünkü: Biz yalnız Bolşevik esasatını kabul eyledik. Makamı hilâfet sırf bir makamı mukaddes ve muallâ olarak oturacak, hükûmet avam eline geçecek demekle İngiliz, Rum, İtalyan kurşunlarına siper bulamayız. Yalnız, Rus, Bolşevik prensiplerine şu kadar milyon Türk daha iltihak etmiş diye sevinir. Halbuki Rusların Kafkasya'yı tamamen istilâları bizimle elele vermeleri ancak bizim için prensipin kabulünü mümkün kılabilecektir.

Şahsiyeti mümtazeniz, mevkii hazırınız bu hapta millete en büyük hizmeti ifaya inşaallah sizi muvaffak eyleyecektir. İstanbul'dan ayrılırken bizim Beybabayı gördüm (Avni) arzı hürmet ediyor. Fırkası kumandanı Kemal de pek çok selâm ve hürmetler takdim ediyor. Trabzon'a Kemal'i de istemiştik. Fakat o meyanda (Kop dageli) intihap etmişler.

Vali bey berbat bir herif. Yazdığı telgrafta itilâf müessesilerinin teveccühüne mazhar olduğunu bildirecek iftihar ediyor. Halkın silâhlarını toplamak lüzumu âcilinden bahsediyor.

Orada halktan tanıdıklarım çoktur. Bilenlere selâm ederim. Maarif müfettişi Mustafa efendi isminde pek namuskâr iyi bir zat vardı. Ona bir mektup yazarak zatıâlilerinin kıymeti askeriye ve mezayayı şahsiyelerinden uzun uzadıya bahisler ettim. Çünkü Erzurum halkı namuslu kumandanların her vakit kulu ve kölesidir.

Baki hürmet ve ta'zimle ellerinizi sıkar, karargâhı âliyenizde tanıdık ve hasseten eski kolordu arkadaşlarımız varsa selâmlar hürmetler.

Hüsrev

Bunu okuyunca Sivas kongresinin âmilleri ne olduğunu anladım. [*]

---

[*] 1 — M. Kemal paşa hazretlerinin İstanbuldan çıkışı esbabı.

A — Gazinin nutku sahife 7 [Beni İstanbul'dan nefi ve teb'it maksadile Anadolu'ya gönderenler]

B — Gazinin hayatı sahife 79 [Mustafa Kemal paşa Ana-

Amasya münakaşalarının mahrem kalamıyarak şüyuu bir taraftan İstanbulun tazyiki neticesi Mustafa Kemal paşa hazretleri ne merkezî Anadoludaki millî taazzuva devama ve ne de garp cephesine koşmıyarak Erzuruma benim yanıma gelmeğe mecbur kaldı. Daha kendileri yolda iken telgrafhaneden aldığım havadiste (Sivas)ta aleyhlerine galeyan olduğunu anladım. Oradaki üçüncü kolordu kumandanı Rafet bey de bunu teyit edici bir haber verdi benim vasıtamla Mustafa Kemal paşa hazretlerine yazdığı şifre aynen aşağıdadır:

15 k. kumandanlığına

Sivas

Mustafa Kemal paşa hazretlerine: 1/7/335

1 — Sivas murahhasları intihap edildi. Gerek bunlar ve gerek liva murahhasları hareket üzeredir.

2 — Bilhassa telgrafhanelere vâkı olan tebliğ üzerine hemen karar ittihazını zarurî görüyorum. Oranın vaziyeti başka türlü harekete müsait değil ise en muvafık çare artık işi süründürmiyerek ve bu son vak'a sebebi büyük bir teessür göstererek istifa etmektir. Aynı zamanda askerlikten istifa etmek suretile İstanbul'a celbinize sebep bırakmamak imkânı belki temin olunabilir. Çünkü yalnız vazifeden istifa edip İstanbula

---

dolu'ya kendisini uzaklaştırmak istiyen hüseması tarafından gönderilmişti.]

C — 4 Kânunusani 339 İleri gazetesinde Celâl Nuri imzasile [İstanbul'da bir ecnebi paşa ile olan müşafehelerinde Yunanlıların yakında İzmiri işgal edecekleri havadisini veriyor ve kendisine mühim bir zabitan kadrosile [Birlikte Anadoluya geçmesini teklif ediyor. Bu menkıbelerin tafsilâtı ancak on sene sonra yazılabilir.]

2 — 9 ve 10 Haziran 335 Kafkasya'dan bizi tahrik için malûmat geldi. Bolşevikler Tiflise gelmiş. İslâm ve Gürcüler de Bolşeviklere iltihak etmiş, Batuma birçok İngiliz ve Ermeni kuvvetleri Karsttan ve Sarıkamıştan ve Kağızman'dan çekiliyormuş, Tibrize giden İngiliz kıtaatını Şahtahtıda gören olmuş, Musul tahliye olunmuş Bolşevikler Tiflise geldiği halde biz ne duruyoruz, gibi propagandalar başladı.

gitmemek daha ziyade nazarı dikkati celbedecek ve İstanbulun ısrarını mucip olacaktır. Böyle bir karar verildiği halde Sivasa avdet olunmayıp orada kalınması coğrafî vaziyet ve halkın emziecesi itibarile derecei vucuptadır.

3 — Bu tarzda bir karar verildiği halde karargâhın buradaki aksamı hakkındaki mütalâaları nedir. Fırka kumandanlarından haber yok. Fırsat elden kaçmadan (Arif)i Amasyaya göndermek istiyorum. Muvafık mıdır. Amasyaya onunla çantayı göndereyim mi. Her ihtimale karşı beş yüz lira alı. koymak istiyorum muvafık mıdır.

4 — Fimabaat daima ve münhasıran bu şifre ile muhabere edeceğiz.

3. K. Kumandanı
RAFET

3 Temmuzda Mustafa Kemal paşa hazretleri Rauf bey ve müfettiş erkâmharbiyesi birinci kademesile Erzuruma geldiler. Bu şifreden ziyade müteessir oldular. Gelenlerden anladım ki (Sivas)da aleyhlerinde galeyan ve hatta bazı suiniyet varmış. Orada kalmadan geçmişler.

10 Temmuzda Erzurum kongresi başlıyacak idi. Fakat aza kâmilen toplanmadığından (23)e tehir olundu. Kongreye Mustafa Kemal paşanın idaresi ve Rauf beyin de dahil olması hakkındaki kararımız müşkülâta tesadüf etti ise de tavassutumla zail oldu.

---

3 — Hüsrev beyin 7 Haziran 335 tarihli mektuptaki mütalâalar:

[İstanbul'da Zeyrek'te limonluklar içindeki sakin ve pek şairane odanızdaki hasbihalimizde pek necip ruhunuzun yüksek zekânızın durendişâne mütalâaları bana bu hususta düşündüklerimi arza cesaret ve bu bapta kıymettar düşüncelerinizi istirhama cür'et verdi. Son kurşunumuzu beynimize sıkıncaya kadar müdafaa edeceğiz, diyeceksiniz.

Fakat; bununla millet istiklâlini vatan hudutlarını kurtarabilecek mi? Tam mânasile bir şurâyı milli teşkil zannedersem zamanın pek darlığı cihetile mümkün değildir. Her şeyden evvel Bolşeviklerle temas edilmek prensipleri anlaşılmak İslâmda Türkde, an'anat ve kavaidi muayyeneye halel vermemek şartile tâdilen nasıl kabul olunacağını, nasıl tatbik edileceğini kararlaştırmak.]

4 — Gazinin nutku sahife 19 : 21-22 Haziran 335 gecesi
Bu müşkülât sudur:

18 Temmuz 335 Perşembe: M. Kemal paşa hazretlerinin Erzurum kongresine girmek arzusuna karşı Erzurumda müctemi olan murahhaslar itiraz etmişler. Ve benimle irtibat vazifesini yapan hoca Raif efendiyle Necati beyi bana göndermişlerdir. Bu zatlar bana şunu söylediler:

1 — M. Kemal paşa hazretleri kongreye girmeleri arzusunu heyetimiz kabul etmiyor. Sebebi; sineyi millete iltica ettiğini söylemesine rağmen henüz arkasından ve padişah yaveri kordonunu çıkarmıyor. Kongre üniforma ile idare edilecekse o makamda sizi görmek isteriz.

2 — Henüz İstanbul hükûmetine karşı cephe almıyor onu tanıyoruz. M. Kemal paşayı İstanbul hükûmeti tardettiğini ilân ediyor bu vaziyet nasıl kabili te'lif olur.

Kendilerine şu cevabı verdim:

1 — Daha ilk günden söylediğim vechile millî hareketi, sizin milletimizin ruhundan çıktığını cihanı medeniyete göstermek lâzımdır. Uhtesinede sıfatı askeriye bulunan bir zatın kongreyi idaresi bir generalin kıyamı mahiyetinde görülür ve bir generalin kıyamı ile medenî milletler huzurunda kıymet ve ehemmiyet verilecek bir hâdise telâkki olunmaz, henüz İstanbul hükûmetine karşı cephe almamak noktai nazarında da bu şekil doğru olmaz. Bunun için kumandan olarak emrinizde

---

Amasyada dikte ettirdikleri tamimin beşinci maddesi Anadolunun bilvücuh en emin mahali olan Sivasta millî bir kongrenin serian inikadı takarrür etmiştir.

5 — 23 Haziran 335 tarihli Mustafa Kemal paşa hazretlerinin şifresinde Bolşevizimin sureti telâkki ve tecellisi dahili müzakere edilerek .... bunun memleket için bir mahzuru olmayacağı düşünüldü.|

6 — O tarihlerde İstanbul'dan çıkabilmek için mutlaka Pangaltı karargâhında her ferdin emir veya izinnamesi - memaliki ecnebiyeye gidenlerde olduğu gibi - vize muamelesi görürdü. İngilizlerin güya bu karargâhın İstanbul'dan çıktığından haberi yokmuş gibi Mustafa Kemal paşa hazretlerini istemeleri.

7 — Benim Şarkta millî harekâtın esasını hazırlıyacağımı İstanbul'da iken kendilerine söylediğim Şevket Turgut

uhtesine düşen vazifeyi yapmak millî harekâtın bir prestici ve muvaffakiyetim bakışındanda çok mühimdir. M. Kemal paşa hazretlerine gelince askerlikten istifa etmiş bulunduğundan aranızda vazife alması bu mahzuru badi değildir. Ünüforma mes'elesi kendilerine nazikâne söylenebilir.

2 — İstanbulun telâkkisine gelince aleyhimize bir netice tevlit etmez.

Bu muhavere Erzurum mevkii müstahkem karargâhında misafir bulunan M. Kemal paşanın odasında bir kenarda ve odada M. Kemal paşa ve Rauf bey bulunurken hafif sesle Müdafaai hukuk murahhaslariyle aramda cereyan etmiştir. Raif efendi ve Necati bey kongre murahhaslarının reyini almak için gittiler. Fasılada Mustafa Kemal paşa ve Rauf beye kongre heyetinin itirazlarını sureti münasebede söyledim.

Çok me'yus oldular:

[Dün askerî vazifemden ayrıldım. Bugün de millî bir vazifeye alınmıyorum. Şu halde alelâde bir fert kaldım.] Müteessir olmamalarını ve kendileri gibi bir enerji sahibini millî cidalimizde ihmal edemiyeceğimizi söyledim.

Murahhaslar avdet ettiler ve şu cevabı verdiler: Heyet reyini size vermiştir. Kararınız bizim için mutâ olacaktır.

Şu cevabı verdim:

Heyetinizin teveccühüne teşekkür ederim. M. Kemal paşa hazretleri gibi bir enerji sahibini millî cidalimizde ihmal et-

---

paşanın da Mustafa Kemal paşanın da biran evvel İstanbul'a alınması hakkındaki 21 Haziran 335 tarihli atideki şifresi.

15 K. K. Kâzım Karabekir Paşa Hazretlerine

Zatıâlilerinin Mustafa Kemal paşaya vekâleten tâyininiz musammemidir. Onbeşinci Kolordu kumandanlığı için yerinize kimin tevkilini tavsiye edersiniz ve bunlardan başka oraca yaptığınız işleri mütalâa ve efkârınıza vakıf olarak takip etmek üzere Kolordu Erkânıharbiye reisliğine kimi teklif ediyorsunuz. Acilen inbasını rica ederim.

Harbiye Nazırı
ŞEVKET TURGUT

mek doğru olamaz. Aranızda halledilebilir. Paşayı ve Rauf beyi murahhaslara takdim ve kongreye gireceklerini tebşir ettim.

Ve heyeti murahhasa huzurunda millî harekâtımızın başından nihayetine kadar bizden ayrılmıyacakları hakkındaki vaitlerinin tekrar edilmesini rica ettim. Söz verdiler.

Ben de kendilerine bu vaitlerini senet ittihaz ettiğimizi müş'ir bir mektup verdim. Kongrenin bugün açılması mukarrer idi. Ve murahhasların bir kısmı mühimmi de Erzuruma gelmişti. Ancak Trabzon murahhasları 11 Temmuz 335'te gelebileceklerdi. Daha uzaktakilerin de vüruduna intizaren meşrutiyetin ilân edildiği 23 Temmuz 335'e bırakılması tensip olundu.

Samimane ikazlara rağmen M. Kemal paşa hazretleri mirliva üniforması ve yaveri hazreti şehriyari kordonunu çıkarmamışlardı. Kongreye dahi bu kıyafetle girmişler ve kürsüye çıkarak nutuk irat etmek istemişler. Bu manzara kongre heyeti umumiyesi üzerinde pek fena bir tesir yapmış ve Gümüşhane murahhası Zeki bey kendilerine şu ihtarda bulunmuştur:

Paşa: [Evvelâ üniforma ve kordonunu sırtından çıkar ondan sonra kürsüye gel! Taki millî kuvvet askerî tahakküm şekline girmesin.] Paşa bu ihtarla üniforma ve kordonunu çıkarıyor ve ondan sonra kongre saflarına kabul ve riyasete intihap olunuyor.

Erzurum Kongresi açılıyor

23 Temmuz 335 de kongre açıldı. Azaya mükemmel bir kır ziyafeti tertip ettirdim, şehit yavruları ve zabitan vasıtasile mühεyyiç temsiller yapıldı. Küçük büyük herkeste itimat ve azim vardı.

Kongrenin benim riyasetimde akti husúsunda bazı arzular gösterildi.

Hem kumandan hem de kongreyi idarenin bir generalin ihtilâli gibi millî sedayı dahilde ve hariçte boğacağından evvelâ askerlikten istifa etmekliğim lüzumunu söyledim. Bunun bittabi hiç bir vatandaş münasip görmedi. Benim o günlerde *telkinimin ve hâlâ bugün de iddia ettiğim mes'ele işi millet* yapıyor ve kumandanlar milletin emri altında bulunuyor. Erzurum kongresi toplanmış millî mevcudiyet ve kudreti görülmüş olduğu bir anda üzerinde kumandanlık salâhiyeti bulunan bir zatın kongreyi idare etmesinin sakatlığını anlattığım zaman halk saflarında bulunanlar bu hakikatı derhal teslim ettiler. Fakat bu gibi fevkalâde bir zamanda memuriyet zihniyetinin fevkine çıkamıyan açıkta bulunan vali Mazhar Müfit bey bu ruhu bir türlü anlayamıyordu ve başka muhakkak bir tahakküm istiyordu. Milletimizin bu zihniyet yüzünden çektiği fenalıklar pek büyüktür. Mazhar Müfit bey kongrenin küşadına mani olmamak ve taarruza uğramamak için bir kuvvei askeriye gönderilmesini de benden rica etmiş idi. Halbuki Ravlensonun maiyetinde dört İngiliz neferi vardı. Kendisine şu cevabı verdim: Dört İngiliz neferinin değil dört bin İngiliz neferinin dahi ellerinden silâhını alacak kadar Erzurum halkı silâhlı ve kudretlidir. Kongreye dahil olan vilâyeti şarkiye murahhasları bile yine yalnız dört İngiliz neferinin değil dört yüz İngiliz neferinin silâhlarını alabilecek fitret ve kabiliyettedir. ı

Bazı iradesini kaybetmiş ruhlar mutlak olarak her hususta emir ve kumanda ve himaye beklerler herhangi makama sunut eyleseler yine kumandanların amiriyet ve himayesine sığınmak gibi mes'um bir seciyeye maliktirler: Bu zihniyetin

milletimizin tarihinde devam edegelen maddî ve manevî tahribatı ciltler doludur. [1]

23 Temmuz 325 de başlayıp ondört gün devam eden kongrenin nasıl bir hava içinde açılıp devam ettiğini anlamak için o tarihteki ahvali atideki muhaberattan anladıktan sonra kongre mukarreretatı hakkında mütalâa yazacağım:

Sadrazamın Paris sulh konferansına gideceğini öğrenince harbiye nezaretine atideki şifreyi yazdım ve kolordulara tamim ve ordu müfettişliklerine de bildirdim.

Tâmim

Erzurum

6/6/325

Sadrazam paşa riyasetinde bir heyetin hukuku Osmaniyeyi konferans huzurunda müdafaa için Parise azimet edecekleri tebligâtı resmiyeden ve ajans neşriyatından anlaşılmıştır. İzmir vak'ası üzerine milletimizin gösterdiği asabiyeti milliye ve muhafazai istiklâliyet hususunda tezahür eden azmi kat'isi neticesi olan bu mazhariyet şayanı şükrandır.

Her halde milletin hukukunu müdrik ve onu çiğnetmemek için yekvücut olarak fedakârane harekâta müheyya olduğunu Düveli itilâfiyeye karşı izhar ve isbata devam edildikçe düveli müşarünileyhimin milleti Osmaniyeye hürmetkâr ve hukukuna riayetkâr olacağına şüphe yoktur. Konferansta kat'iyen müdafaası matlup olan hukuktan başlıca iki nokta pek mühimdir. Birincisi alelitlâk devlet ve milletin istiklâliyeti tammesi, ikincisi de cezai asliyei vatanda ekseriyetin akalliyetlere feda edilmemesidir. Bu hususta Parise müttehil hareket hey'etin içtihadile vicdanı milletin talebi kat'isi arasında mutabakatitamme şarttır. Aksi takdirde millet müşkül vaziyette ve gayri kabili telâfi emri vakiler karşısında kalabilir.

---

[1] Bana bir misal de şudur:

16 Maart 36 İstanbul felâketi üzerine Erzurum telgrafhanesinde Ankaradaki hey'eti temsiliye ile görüşürken hâdiseyi haber alan o günkü Erzurum valisi bana şunu söylemiştir:

— Eyvah: Şimdi Ravlenson da Hükûmeti ve telgrafhaneyi işgal ettirirse ne yaparız.

Sadrazam paşa hazretleri mesmu olan beyanatında Ermeni muhtariyetinin tevsii esasını kabul ettiğini bildirmiş ve şurâyı saltanatta itilâf ve hürriyet fırkası namına reis Sadık beyin tahrirî ifadesinde de İngilterenin himayesini teklif etmiştir Bir Ermenistan muhtariyeti vasıası ve devletin bir ecnebi himayesini kabul mesailinde erzuyu millî ile hükûmetin hazıranın ictihadında mutabakat olmadığını gösteriyor. Binaenaleyh Sadrazam paşa hazretlerile beraberinde hareket edecek hey'etin müdafaai hukuku millide takip eyleceği esasat ve programın milletçe malûm olması lâzımdır. Bunun için Erzurumdaki (Mudafaa hukuk milliye cemiyeti) sadrazam paşa hazretlerine ve zatı hazreti padişahiye telgrafnamelerle müracaat ederek istiklâli tammı millinin mesuliyetini ve hukuku ekseriyeti millinin mahfuziyeti şartı esas olduğunu beyan ve buna nazaran gidecek heyetin müdafaa esasatını millete rasmen ve alenen iblâğ eylemesini talep eylemiştir. Milletin bu tarzı hareketinin hükûmet ve düveli itilâfiyece nazarı dikkata alınacağı ve binnetice vatanımızın mukadderatının arzuyu millî ve umumiye göre tâyinine tesirler yapacağı şüphesizdir.

On beşinci Kolordu Kumandanı
Mirliva
KÂZIM KARABEKİR

Sadrâzam milletin hukukunu muhafaza için Paris konfarans huzuruna giderken: Yunanlıların Edremit, Akhisar, Nazilliyi işgal ettiklerini 7 haziran tarihli İstanbul gazetelerinde öğrendik.

2 - 9 ve 10 haziranda Kafkasyadan bizi tahrik için malûmat geldi: Bolşevikler Tiflise gelmiş, İslâm ve Gürcülerde Bolşeviklere iltihak etmiş, Batuma bir çok İngiliz yaralıları gelmiş. Yedi vapur İtalyan gelmiş. İngiliz ve Ermeni kuvvetleri (Kars)dan ve (Sarıkamış)dan ve (Kağızman)dan çekiliyormuş. Tebrize giden İngiliz kıtaatını Şahtahtıda görende olmuş. Bu güzel malûmat yetmiyor gibi Musulun tahliye olunduğu da (Van)dan bildiriliyordu. Bolşevikler Tiflise geldikleri halde biz ne duruyoruz gibi propagandalar da başladığından bizi tahrik için dua haberlerin gönderildiğine şüphem kalmadı.

3 - 11 Haziranda Ordu müfettişliğinden gelen haber çok fena idi. Diyarıbekir mıntakasındaki onüçüncü Kolordunun jandarmaya kalp olunacağını!.. Harbiye nezareti de fırka mev-

cutlarımızın 3210 dan 1500 tüfenge indirilmesini emir ediyor! Bu sonuncu haber şarkın ve dolayısile bütün Anadolunun da felâketi olacak idi. Ermenistan ve Kürdüstan oyunlarının bu birinci perdesi idi. Bunu Harbiye nezaretine ve Ordu müfettişi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine izah ile hükûmetin her teklif karşısında mukavemetsiz durmamasını rica ettim. On üçüncü Kolorduya da böyle bir emri yapmamasını yazdım. Amasyadan şu cevabı aldım.

On beşinci kolordu komutanlığına

Amasya

C. 10/6/335 15/6/33

On üçüncü Kolordunun lâğvına İngilizler çok çalışıyor ve oraya kumandan tâyın ettirmiyorlardı. Bu defa yeniden lâğvı mevzuu bahsolunca Cevat paşa hiç olmazsa olduğu gibi jandarmaya kalbine çalışıyordu, bu kere vaziyetten bahisle bu kolordunun muhafazasındaki zarureti ve hiç olmazsa daha zaman kazanmaya çalışmasını Cevat paşaya yazdım. Onüçüncü kolorduya lâğv emri verilse bile bunu tatbik ve ifasını ta'vik etmek lüzumunu yazdım. Hükûmetin her teklif ve müdahale karşısında mukavemetsizliği cidden şayanı esef ve istiğraptır kardeşim.

Üçüncü ordu müfettişi fahri
yaveri hazreti şehriyari
MUSTAFA KEMAL

Ne fırkaların zayıflatılmasına ve ne de lâğıvlara ve hattâ jandarmaya kalbe ben razı olmadım ve onüçüncü kolorduyu da sıkı tuttum. Jandarmaya kalp olununca topları, makineli tüfeklerinin alınmasına sıra gelmez mi?

22 Haziran 335 de harbiye nazırı Şevket Turgut paşaya ve erkânı harbiyei umumiye reisi Cevat paşaya [Bir an evvel İstanbuldan kıymetli kumandan ve erkânıharpleri Anadoluya çıkarmalarını rica ettim.]

Istanbul hükûmeti bilerek bilmeyerek lüzumundan fazla fenalık yapıyordu. Damat Ferit paşanın 24 Temmuz 335 tarihli ajanstaki beyanatı hayretti. [6 hafta gaybubetim esnasında Anadoluda iğtişaş başlamış olduğunu hayretle gördüm] diyor.

Derhal Sadrâzama ve harbiye nazırına bu beyanatın derhal tekzibini ve bu gibi beyanatın mütarekename mucibince işgale vesile olacağını düşünmelerini yazdım.

26 Temmuz 335 de harbiye nezareti bana şunu sordu:

|Erzurumda kongre toplanıyormuş. Ciheti askeriye bunlara karşı ne yapıyor?|

Cevap verdim:

|Hükûmetin yapamayacağını millet yapmağa karar veriyor. Ben de lâzımı gibi teshilât gösteriyorum.|

Hâlâ mütareke ahkâmı mucibince fırkaların tensiki ve silâhların teslimi emrini veren harbiye nezaretine 28 Temmuz 335 de iki şifre yazdım biri Ravlinsonun beyanatını bildirerek aynen şunu sordum ve tavsiyede bulundum:

Erzurum

28/7/335

Harbiye Nezaretine

Hükûmetimizin bahsedilen mandaların mahiyetinden haberi varmıdır. Yoksa imhayı tedrici ile günün birinde her varlığımızın, namusu millî dahi dahil olduğu halde ikmali enfasi karşısında bisut çırpınacak veya zelilane bir Mısır idaresi mi kabul olunacaktır. Her halde Mısırlıların, Hintlilerin asırlardanberi uyuşmuş ve safahat ve mezelletle meşbu hunu urukunda bile bir cuşeşi hamiyetmendane ve bir gayreti dindarane görülürken muazzam bir tarihe ve esaret kabul etmez bir seciye ve ahlâka malik olan koca bir milleti bir tevekkül ve teslimiyet ile kendi elimizle zincirbendi esaret etmemek için pek basiretkâr ve azmü metanetle karşılanması lâzımdır.|

Üçüncü ordu müfettiş vekili
KÂZIM KARABEKİR

Diğeride Ermenilerin Sarıkamışa mühim kuvvet tahşit ettiklerini ve taarruz edeceklerini haber alan harbiye nezaretine cevap olarak şunu yazdım:

Harbiye Nezaretine

Erzurum

28/7/335

Ermeniler Kafkasya dahlindeki İslâmlara her türlü mezalim ve fecayii yapmakta ve az çok mukavemet gördükleri

mahallere sunufu muhtelifeden mürekkep kuvvetler sevketmektedirler. Bu maksatla Nahcivan, Şeror mıntakalarına ve Kağızman, Olti havalisine kuvvetler celp ve tahşit ve imhayı İslâm politikasını mütemadiyen takip ve tatbik etmektedirler. Ermenilerin bugünlerde Sarıkamışa takviye kıt'aatı olarak beş yüz kadar piyade ve suvari askeri ile dört topları geldi, Sarıkamış ve garbındaki mıntakada bilûmum ahaliden tekalifi harbiye ile araba ve vesaitı saire cem'i gibi bir takım hazırlıkta bulundukları istihbar kılınmış ve Olti cihetindeki Müslümanlara karşı bir harekette bulunacaklarına ihtimal verilmiştir. İşte Ermenilerin hudut yakınlarındaki harekât ve icraatları ve vilâyeti sitteyi işgal edecekleri ve yakında Sivasa kadar gidecekleri hakkında sayialar çıkarmaları ahvali umumiye ve vaziyeti siyasiden bihaber olan halk üzerine fena tesirler yapmakta ve her türlü dedikoduları mucip olmakta ve esasen mevcut olan havf ve endişeyi arttırmaktadır. Elyevm elimizde kalan eslihaya malik olduğumuz müddetçe Ermenilerin her türlü taarruzlarına karşı emin bir vaziyette olduğumuzu arzeylerim.

Üçüncü ordu müfettiş vekili
KÂZIM KARABEKİR

İngiliz hey'eti Ermenilerin Sivasa kadar yürümelerini temin için elimizden silâhları almaya çalışıyordu. Bu onların vazife ve menfaatı olduğundan birşey denemez, tabii benim de vazifem ve millî menfaatim ordumuzu inhilâle uğratmamak ve silâhlarımızı azaltmamak idi bende bunu yapıyordum; fakat ortada bir İstanbul hükûmeti ve onun harbiye nezareti makamı vardı ki, bu şifremde (Elimizde kalan eslihaya malik olduğumuz müddetçe) diyerek bildirdiğime rağmen sonuna kadar, hattâ İstanbul işgali olan 16 Mart 336'dan sonra dahi (Mütareke mucibince silâhları veriniz) emrini vermiş.

Harbiye Nezaretine

Erzurum

28/8/335

Erzurum İngiliz mümessili kaymakam Ravlenson 27 Temmuz 335 de zyaretime gelmişti. Esnayı muhaverede manda

hakkında şu beyanatta bulundu [*]: "Paris kongresinde Amerika Türkiye ile Ermeni, Azerbaycan ve Gürcü mandasını kabul etmişti. Fakat son hâvadise nazaran galiba Amerika Ayanı bunu kabul etmemiş. Şu halde İngiliz mandası olacak demektir. Esasen Amerika, islâmları sevk ve idare edemez. Halbuki İngilizlerin bu baptaki tecrübesi büyük olduğu gibi tahtı idaresinde milyonla islâm var... dedi. Mandadan maksadın ne olduğunu sordum Cevaben meselâ Kafkasyada büyük bir kumandanlığımız bulunur ayrıca da Azerbeycanda, Gürcü ve Ermeni cumhuriyetleri nezdinde birer kumandan ve erkânı harbiyesi bulunur. Tabiî asayişin temini ve arzu edilen mevadın tatbiki için de bir miktar kuvvetimiz olur dedi ve misal olmak üzere Mısır, Irak, Hindistanda İngilterenin sırf insaniyet için çalıştığını ve asayişin idamesiyle oradaki akvamın refahına uğraştığını söyledi. Mandaya ait muhavere bu kadardır. Bendenize şimdiye kadar vaziyeti siyasiyemiz hakkında hiç malûmat verilmediğinden berveçhi ati bazı maruzatta bulunmayı vazifei namus ve hamiyet bildim: Hükûmetimizin bahsedilen mandaların mahiyetinden haberi var mıdır, yoksa imhayı tedricî ile günün birinde her varlığımızın, namusu millî dahi dahil olduğu, ikmali infasi karşısında bisut çırpınarak veya zelilâne bir Mısır idaresi mi kabul olunacaktır. Her halde Mısırlıların, Hintlilerin asırlardanberi uyuşmuş ve sefahat ve mezelletle meşbu hunu urukunda bile cuşeşi hamiyetmendane ve bir gayreti dindarane görülürken muazzam bir tarihe ve esaret kabul etmez bir seciye ve ahlâka malik olan koca bir milleti bir tevekkül ve teslimiyet ile kendi elimizle zencirbent esaret etmemek için ahvalin pek basiretkâr ve azim ve metanetle karşılanması mütalâasında bulunduğumu arzeylerim.

15 K. Kumandanı
Kâzım Karabekir

Sadrazam Paristen kovulmuştu. İstanbuldan geçen Lehistan, Çekoslovak ricali siyasiyesinin gazetelerde gördüğüm beyanatı: «Hangi sulhu bekliyorsunuz? İçinde bulunduğunuz hal sizin için temadi edecek bir şekli sulhtur.» İdi. Demek zamanla inhilâlimiz bekleniyor ve bilhassa şarkta emrimdeki

---

[*] (İstiklâl harbi hâtıraları) eserimde pek istifadeli olan bir çok bu kabil muhavere ve muhaberelerimiz görülecektir.

muntazam iki kolorduluk kuvvet elimde durdukça Ermeni Gürci taarruzu da varit olamıyacağından istimale lüzum yok, biz de millî taazzuvu yapabilecektik.

İstanbul vasıtasiyle mütemadiyen silâh vermek emirlerini sıkıştırıyorlardı. İşe mani olan şark ordusunun elindeki silâhlar olduğu anlaşılıyordu.

Harbiye Nezaretinden bir emir:

Erzurumda K. Kumandanlığına

Harbiye

30 Temmuz 335

Bizzat açılacaktır.

Mustafa Kemal paşa ile Rauf beyin mukarreratı hükûmete muhalif ef'al ve harekâtlarından dolayı hemen derdestleriyle Dersiadete izamları Babıalice bittensip mahalli memurine evamiri lâzıma verildiğinden kolorduca da ciddî muavenette bulunulması ve neticesinden malûmat itası rica olunur.

Harbiye Nazırı
Nazım

Tarafından bir cevap: [Bu cevabı bütün kolordulara ve valilere de tamim ettim.]

Harbiye Nezaretine

Erzurum

1 Ağustos 335

C 30 - 7 - 35 Merkez dairesi 2733 şifreye:

Mustafa Kemal paşa ile Rauf beyin mukarreratı hükûmete muhalif ef'al ve harekâtlarından dolayı derdestleriyle dersiadete izamları hakkında mahalli memurinine emir verildiği cihetle kolorduca ciddî muavenette bulunulması emir veriliyor. Hükûmetin mukarrerat ve siyaseti ne olduğunu bilmiyorsam da Erzurumda bulunan Mustafa Kemal paşa ve Rauf beyin ef'al ve harekâtında vatan ve milletin maksat ve menafiine ve kavanini mevcudeye muhalif telâkki edilecek hiç bir hal ve harekâtı olmadığını görüyorum.

Müşarünileyhler mülk ve milletin saadet ve selâmeti ile alâkadar her ferdi vatanperver gibi yaşamaktadırlar. Pontos hükûmeti teşkili hülyasiyle Trabzon ve Samsun havalisine muhacir sıfatiyle akın akın müsellâh Rum çeteleri çıktığı ve Ermenilerin büyük Ermenistan hayalini besledikleri ve hududlarımıza kadar her türlü fecaat ve senaatı yapmakta ve Sivasa diye feryatta devam eyledikleri ve itilâf mensubinin de bunlara hafi ve celi her türlü muavenet ve müzaherette bulundukları herkesçe malûm ve bu hal İstanbul gazetelerinin bile neşriyatiyle sabit olduğu halde hükûmetin mevcudiyetimiz aleyhine hazırlanan bu müthiş tehlikeden bihaber vaziyette kalarak millete hiç bir nefhai ümit ve tatmin vermemesi ve bilâkis en münevver ve kıymettar zat ve kumandanların birer suret ve bahane ile millet arasından tecrit ve hapis ve tevkif edilmesi ve bir taraftan da esliha ve sairenin alınması bilhassa tehlikeyi pek yakın gören ve muhafazai namus ve hayat endişesiyle çırpınan bu mıntaka halkında pek haklı olarak Ermeni ve Rumların İzmir gibi nagihani olarak buraları da işgal edeceği ve bütün müslümanların ayaklar altında çiğneneceği kanaatını hasıl ettirmiştir. Ve bundan dolayı millet kendi kuvvetine istinat ederek bu ihtisasatını Hükûmeti celileye ismaa ve bunun için her fedakârlığı yapmıya ve her ümitten mahrum bir halde namussuzca Ermeni ve Rumların süngüsü ve baltaları altında ölmekten ise namuskârane müdafaaya karar vermiş olduklarını evvelce arzetmiştim. Geçenlerde vukua gelen sürgü kolu ve kamaların sevkine mani olan ahval de böyle bir azim ve kararın neticesi olduğuna şüphe yoktur. [*]

Üçüncü fırka kumandanı kaymakam Halit beyin mahfuzan sevkinin efkârı umumiye üzerinde pek fena tesirler yapacağını ve belki de fırkasının mümanaat göstermesini ve isyanını intaç edeceğini arzetmiş idim. Mustafa Kemal paşa gibi memlekette namusiyle ve hidematı güzidei askeriye ve vatanperveranesiyle tanınmış ve bütün askerlerin de pek ziyade hürmeti mahsusasını kazanmış ve bahusus henüz yirmi gün evvel memleketin nısfını kumanda etmiş olan ve hal ve harekâtında menafii vataniye ve milliyeye mugayir bir şey mahsus ve meşhut olmayan bir zatın tevkifine bir sebebi kanuni

[*] Propaganda faslında bu teferrüat vardır.

olamıyacağını [*] ve balâda arzettiğim ahval dolayısiyle halk ve ordu nazarında da iyi bir hareket olarak telâkki edilemiyeceği cihetle müşarünileyhin tevkifine ve kolorduca da bunun için muavenette bulunulmasına hal ve vaziyetin katiyen müsait olmadığını arzeylerim. Bahusus ki memleketi helâk ve inkıraz tehlikesinden kurtaracak yegâne çarenin tevekkül değil, ancak milletin hak ve ruhunu âleme karşı izhar ve teyit kanaatinde olan vilâyatı şarkiyede ve henüz Ermeni süngü ve baltalarının âlamı namus şikenanesini unutmuş bir tek insan ve bir tek hanüman bulunmayan bu muhitte böyle bir teşebbüsün icrası değil hattâ ihsası bile büyük fenalıklar intaç eder.

Esasen günden güne daha bariz ve pek vâsi bir şekil almakta olan endişei millîyi tatmin edecek tedabiri sahiha ve vakiıanenin ittihazı ve buna bilhassa zatı samileri gibi dindar ve pek namuskâr tanınmış bir recülü kıymettarın imâli nüfuz ve irşat buyurması pek alvî ve tarihî olur. Herhalde bura ahvalinin İstanbulda makûs telâkki edildiğini zannediyorum. Hükûmetin en sadık ve hürmetkâr bir cüz'i olduğuna katiyen şüphe caiz olmayan âcizleri Anadoluya Dersaadetten bu kadar yanlış ve hatalı nazarlarla bakılmamasını ve çünkü bu nazar netayicinin pek elim ve nedametaver olacağı kanaatimi bilmünasebe tekrar arzetmeyi bir vecibei hamiyet ve bir farizei namus addeder ve bugün âcizleri dahi şek ve meçhuliyet içerisinde bulunduğumdan siyaseti umumiyemizden ve hükûmetin takip ettiği makasıt ve mukarrerattan haberdar edilmekliğimi istirham eylerim.

15 K. Kumandanı
Kâzım Karabekir

Erzurum kongresini Mustafa Kemal paşa ve Rauf beyin topladığı zanniyle kongrenin dağıtılması ve Mustafa Kemal paşa ve Rauf beyin tevfikinde ısrarla mahalli hükûmetlere emir veren hükûmete şunu yazdım:

Makamı celili Sadaretpenahiye

---

[*] Harbiye Nezaretine resmen verdiğim bu ve diğer Sadarete de yazdığımı yirmi bir gün mevkufiyetimde ve İzmir İstiklâl mahkemesinde beraet kazandıktan sonra İsmet paşa vasıtasiyle Gazi paşaya hatırlattım.

(Harbiye Nezaretine)

Erzurum

5 Ağustos 335

Erzurum kongresi hakkındaki son maruzatımla ahval ve vaziyeti, âcizane tenvire müsaraat ve bununla büyük bir vazife ifa etmiş olduğumu zannediyorum. Bu münasebetle de tekrar arzediyorum ki: Vilâyatı şarkiye Erzurum kongresini şarki eyalâtın milleti toplamıştır. Eleyvm yetmis kadar âzasiyle Erzurumda hali içtimada bulunan kongre Mustafa Kemal paşa ve Rauf bey İstanbulda iken ve hattâ buraca isimleri bile işitilmemiş iken büyük ve bunin tehlikelerin vukua geleceğini muhakkak addeden sarki ayalât halkının karar ve teşebbüsleriyle vukua gelmiştir. Bu toplanışta siyasî ve şahsi hiç bir tesirin mevcut olmadığı katiyetle anlaşılmıştır. İntibahını sureti katiyede felâketten alan milletin ruhundan kopan bir heyecan ve kuvveti ecanip bir iki şahsa atfetmek suretiyle milletin ruh ve mevcudiyetini setir ve inkâr tarikini iltizam ile kendi milletini iğfal ve bu suretle menafiini tevsi ve temine çalışıyor. Vatan ve milletimiz için telâfisi gayri mümkün zararları badi olan bu tarzı telâkkinin bizzat hükûmetimiz tarafından dahi bilinmeyerek kabul ve israrı ile âmeli ecanibin teshil edildiğini görmek umumu meyus ve dağıdar etmektedir. Şark vilâyatında endişei hayattan doğmuş olan bu cereyanı millinin inkişafına ve hali hazırına Mustafa Kemal paşa ve Rauf beyin zerre kadar tesirleri olmadığını ve ahiren kongreye herkes tarafından büyük bir hürmet ve tazimle kabul edilen bu iki zatın mevkii siyasimizi daha ziyade müdrik olmalarından bilâkis hükûmetimizin mevkiini düşünerek mevcut kuvayı milliyeyi daha sakin ve müdebbirane bir sekle irca ile hüsnü idare ettikleri alenen görülmektedir. Binaenaleyh kongrenin heyeti umumiyesi ve gerek Mustafa Kemal paşa ve Rauf bey hakkında vilâyetlere yazılan tâmimler efkârı umumiyede hüsnü tesir yapmamıştır.

Endişei namus ve hayattan mütevellit cereyanı millî hali galeyanda olup teskini ve efkârın tatmini için yegâne çare ancak meclisi millinin hemen ve bilfiil toplanmasının temini olduğuna ve bati davranıldığı takdirde vekayii milliyenin ken-

di kendine bu gayeye varacağını nazarı fahimanelerine arz eylemeği lâzimei vazife addederim. Çünkü burada meshut ve mahsus olan efkârı umumiye millet vekilleri kanaat ve tasdikine iktiran etmeyecek her hangi bir siyaset ve mukarreratın şayanı kabul ve payidar olamıyacağı ve bu âzim ve tarihi mesuliyetin mahdut birkaç zatın duşu hamiyetine tahmildense efkâr ve arzuyu millete istinat ettirilmesi merkezindedir. Ve hattâ eğer şeraiti hazıra icinde Meclisi millinin Dersaadette kuvayi ecnebiye karşısında toplanması mahzurlu görülmek yüzünden bu lâzimei meşrute şimdiye kadar tehir buyurulmuş ise Anadolunun Babıâlice tasvip ve nezdi ulyayı cenabı şehriyaride irade buyurulacak bir mahallinde toplanması sözlerinin bile söylenmekte olduğunu sırf saikai vatanperveri ve vazifei mevkiiyem dolayısiyle arz eyliyorum.

Üçüncü ordu müfettiş vekili
Kâzım Karabekir

Burada hakikati hali tasvirle beraber meclisi meb'usan yerine meclisi millî ve meb'uslar yerine millet vekilleri tabirlerini kullandım ve meclisi millînin Anadoluda toplanması fikrini de ortaya attım. Bu şifremi Mustafa Kemal paşa ve Rauf beylere de keşidesinden evvel okudum pek muvafık buldular. Keşidesinden sonra kongre âzalarına ve Müdafaai hukuk merkezine de okudum, fevkalâde takdir ettiler. «Mazi hal ve istikbal bir çerçive içinde» dediler.

Benim bu yazdığıma karşılık İstanbuldan Ajans tebliği:

(Dahiliye Nezareti teşkilâtı milliye ve sair bu kabil harekâta nihayet verilmesi ve buna riayet etmeyenlerin derdestleri için ikinci defa vilâyata tebligatta bulunmuştur!)

Sivasta üçüncü kolordu kumandanı Salâhattin bey şunu yazıyordu: [Abdullah paşanın bir takım m a h a l l â t a memur ve sıfatiyle ve bir kalabalıkla gelebileceği ve hatta başka kuvvetlere dayanmağa çalışacağı muhtacı mülâhazadır. Bu baptaki malûmat ve mütalâanızın iş'arını rica ederim.]

8 Ağustos 335 de şu cevabı verdim:

[Paşa öyle bir muhite geliyor ki en taş yürekli olanlar bile gelse vekayi onları ikaz eder ve kalplerini sızlatır. Binaenaleyh gelecek kalabalık haizi ehemmiyet değildir. Milletten başka dayanılacak kuvvet dayanan için pek tehlikeli ve elim olur. Bunun için teşriflerine sükûnetle intizar buyurulsun.]

Damadı Sedat beye de paşanın gelmesinin hayırlı olmıyacağını yazdım.

Trabzon mevki kumandanlığına ve üçüncü fırka kumandanlığına da 11 Ağustos 335 de şu emri verdim:

Abdullah paşanın üçüncü ordu kumandanlığına tâyin olunduğu şayi oldu. Henüz emri resmisi gelmemekle beraber İzmire Ali Nadir paşanın tâyiniyle başlayan devrei şeametten umum mütevahhiş olduğundan müşarünileyhin bu memuriyetini halk ve ordu bu havali için de aynı felâket telâkki ediyorlar ve hali galeyandadırlar. Bu galeyan Erzurumda açıktan açığa görülmektedir. Mütereddit ellerde ikinci bir İzmir olmağa istidadı olan Trabzonda da aynı efkâr ve cereyanın doğmuş olduğu şüphesizdir. Bunun için nezarete lâzımı gibi arzuhal ile müşarünileyhin ve bu kabil zevatın gönderilmemesini rica ettim. Maruzatımın vusulünden evvel Aptullah paşanın yola çıkması veya herhangi bir hisle gelmek teşebbüsünde bulunması da melhuzdur. Böyle bir halde ahaliden intihap olunacak bir heyet marifetiyle veya suveri münasebe ile vapurdan çıkmayarak avdet buyurmasının tebliği ve bu tebligat ve ikaza rağmen müşarünileyh gelmek isterse şahsına karşı hürmetkâr davranılmak ve hayatı tahtı emniyette olmak şartiyle Trabzon haricinde münasip bir mahalde ikamet ettirilmesi ve (Ardasa) yı bu tarafa geçmemesinin temini ve yapılan bu muamelenin bir hürmetsizlik telâkki edilmiyerek ordunun kıymettar ve pek emekdar bir kumandanı olmak sıfatiyle kendilerinin siyaneti için olduğunun ifhamı ve iş'arı.

15 K. Kumandanı
Kâzım Karabekir

Harbiye Nezaretine

8.11.335

Üçüncü ordu kumandanlığına Abdullah paşa hazretlerinin tâyin buyurulduğu hakkında henüz nezareti celilelerinden bir emir ve tebliğ vaki olmamışsa da pek ziyade şayanı dikkattir ki müşarünileyhin işbu memuriyete tâyin olunduğu şayiası efkârı umumiye üzerinde pek fena tesir yapmış ve bu âsar günden güne artmakta bulunmuştur. İzmir hâdisei meşumesinden evvel Ali Nadir paşanın İzmir ve havalisi kumandanlığına tâyini ve o feci safhada paşanın uğradığı avakibi pek

hassas bir surette takip eyliyen ordu mensubini ile ahali ayni zümrei ricalden madut ve evvelce de dördüncü ordu kumandanlığında iyi bir şöhret bırakmamış olan Abdullah paşa hazretlerini de bu havalinin Ermenistana kaptırılmasında bir mukaddimei zaaf ve şeamet ad ve telâkki etmektedir.

Binaenaleyh artık tamamiyle tehlikei hayat ve namus karşısında pek hat bir devre içinde olan işbu mıntakai vatanda müşarünileyhin icrayi memuriyetine imkân olâmıyacağı ve aksi halde kendileri için de pek müşkül vaziyetle tahaddüs edebileceği cihetle gerek müşarünileyhin ve gerekse bu kabil zevatın intihap ve tâyini halkın namus ve hayat endişesiyle çırpındığı şu zamanda vatan ve millet için tehlikeli olacağını arzeylemeği gerek müşarünileyhin vikayei şeref ve haysiyeti ve gerek ahali ve ordunun yar ve ağyara karşı itimatsız bir şekilde görünmemesi için iş'arını muktezayi vazifemden addeylediğim maruzdur.

Üçüncü ordu müfettiş vekili
Kâzım Karabekir

Şifreli muhaberatın men'i hakkında 17 Ağustos 335 de aldığım Harbiye Nezaretinin açık telgrafla tamimi ve mukabil açık telgrafla emirlerim:

[Yazdıklarımdan mutalâatım anlaşılacağından fazla tafsilâta lüzum yok.]

K. 15 kumandanlığına

Dersaadet 15.8.335

Kolordu kumandanlariyle kolordu ahzıasker rüesası ancak nezaretle şifre ile muhabere edeceklerdir. Bunlar yekdiğeriyle şifreli muhabere için nezaretin vesatetine müracaat mecburiyetinde olduklarından aralarında şifre ile muhabere edecekleri hususatı mühimmeyi doğrudan doğruya nezarete yazacaklardır. Hali harp zail olduğu cihetle kumandanlar maiyetleriyle şifre ile muhaberat icra etmiyeceklerdir. Hususatı mebsuteye hasrı dikkat ve tevfiki hareket olunması tamimen tebliğ olunur.

Harbiye Nazırı
Süleyman Şefik

Onbeşinci kolordu fırka ve kıtaatına tâmim

Erzurum

17.8.335

Harbiye Nezaretinden şifre ile muhabere edilmemesi hakkında gelen telgraf ile verilen cevap suretleri atıdedir. Mıntakanız dahilindeki telgrafhanelere birer memuru askeri vazedilerek muhaberatın kemakân şifre ile cereyanı temin ve şifreyi çekmekten istinkâf eden telgraf memurlarının hemen tahtelhıfz divânı harplere sevklerini emrederim.

Üçüncü ordu müfettiş
vekili miriliva
Kâzım Karabekir

Sivasta üçüncü, Ankarada yirminci, Diyarıbekirde onüçüncü, Konyada on ikinci kolordu kumandanlarına ve Konyada ikinci ordu müfettişliğine:

Erzurum

Aceledir 17.8.335

Harbiye Nazırı Süleyman Şefik paşa hazretlerinden bugünkü 17 Ağustos 335 de alınan 15 Ağustos 335 tarihli açık bir telgrafname üzerine müşarünileyhe takdim edilen cevabı aynen arzediyorum. Bu bapta itimat ve emniyeti tanımeyi mucip bir neticei kat'iye alınacağında şüphe yoktur. Binaenaleyh devletin ve milletin harisi şan ve haysiyeti olan ordunun muhaberatı hiç bir vakit düşmanlarımızın hesap ve menfaatına olarak sittarei vekar ve mahrumiyetten çıkamıyacağı cihetle kolordu ve fırka merakizindeki telgrafhanelere derhal bir zabit ikamesiyle büyük küçük makamatı askeriye muhaberatının ve bilhassa Ermenistan hudutlarında ve ecanibin temasında olan mahrem muhaberatın kemakân emniyeti cereyanı matluptur. Telgraf sirkati veyahut şifre açılması gibi ahvale karşı gayet hassas ve müteyakkız ve telgraf müdürleriyle bu bapta sıkı temasta bulunulması lâzımdır. Bu gibi haller namuskâr ve vatanperver olan telgraf memurlarımızdan esasen gayrı muntazır olmakla beraber bu noktai nazarda herhangi bir emirle yapılacak en küçük bir suiistimal ihaneti vataniye telâkki olunacağından mütecasirlerinin derhal divanı harplere tevdiini rica ederiz.

Bu telgrafın saati vüsulü ve hükmünün icra edildiği iş'ar buyurulacaktır. Keyfiyet kolordulara ve berayı malûmat mücavir müfettişlik ve mücavir kolordulara arzedilmiştir.

Üçüncü ordu müfettiş
vekili miriliva
Kâzım Karabekir

Harbiye nazırı Süleyman Şefik Paşa hazretlerine

Erzurum

Aceledir 17 Ağustos 335

1 — Kolordu kumandanlarının birbirleriyle ve ahzıasker rüesasiyle ve madunlariyle şifreli muhabere etmesinin memnuiyetine dair olan 15 Ağustos 335 tarihli telgrafnamei samileri 17 Ağustos 335 de alındı. Edvarı sabıkada dahi bu tarzda bir memnuiyeti istibdatkârane devletimizin tarih ve kavaninde mesbuk olmadığı cihetle mütarekeden sonra on birinci olmak üzere nezareti işgal buyuran zatı samilerinin vahim bir vait ve tekeffül altında o makamı celili kabul buyurmuş oldukları fikri hâsıl oluyor. Ve şayanı dikkattir ki bir müddettenberi millete itimatsızlık gösteriyordu. Şimdi de alelitlâk ve açık bir lisan ve işaretle ordudan itimat ve emniyet naksediliyor.

2 — Hudutlarımıza kadar her gün Ermeni baltalariyle feci suretlerde kanları akan Kafkas ahalii islâmiyesinin alâmından ve müstahzar Ermeni istilâsından her gün bir suretle raşedar olan şarkî Anadolu vilâyatını ve vatanı umumninin babı selâmetini tutan bir ordunun mafevk ve madun bilcümle kumanda makamlarının tâ hudutlara varıncaya kadar şifre muhaberatından menedilmesi ancak Ermenistan ve mevcudiyetimize düşman olanların menfaatına kaydedilebilir ve ancak meşrutiyetini, istiklâl ve haysiyetini kaybeden ve ecnebi milletlerin ayakları altında sürünen bir milletin teşkilâtından sır ve mahremiyet denen akidei namus ve selâmet nezedilebilir. Binaenaleyh zatı samileri nezarete henüz üç gün evvel teşrif ettikleri cihetle erkânı harbiyei umumiyede günü gününe mahfuz olan kanlı Ermeni vakayiinin icraat ve istihzarat dosyalarına muttali olmaksızın yazılmış olan bu emrin derhal

tamim suretiyle geri alınarak ordunun ve milletin tarihî ve muktezayı necabeti olan haysiyetinin idamesi ve orduyu iisanı ve harekete getirmemek hususunda mazbut olan adabı riayetin muhafazası.

3 — Seferber düşman karşısında esrarı askeriyeyi faşetmek kanun nazarında cezai idamı müstelzem iken zatı samileri esrarı askeriyeyi faş emrini veriyorsunuz. Binaenaleyh cihanın bütün namuskâr milletleriyle orudlarında akidei sır ve namus olan mahrem muhabeyat kemakân bizde dahi meer. rayı tabiisinde tutulacağı cihetle ona göre kolordulara ve alâkadarana tebliğ ve bunun hüsnü cereyanının temini kat'iyen emr ve talep edilmiştir. Bunun haricinde hareket edecek büyük ve küçük memurlar hakkında esrarı devlet ve milleti faş ve ihlâl edercesine takibat yapılacaktır.

4 — Makamı nezareti celileye dokuz ayda onbir nazır geldiği halde hiçbirisi siyaset ve mülâhazatı hükûmet hakkında büyük kumanda makamlarına olsun itminan bahş bir tek kelime bile söylemiyerek daima meçhul ve müphem ve endişenâk vaziyetleri ihdas ve idame etmelerine karşı büyük bir emniyetsizlik tevlit etmiş olan bu hale de sureti kat'iyede nihayet verilmesi ve tedabiri gayri meşruaya tevessül etmekten ise vatan ve milletin halâs ve selâmeti hakkında bugün neler düşünülmekte olduğunun izah buyurulmasını arzeylerim.

Üçüncü ordu müfettiş
vekili mirliva
Kâzım Karabekir

Makamı celili sedaretpenahiye

Erzurum

Aceledir; 17.8.335

Harbiye Nazırı Süleyman Şefik paşa hazretlerinden 17 Agustos 335 de alınan 15 Ağustos 335 tarihli açık ve müessif bir telgrafname üzerine müşarünleyhe takdim edilen cevapnamei acizeyi huzuru fahametpenahilerine arzeyliyorum. Makamı celili vekâletpenahileri; tarihin elîm âkibetlerine karşı pek hassas olan vatan ve milletin ve onun yegâne harisi ve nigehbânı ordunun emniyet ve haysiyeti âliyesini daima mahfuz bulun-

duracağında şüphe yoktur. Namus ve hayatı milletin yegâne kâfili olan esrarı askeriyenin ifşasına emretmekle tarihi millimizi ebediyen lekedar eden işbu telgrafından dolayı Harbiye Nazırı paşa hazretleri hakkında zatı fahimanelerine arzı şikâyete mecbur oldum. Bu emrin derhal iptâlini kemali lazım ve itaatla arzı istirham eylerim.

Üçüncü Ordu Müfettiş vekili
Mirliva
Kâzım Karabekir

Ali Fuat paşa hazretlerinin İstanbul hükûmetince azli haberini alınca şunu yazdım:

Harbiye Nezaretine

Erzurum

29.8.335

Yirminci kolordu kumandanı Ali Fuat paşanın azlile vekâletine Ankaradaki Ahmet Hulusi paşanın tâyini hakkındaki 28 Ağustos 335 tarihli telgrafnamei samilerini aldım. Daima hakikate istinat etmek mucibi selâmet olduğundan bu baptaki kanaatı acizanemi arzı musaraat eylerim:

1 — Mütarekedenberi sık sık tebeddül eden hükûmet ve nazzarımız hiçbir vakit de bu yolda kumanda makamlarını devletin dahili ve harici siyasetinden ve takibi lâzım gelen hattı hareketten haberdar etmemiş ve binaenaleyh alâmı mütevaliye içinde kumandanları daima meçhul ve bittabi re'sen temasta bulunduğu milletin içtihat ve kanaatlerine merbut bırakmıştır.

2 — Mütarekeden şimdiye kadar en namuslu ve muktedir ve Harbiumumide dört beş senelik hunin tecrübelerde bilvucuh irfan ve liyakatleriyle temayüz etmiş büyük rütbedeki kumandanlarımız hiçbir saiki vicdanî olmaksızın sırf söndürmek maksadiyle birer ikiser azil ve tağrip ve nefi ve tecrit edilmiş ve bunların yerine Balkan harbinde iki üç hafta zarfında orduyu tarumar ettirmek gibi tarihî fecaatin ender kaydettiği ve Ali Nadir paşa gibi düşmana karşı hakaretler altında beyaz bayrak taşıyan ve vatan ve milletin inkırazına âlet ve tarihi millinin ebediyen istikrah ve nefretini mucip zaaf ve

aciziyle meşhun olan düşkün insanlar getirilmeğe başlanmıştır.

3 — Talât paşa ile rüfekası hükûmetinin hodbehot kararlariyle memlekete ilka eylediği felâket göz önündedir. Bu kerre hükûmeti hazıramızın dahi ahvali mühlikei sariha karşısında alâkadaran ile tevhidi mesai yolunun aranmaksızın ve milleti terk ve ihmal suretiyle olan hattı hareketi belki daha elim şekilleri takip ve ikmâl eylemekte olduğu kanaatini vermektedir. Acı ve canlı misalleriyle tevali eyleyen bu ahval neticesinde milletin hükûmete karşı tedricî başlıyan soğukluğu kesbi vus'at ve şiddet eylemiştir.

4 — Berveçhi bala serdolunan bu ahval ve vaziyetlerdir ki orduyu maalesef tedricen hükûmete karşı uzak ve millete merbut bulundurmağa başlamıştır ki bu vechile vaziyetin hükûmet noktai nazarından ne kadar elim bir şekle gireceğine şüphe yoktur.

5 — Bir müddettenberi hafiyyen başlıyan memleketin inkısamı ve İngiliz, Amerika mandaterlikleri bu son zamanlarda artık aleni propaganda derecesine ve matbuatın münakaşa sütunlarına geçmiştir. Bütün bunların hülâsaten tedkikatı güya hükûmet İngiliz mandasını terviç ediyor. İngiliz mandaterliği Saltanat ve Hilâfeti bir Hidiv derecesine indirmek ve bugün zaten tamamiyle işgal altına alınmış bazı aksamı vatan ecnebi devletlerin ayrı ayrı mandaterliğine terketmek imiş, millet ise hiçbir vakit istilâ ve tahakküm politikası takip etmiyen ve vahdet ve istiklâli milliye riayetkâr olacağını ima eyleyen Amerika mandasını istiyormuş! İşte pek şayanı teessür ve dikkattir ki bütün mes'ul makamlardaki zevat bu âna kadar hiçbir vechile hükûmetin noktai nazarını işitmemiş ve asla tenvir edilmemiştir.

6 — Balâdaki bütün maruzatımın hülâsası hükûmet ile milletin ayrı ayrı yollardan gittiği ve şimdiye kadar daima meçhul ve muzlim bırakılan ordu için de âmâli milliye cereyanlarına muzahir kalmak mecburiyeti hasıl olduğu ve bundan mâda ordu ile hükûmet ve millet ile hükûmet arasında gittikçe artan bir suitefehhüm ile bürudet husule gelmekte olduğu anlaşılıyor. Binaenaleyh kemali hürmet ve mütavaatla arz ve teklifi âcizanem şunlardır:

A — Hükûmeti merkeziyemizi teşkil eden zevatı kiram dinî, vatanî ve millî bir azmi ruh ile bu mütehalif ve neticesi

çok tehlikeli olarak vicdanî bir surette tahlil ile hatalı ve yanlış yolları tefrik etmek ve büyük makamlardaki kumandanları ayni amali salime tahtında ikaz ve vatan ve milletin noktai selâmeti etrafında celp ve tevhit etmek.

B — Milletler ordu üzerinde hükümeti merkeziyeye karşı devama başlıyan ve tehlikeli şüphelere saik olan şu hayat ve memat günlerinde evsaftan mahrum ve düşkün ricali gerek kumanda ve gerekse büyük ve mühim işler başına getirmek suretiyle alâmı vataniyeyi müzmin şekillere sokmamak.

C — Zatı şevketsemavatı hazreti padişahinin iradei seniyei hilâfetpenahilerini ancak vatan ve milletin bihakkın mucibi selâmeti olacak hususat etrafında toplamak suretiyle hükûmeti merkeziyemizin niyyatı hasene ile mütehalli olduğunu izhar eylemek.

D — Namus ve iktidariyle meşhur olan Ali Fuat paşa hakkında yanlış bir zehap ve telâkki neticesi şerefi taalluk buyurulan iradei seniyei padişahı hakkında atebei ulyai mülûkâneye yeni bir maruzat ile vaziyeti tashih ettirmek.

On beşinci kolordu kumandanı
Miriliva
Kâzım Karabekir

Bu şifreyi kolordulara tâmim ettim. Evvelce de verdiğimiz karar mucibince Ali Fuat paşa hazretleri kumandanlığı Ahmet Hulûsi paşaya vermedi.

Erzurum kongresinin mesaisi

İzah ettiğim misakı millî hududu bugün filen aşağı yukarı çizilmiş bir vaziyette idi. Yani bundan on sene evvel gördüğüm akibet husul bulmuştu. Yalnız çok yazık ki on senede yolları şimendüferleri ve sair umran merkezleri ikazım vechile kurulmak mümkün ve kolay iken bilâkis serveti ve insanları hariç diyarlarda kıyasıya harcanmış olduğundan elimizde fakir ve harabezar bir Anadolu kalmıştı. Şimdi uğraşacağımız kalan bu bedbaht yurdumuzun istiklâl ve hürriyetinin bizi saran demir pençelerden kurtarılması idi.

Benim Erzurum kongresi için düşündüğüm esaslar şunlardı:

1 — Düveli itilâfiyece mütarekenin imza olunduğu 30

Teşrinievvel 334 tarihindeki hududumuz dahilinde kalan ve harsî ve medenî ve ırkî ve tarihî ve hattâ dinî milletimizin yurdu olan topraklardaki istiklâlimizin bilâ kaydü şart tanınması.

2 — Bunu temin için İstanbul hükûmeti izharı acz ettiği takdirde derhal Anadolunun münasip bir yerinde bir millet meclisi toplyarak millî hükûmeti kurmak.

3 — Bu camiadaki Türk milletini tek dağ başı mezar oluncaya kadar istiklâl mücadelesine devam ettirmek.

4 — İşgal altında bulunduklarından veyahut kendilerince kabili hazım sulh esaslarına göre şark vilâyetlerinden kâmilen veya kısmen feragat acılığına tahammül ederek garp vilâyatı halkının sulhu kabulleri halinde şark vilâyetleri halkiyle misakı millî hududunu temin edinceye kadar gene mücadeleye devam etmek.

Kongre esasatına konulması istenilen diğer iki mühim fikir de vardı:

1 — Vatanımız istiklâlini temin etse dahi iktisaden pek vahim bir vaziyette bulunduğundan memleketimize karşı istilâ emeli beslemeyen bir devletin fennî, sınaî, iktisadı muavenetini memnuniyetle karşılayacağımızın ilânı.

2 — Misakımillî hududunu doğrudan doğruya telâffuzdan çekinilerek Osmanlı vatanının temamiyeti suretiyle Hilâfet ve Saltanatın da masuniyetinden dahi bahsetmek. Ve bu surette padişahlık kuvvetini daha bidayette ürkütmemek ve siyasetten doğrudan doğruya aksamı vatanı terketmiş gibi görünmemek.

23 Temmuz 335 de başlayıp 14 gün devam eden kongre mesaisi her akşam kongrede dahil bulunan Mustafa Kemal paşa ve Rauf bey tarafından izah olunarak aramızda münakaşa ve tespit olunmakta idi.

Şu iki maddeden birincisinin bir Amerika mandası cereyanının şu aralık İstanbuldan dahi mütemadi istenmesi dolayısiyle kongre mukarreratını çok tehlikeli bir şekle koyabilirdi. Çünkü istiklâli millî fikrinin ruhunu altüst edebilirdi. Bunun için bu maddenin konmasına ben taraftar değildim. Kongre mukarreratında dahi şiddetli münakaşaları mucip oldu. [Bir devletin] tabiri sakat bulunarak [her hangi devletin] formülüyle mukarrerat meyanına kabul ettiler. Gerek kongre esnasında ve gerekse mukarreratın ilânından sonra dahi İstanbul

dan ve Sivastan Amerika mandasının kabulünden başka çare halâsımız olmadığı hakkında muteber bazı kimseler tarafından mütemadiyen tesirat yapılmakta devam olunmuş ve M. Kemal paşa hazretlerini bu hususta bir çok muhaberata sevketmiştir:

Fikrimce millet servetini son derece tasarruf ederek ve ve her türlü israftan kaçınarak ve her mevcudu hüsnü muhafaza ile iyi çalıştırarak şani muktesit ve filî bir millet haline girerek refaha kavuşabilir ve zamanla zengin dahi olabilirdi. Fakat her ne suretle olursa olsun istiklâlini kaybeden bir milletin benliğini ve mevcudiyetini de kaybedeceği muhakkak idi. Almanlar gibi muazzam bir millet ve hattâ bizden ayrılan müteaddit ufak milletler bile vaktiyle bizim kadar fakir iken bugün servet ve refah içinde yaşamaktadırlar.

Ben bu fikrimi ileri sürerek Amerika mandası muhaberesinin artık neticelendirilmesini bildirdim. Bunun üzerine:

23.8.335 de M. Kemal paşa hazretleri 20 inci kolordu kumandanı Ali Fuat paşa hazretlerine verdiği cevabın 3 üncü maddesinde [Amerika müzahereti hakkında Sivasta icabına tevessül olunacaktır efendim] [*] dediler.

Erzurum kongresi beyannamesi berveçhi âtidir:

---

[*] Sivas kongreleri âzalarından bazılarının mandaya taraftar olması ve Mister Bravn isminde bir Amerikalı gazetecinin de Sivasa gelmesi Sivas kongresinde manda faslının uzun uzadıya münakaşasını mucip olmuştur. Bu esnada, İstanbulda bazı zevatı muteberenin dahi bir Osmanlı camiasının Amerika mandası altında bulunmasiyle ancak halâsın mümkün olabileceği ve bu hususta Sivas kongresine ve sonra heyeti temsilesine tesir yapmak istedilerse de mani oldum. Kongre mukarreratları haricinde münakaşaya kimsenin selâhiyeti olmadığını her tarafa bildirdim. Bu cevabımı heyeti temsileye de takdir etti.

...İster Amerika, ister İngiliz mandası memleketimizdeki Türkün gayri unsurları kendi üniformalarına benzeterek Türkün imhasına matuf bir teşebbüs olacağına Garpte ve Cenupta gördüğümüz halde bunları istiyenlerin her hangi bir mandanın memlekete getireceği emniyet ve refah hakkında ne gibi teminat aldıklarını bilmek millet ve tarih için pek lüzumlu bir mevzudur.

[Ayrıca teşkilâtı dahiliyesi için de bir nizamnamesi mevcuttur, ki bu maddelerin nasıl temin olunacağı hakkında izahatı havidir.]

Şarkî Anadolu Müdafaai
Hukuk Cemiyeti
Erzurum

---

7 Ağustos 1335

Erzurum kongresi beyennamesidir

Mütarekenin akdini müteakip gittikçe artan ahid şikenane muamelât ve İzmir, Antalya, Adana ve havalisi gibi aksamı mühimmei memalikimizin fîlen işgali ve Aydın vilâyetinde ika edilen tahammülsüz Yunan fecayii ve Ermenilerin Kafkasya dahilinde hudutlarımıza kadar dayanan katliâm ve imhayı islâm siyasetiyle istilâ hazırlıkları ve Karadeniz sahilinde Pontos hayalini tahakkuk ettirmek gayesiyle hazırlıklar yapılması ve sırf bu maksatla Rusya sahillerinden akın akın muhacir namı altında gelen yabancı Rumların bu meyanda da müsellâh eşkiya çetelerinin sevk ve celp edilmesi gibi hadisat karşısında mukaddes vatanın inkisam ve inhilâl tehlikesini gören milletimiz, hiç bir iradei milliyeye istinat etmeyen hükûmeti merkeziyemizin bu âlâm ve fecayia çaresaz olamıyacağına emsali meş'umesiyle kani ve birçok müessirat tahtında ihtimal ki daha elîm ve gayrı kabili hazım ve kabul mukarrerata da serfüru edeceğinden tamamiyle endişenâk bulunuyor. Binaenaleyh kendini en yakın ve en hunin tehlikeler karşısında gören şarkî Anadolu vilâyatının mukaddesatını bizzat muhafaza gayesiyle her taraftan vicdanı milliden doğmuş cemiyetlerin iştirakiyle ahiren mun'akit olan Erzurum kongresi 7 Ağustos sene 335 tarihinde mesaisine hitam vererek bilutfihi tealâ berveçhiati mukarreratı ittihaz etti:

1 — Trabzon vilâyeti ve Canik sancağiyle vilâyatı şarkiye namını taşıyan Erzurum, Sivas, Diyarıbekir, Mamuretülaziz, Van, Bitlis vilâyatı ve bu saha dahilindeki elviyei müstakille hiçbir sebep ve bahane ile yekdiğerinden ve camiaî Osmaniyeden ayrılmak imkânı tasavvur edilmeyen bir küldür.

Saadet ve felâkette iştiraki tammı kabul ve mukadderatı

hakkında aynı maksadı hedef ittihaz eyler. Bu sahada yaşayan bilcümle anasırı islâmiye yekdiğerine karşı mütekabil bir hissi fedakâri ile meşhun ve vaziyeti ırkıye ve içtimaiyelerine riayetkâr öz kardeştirler.

2 — Osmanlı vatanının tamamiyeti ve istiklâli millimizin temini ve makamı saltanat ve hilâfetin masuniyeti için kuvayı milliyeyi âmil ve iradei milliyeyi hâkim kılmak esastır.

3 — Her türlü işgal ve müdahale Rumluk ve Ermenilik teşkili gayesine matuf telâkki edileceğinden müdafaa ve mukavemet esası kabul edilmiştir. Hâkimiyeti siyasiye ve muvazenei içtimaiye muhil olacak surette ânasrı hıristiyaniyeye yeni bir takım imtiyaz itiası kabul edilmiyecektir.

4 — Hükûmeti merkeziyenin bir tazyıkı düveli karşısında buraları terk ve ihmal ıztirarında kalması ihtimaline göre makamı hilâfet ve saltanata merbutiyeti ve mevcudiyet ve hukuku milliyeyi kâfil tedabir ve mukarrerat ittihaz olunmuştur.

5 — Vatanımızda öteden beri birlikte yaşadığımız anasırı gayri müslimenin kavanini Devleti Osmaniye ile müeyyet hukuku müktesebelerine tamamiyle riayetkârız. Mal ve can ve ırzlarının masuniyeti zaten mukteziyatı diniye, an'anatı milliye ve esasatı kanuniyemizden olmakla bu esas kongremizin kanaati umumiyesiyle de teyit olunmuştur.

6 — Düveli itilâfiyece mütarekenin imza olunduğu 30 Teşrinievvel sene 334 tarihindeki hududumuz dahilinde kalan ve her mıntakasında olduğu gibi Şarki Anadolu vilâyetlerinde de ekseriyeti kahireyi İslâmlar teşkil eden ve harsi, iktisadi tefevvükü müslimanlara ait bulunan ve yekdiğerinden gayri kabili infikâk öz kardeş olan din ve ırkdaşlarımızla meskûn memalikimizin mukasemesi nazariyesinden bilkülliye sarfı nazarla mevcudiyetimize, hukuku tarihiye, ırkiye ve dinimize riayet edilmesine ve bunlara mugayir teşebbüslerin terviç olunmamasına ve bu suretle tamamiyle hak ve adle müstenit bir karara intizar olunur.

7 — Milletimiz insani, asri gayeleri tebcil ve fenni, sınai ve iktisadi hal ve ihtiyacımızı takdir eder. Binaenaleyh devlet ve milletimizin dahilî ve haricî istiklâli ve vatanımızın tamamisi mahfuz kalmak şartiyle altıncı maddede musarrah hudut dahilinde milliyet esaslarına riayetkâr ve memleketimize karşı istilâ emeli beslemiyen her hangi devletin fenni sınai iktisadi muavenetini memnuniyetle karşılarız ve bu seraiti âdile

ve insaniyeyi muhtevi bir sulhun da acilen takarrürü selâmeti beşer ve sükûnu âlem namına ahassı âmali milliyemizdir.

8 — Milletlerin kendi mukadderatını bizzat tâyin ettiği bu tarihî devirde hükûmeti merkeziyemizin de iradei milliyeye tâbi olması zarurîdir. Çünkü: İradei milliyeye gayri müstenit herhangi bir heyeti hükûmetin indî ve şahsî mukarreratı milletçe muta olmadıktan başka haricen de muteber olmadığı ve olamıyacağı şimdiye kadar mesbuk ef'al ve netayiç ile sabit olmuştur. Binaenaleyh milletin içinde bulunduğu hali zacret ve endişeden kurtulmak çârelerine bizzat tevessülüne hacet kalmadan hükûmeti merkeziyemizin meclisi milliyi hemen ve bilâ ifatei an toplaması ve bu suretle mukadderatı millet ve memleket hakkında ittihaz eyleyeceği bilcümle mukarreratı Meclisi millînin mürakabesine arzetmesi mecburîdir.

9 — Vatanımızın maruz kaldığı âlâm ve hâdisat ile ve tamamen aynı maksatla vicdanı millîden doğan cemiyetlerin ittihat ve ittifakından hâsıl olan kitlei umumiye bu kerre (Şarkî Anadolu Müdafaayı Hukuk Cemiyeti) unvaniyle tevsim olunmuştur. İşbu cemiyet her türlü fırkacılık cereyanlarından külliyen âridir. Bilcümle islâm vatandaşlar, cemiyetin âzayı tabiiyesindendir.

10 — Kongre tarafından müntehap bir (Heyeti temsiliye) kabul ve köylerden bilitibar vilâyet merakizine kadar mevcut teşkilâtı milliye tevhit ve teyit olunmuştur.

Kongre Heyeti

Erzurum kongresi bir heyeti temsiliye yaptı ki âzaları meyanında ben de bulunuyordum. İcabında ilk (Millî hükûmet erkânı olacaktık.)

Heyeti temsiliye âzaları şunlardır: M. Kemal paşa, Kâzım Karabekir paşa, Rauf bey, Bekir Sami bey, Hoca Raif efendi, İzzet bey, Servet bey, Şeyh Fevzi efendi, Sadullah efendi, Hacı Musa bey.

Benim Heyeti temsiliye âzası olduğuma ait bana yapılan tebligat aynen âtidedir.

Erzurumda üçüncü ordu müfettiş vekili Kâzım Karabekir Paşa hazretlerine

Paşa hazretleri

Zatı samileri Şarki Anadolu müdafaai hukuk cemiyetinin

derdesti tabı ve takdimi bulunan nizamnamesi maddei mahsusası mucibince Heyeti temsiliye âzasından bulunduğunuzu arz ve takdimi ihtiramat eyleriz paşa hazretleri.

9 Ağustos 1335

Heyeti temsiliye âzasından
M. Kemal

Âzadan
Rait

âzadan
S. Servet

âzadan
H. Rauf

âzadan
İzzet

Kongre beyannemesinin dördüncü maddesi mucibince Hükûmeti merkeziyenin bir tazyiki düveli karşısında buraları terk ve ihmal iztirarında kalması ihtimaline göre makamı hilâfet ve saltanata merbutiyeti ve mevcudiyet ve hukuku milliyeyi kâfil tedabir ve mukarrerat ittihazı yani bir hükûmeti muvakkate teşkiliyle harekete geçecek idik ve harekâtı ben idare edecek idim. Yalnız hiç kongrede bulunmıyan ve Motiki aşiretinin reisi olan Kürt Musanın bulunmasının hikmeti bir hükûmeti muvakkate teşkil edildiği zaman Kürtlerin de millî davadan ayrılmıyacaklarını göstermek gayesiyle olmuştur. [*]

İngiliz kontrol heyetinin Erzurumdan ayrılması

Ravlenson silâh teslimi mes'elesinden dolayı fevkalâde

---

[*] Mustafa Kemal paşa hazretlerinin Kürt ve emsali gibi normal bir vaziyette bile en basit bir hâdiseyi tahlil kudreti olmayan insanlara atideki talimat ve selâhiyeti vermesinin ne gibi hâdiseler doğuracağı daima düşünülecek bir vatanî meseledir.

1 — Mustafa Kemal paşanın Kürt Musaya 10 Ağustos 335 de verdiği talimatta:

Nizamname mucibince tarafı âlilerinden teşkilâta germi verilerek hiçbir tarafın ve kimsenin müdahale ve mümanaatine müsaade buyurulmamasını ve mukaddes maksadı millînin temini yolunda müzahir olacağını ümit ve kabul etmekte olduğum hükûmeti mülkiye ve askeriyenin muhalif harekâtı görüldüğü takdirde milletin irade ve hakimiyetinin izharı lâzım

hiddetli bir halde beni vurdurmak için teşvikatında devam ve Erzurum Erzurumlularındır diye yaptığı propagandalara Erzurum kongresinin son köklerine doğru daha ziyade faaliyet verdi ve iki alayımız isyan etmiş diye de daha nazik bir safha açmak istedi. Ben de Türk yılmaz diye koca bir levha yazdırdım. Dairemde oturduğum yerde başımın ucuna astırdım. Ravlenson gitmiye hazırlanmış ziyaretime geldi. Bavullarını hazırladım; burada bana iş kalmadı gidiyorum. Fakat bu gidişim ilânı harp demektir dedi. Ben de, Ravlensona dedim ki: Şu iki şeyi bilmek faideli olur!.

1 — Ne bir Erzurumlu beni başka bir yerde vurur ne de Erzurumda beni vurarlar.

2 — İngiliz milleti silâhlarımızı toplıyarak bizi Rumlara Ermenilere doğratacağınızı bilseydi sizi çoktan buradan alırdı. Politikacılara Türkiye bu vasi' salâhiyeti vermezdi. Trabzona yüz diretnavt getireceekmişsiniz; biz de hepimiz birer diritnavt olmıya karar verdik. İşte onun için de bu levhayı remzolmak üzere her Türk başına asacaktır.

Kendisine bir de Erzurum mukarreratından bir tane verdim ve artık kendileriyle yapılacak bir işimiz olmadığını ve iki samimî dost kalmaklığımızı söyledim. Hiddeti bıraktı. Beşûş çehre ile benden ayrıldı ve bir müddet için hudut haricine gitti.

---

geleceğini zatıâlilerinden ayrıca arz ve rica ederim.

2 — Bu selâhiyetle Kürt Musanın yaptığı marifet tam Şark harekâtı esnasında Muş hükûmetini basarak Erkânı hükûmeti kovalamış ve avenesiyle hükümeti işgal etmiştir. Buna karşı âtideki telgrafla defolup gitmesini temin ettim. [Musa bey bir fırka ile sana misafir geliyorum.]

3 — Mustafa Kemal paşa hazretleri gene aynı tarzda maiyet kumandanlarından 3 K. kumandanı Kaymakam Halit beye böyle bir talimat vermiş olduğunu talimatı alan Halit bey bir müddet sonra bizzat bana anlattı.

Sivas kongresi

Erzurum kongresi arzu ettiğimiz bir nüveyı hazırlamış bulunuyordu. Ayrıca Sivasta bunu teyit fazla idi. Fakat vaktiyle âcilen bir tedbir alınak lüzumuna kani olunarak bu kongrede ilân edilmişti. Şimdi bundan rücuun muvafık olmıyacağını Mustafa Kemal paşa ve Rauf bey söyledi. Ve bilhassa Rauf bey bu hususta bana çok rica ediyordu. Sivasta cihetı mülkiye ve askeriyeden gelen şifrelere nazaran oraca dahi Erzurum kongresi kararı mevcut iken Sivas kongresine lüzum olmadığı bildiriliyordu. Sivasın haleti ruhiyesini tebdil ve orada arkadaşlarımızın emniyette kalmalarını kâfil tedbirler aldırdım. Sivas kongresinde Erzurum kongresinin 4 üncü maddesinde zikrolunan vilâyatı şarkiyeyi tehlike halindeki noktai nazarı göz önünde tutulmak şartiyle Erzurum kongresinin altıncı maddesindeki mütarekenin imza olunduğu tarihteki hududumuz dahilinde kalan aksamı vatanın kurtarılması esaslarının temini esbabının ihzarı ile meşgul olunacaktı.

Sivas kongresi mukarreratı

4 Eylül 335 de başlayıp bir hafta devam eden kongrenin mukarreratı 12 Eylülde berveçhiati bana bildirildi.

Bütün milletçe malûm olan mehaliki hariciye ve dahiliyenin tevlit etmiş olduğu intibahı milliden doğan kongremiz mukarreratı atiyeyi ittihaz etmiştir.

1 — Devleti Aliyei Osmaniye ile Düveli itilâfiye arasında İmün'akit mütarekenamenin imza olunduğu 30 Teşrinievvel 334 tarihindeki hududumuz dahilinde kalan ve her noktayı islâm ekseriyeti kahiresiyle meskûn olan memalikı Osmaniye aksamı yekdiğerinden ve camiai Osmaniyeden gayrıkabili tecezzi ve hiç bir sebeple iftirak etmez bir kül teşkil eder Memaliki mezkürede yaşıyan bilcümle anasırı islâmiye yekdiğerine karşı hürmeti mütekabile ve fedakârlık hissiyatiyle meşbun ve hukuku ırkiye ve içtimaiyeleriyle muhitelerine tamamiyle riayetkâr öz kardeştirler.

2 — Camiai osmaniyenin necabeti ve istiklali millimizin

temini ve makamı muallayı hilâfet ve saltanatın masuniyeti için kuvayi milliyeyi amil ve iradei milliyeyi hâkim kılmak esası kat'idir.

3 — Memaliki osmaniyenin herhangi bir cüzüne karşı vakı olacak müdahale ve işgale bilhassa vatanımız dahilinde müstakil bir de Rumluk ve Ermenilik teşkili gayesine matuf harekâta karşı Aydın, Manisa, Balıkesir cephelerinde mücahedatı milliyede olduğu gibi müttehiden müdafaa ve mukavemet esası meşruu kabul edilmiştir.

4 — Ötedenberi aynı vatan içinde birlikte yaşadığımız bilcümle anasırı gayrı müslimenin her türlü müsavatı hukukiyeleri tamamile mahfuz olduğundan anasırı mezküreye hakimiyeti siyasiye ve muvazenei içtimaiyemizi ihlâl edecek imtiyazat itası kabul edilmiyecektir.

5 — Hükûmeti osmaniye bir tazyiki harici karşısında memleketimizin hangi bir cüz'ünü terk ve ihmal etmek ıztırarında bulunduğu takdirde makamı hilâfet ve saltanatla vatan ve milletin masuniyet ve tamamiyyetini kâfil her türlü tedabir ve mukarrerat ittihaz olunmuştur.

6 — Düveli İtilâfiye mütarekenamenin imza olunduğu 30 Teşrinievvel 334 tarihindeki hududumuz dahilinde kalıp azim ekseriyeti İslâmiye ile meskûn olan ve harsî ve medenî faikiyeti Müslümanlara ait bulunan vahdeti mülkiyemizin taksimi nazariyesinden bilküllîye feragatla bu topraklar üzerindeki hukuku tarihiye. ırkıye diniye ve coğrafiyemize riayet edilmesine ve buna mugayir teşebbüsatın iptaline ve bu suretle hak ve adle müstenit olmayan bir karar ittihaz olunmasına itiraz ederiz.

7 — Milletimiz insani, asrî gayeleri tebcil ve sınaî ve iktisadî hal ve ihtiyacımızı takdir eder. Binaenaleyh devlet ve milletimizin dahilî ve haricî istiklâlini ve vatanımızın tamamiyeti mahfuz kalmak şartile altıncı maddede musarrah hudut dahilinde milliyet esaslarına riayetkâr ve memleketimize karşı istilâ emeli beslemiyen herhangi devletin fennî sınaî iktisadî muaveneti memnuniyetle karşılarız ve bu şeraiti adile ve insaniyeyi muhtevi bir sulhun de acilen tekarrürü selâmeti beşer ve sükûnu âlem namına ahassi âmali milliyemizdir.

8 — Milletlerin kendi mukarreratını bizzat tâyin ettiği bu tarihî devirde hükûmeti merkeziyemizin de iradei milliyeye tabi olması zarurîdir. Çünkü iradei milliyeye gayrı müstenit

herhangi bir heyeti hükûmetin tahdidatı ve şahsi mukarreratı milletçe muta olmadıktan başka hariçte muteber olmadığı ve olamıyacağı şimdiye kadar mesbuk ef'al ve netayic ile sabit olmuştur. Binaenaleyh milletin içinde bulunduğu hali zacret ve endişeden kurtulmak çarelerine bizzat tevessüle hacet kalmadan hükûmeti merkeziyemizin meclisi milliyi hemen ve bilâ ifatan inşaallah toplanması ve bu suretle mukadderatı millet ve memleket hakkında ittihaz eyliyeceği bilcümle mukarreratı meclisi millinin mürakabesine arzetmesi mecburidir.

9 — Vatan ve milletimizin maruz olduğu mezâlim ve âlâm ile ve tamamen aynı gaye ve maksatla vicdanı milliden doğan vatani ve millî cemiyetlerin ittihadından mütehassıl kütlei umumiye bu kere Anadolu ve Rumeli müdafaai hukuk cemiyeti ünvanile tevsim olunmuştur. Bu cemiyet her türlü fırkacılık cereyanlarından ve ihtirasatı şahsiyeden külliyen mübera ve münezzehtir: Bilcümle Müslüman vatandaşlarımız bu cemiyetin azayı tabiiyesindendir.

10 — Anadolu ve Rumeli müdafaai hukuk cemiyetinin 4 Eylül 335 tarihinde Sivas şehrinde in'ikat eden umumi kongresi tarafından maksadı mukaddesi takip ile teşkilâtı umumiyeyi idare için heyeti temsiliye intihap edilmiş ve köylerden vilâyet merkezlerine kadar bilcümle teşkilâtı milliye takviye ve tevhit olunmuştur. Umumi kongre heyeti

İki kongre mukarreratı arasında madde itibarile fark yoktu. Yalnız 4 üncü ve 5 inci maddeler numaralarını değiştirmiş ve metinlerinde Sivas kongresi umum Osmanlılar memleketinin herhangi bir cüz'ünü terke karşı tekeffül altına girmiş ve mukarreratın birinci maddesi ile bunu sarahatan ilân etmiştir. Halbuki asıl olan sonraları [Misaki Millî] namını alan hudulumuz dahilindeki Anadolunun kurtarılması idi, ki bunu da 6 ıncı madde de aynen zikretmişlerdir.

Bütün Osmanlı camiasının kül halinde kurtulmak ihtimali olmadığı meydanda iken ve Erzurum kongresinin ikinci maddesinde bu husus kapalı geçilerek maksadı milli altıncı maddede tasrih ve tesbit edilmiş ve millî bir hükûmet esası bu camiada kurulacağı ilân edilmiş iken Misakı millî hududuna tamamile muarız olan Sivas kongresinin bu birinci maddesi benim teessürümü mucip oldu. Anlaşılıyor ki, Sivas kongresi hâlâ camiayı Osmaniyeyi kül olarak kurtarmak ümidinde

olanların tesirinden âzâde kalamamıştır. Ben daha İstanbulda iken bu ümitte olanları iki grup halinde görmüştüm. (1) Bolşeviklik ilân ederek. (2) İngiliz veya Amerika mandasına girerek.

Bu fikirlerin gün geçtikçe inkişaf ettiği ve bir çok taraftar kazandıkları anlaşılıyordu. Sivas kongresine müessir olmak için bu taraftarların mektuplarla, mütevassıtlarla mütemadiyen uğraştıklarını görüyordum. Demek bu tesirler altında, esbabı müeyyidesi açıkta bırakılarak birinci maddede [Mütareke hududu dahilindeki aksam yekdiğerinden ve camiayı osmaniyeden gayri kabili tecezzi ve hiç bir sebeple iftirak etmez bir kül teşkil eder] formülünü tesbit ettiler.

Gerçi bu kongrede altıncı maddeye aynen derç etmiş ise de birinci madde ile açık bir tezat göstermiştir. Bundan başka Erzurum kongreleri âzalarının da itirazını mucip olan diğer nokta vardı ki, o da şudur:

Acaba Şark vilâyetlerinin veya herhangi bir kısmı ortada dönen şayialar veçhile düşmanlara terkolunur, fakat sair vatan kısımlarının istiklâlini müeyyet bir sulh muahedenamesi ortaya çıkarsa acaba taahhüt altına giren Sivas kongresi uzun harplerden yorulmuş olan halk ve orduya müstàkil bir Türk devleti şekli ile teklif edilen bir sulhu reddettirebilecekler mi idi? Daha Erzurum kongresi esnalarında bazı kumandanlar bile bu gibi bir felâketi hazmedeceklerini söylemişlerdi. Bu gibi bir vaziyette ancak Erzurum kongresi mukadderatı veçhile icrai harekât mümkün olacaktı.

Sivas kongresi mukarreratının birinci maddesindeki sakatlığıyla ve Erzurum kongresindeki heyeti temsiliyesini tevsi ederek tek bir heyeti temsiliye yapmakla imkânı maddisi olmıyan bir taahhüde bağlandı, ve Erzurum Heyeti temsiliyesile kongre mukarreratını bel'eder bir vaziyet ihdas etti.

Bu vaziyet karşısında bu kongrenin sakin ve her tesirden âzade çalışmadığına kani olarak ve bu esnada Elâziz valisi Ali Galibin [Ordumuzun erkânıharp ümerasından idi.] İstanbulda aldığı emirle kongreyi Kürtlerle basmak teşebbüsünden naşi kongrede mücadelede bulunan iki muhtelif zümrenin efkârını ki [Biri Osmanlı camiası velevki manda altında diğeri Misakı millî hududu dahilinde müstakil bir Türk devleti] te'lif edemeden alelâcele dağılma kararını verdi ve her iki fikri şamil olan mukarrerat ha sıratile birbirini nakzeden birinci ve altıncı

maddeleri havi olarak ve Erzurum kongresi esasatını da ihtiva etmeyerek dağıldı.

Bu şüphemi hal için münakaşaya başlamadan evvel heyeti temsiliyeye makine başında sordum: Sivas kongresi alelâde mi dağıldı; yoksa isticalen mi, yani mukarreratını tesri ile mi dağıldı?

Verilen cevap: Kongre müzakeratını tamamen tabi bir surette icra ve hiç bir isticale lüzum görmeksizin ikmal eylemiştir.

Görünüyor ki: Sivas kongresi birinci maddeyi kabul ile gayrı kabili icra bir taahhüde girmekten başka (Erzurum) kongresi mukarreratına başka bir şey ilâve etmiş değildir. Binaenaleyh milli mücadelenin esası Erzurum kongresi ile tespit edilmiş ve kongrenin altıncı maddesi İstanbul meclisi meb'usanına esas olarak Misakı millîyi kabul ettirmiş. Ve bütün İstiklâl Harbinin mihverini bu esas teşkil etmiştir.

Zaten Sivas kongresine Amasya içtimaında karar verilmiş olduğundan, bizzarur içtima etmiş ve Erzurum Müdafaai hukuk teşkilâtına Şarki vilâyetlerinki kaydı konularak Sivasta bu isim umum memlekete teşmil edilmiştir. Müdafaai vatana gelince: Erzurum kongresi mukarreratının üçüncü maddesi mucibince [Vilâyeti saire ile müctemian ve temini iştirak mümkün olamadığı takdirde Anadolu şarki vilâyetlerince münferiden müdafaa ve mukavemet esası kabul edilmiştir.

Sivas kongresinde açıkça tesbite muvaffak olunamıyan (Misakı millî) yi halen vâkıf olan İstanbul meclisi meb'usanı tesbit etti. Mustafa Kemal paşa hazretleri Misakı millî hududunu Millet Meclisi açıldıktan sonra Ankarada kabul etmişlerdir.

[Gazinin kitabı: Sahife 67: Malûmunuzdur ki Misakı Millîyi en nihayet Ankarada tesbit etmiştim.]

Misakı Millî

Zirde vazıulimza Osmanlı meclisi meb'usan âzaları istiklâli devlet ve istikbali milletin haklı ve devamlı bir sulha nailiyet için ihtiyar edebileceği fedakârlığın haddi âzamisini mutazammın olan esasatı atiyeye tamamii riayet mümkünüttemin olduğunu ve esasatı mezkûre haricinde payidar bir Osmanlı saltanat ve cemiyetinin devamı vücudu gayrimümkün bulun-

duğunu kabul ve tasdik eylemişlerdir.

Madde 1 — Devleti Osmaniyenin münhasıran Arap ekseriyetile meskûn olup 30 teşrinievvel 1918 tarihli mütarekenin hini aktinde muhasım orduların işgali altında kalan aksamın mukadderatı ahalinin serbestçe beyan edecekleri âraya tevfikan tâyin edilmek lâzım geleceğinden mezkûr hattı mütareke dahilinde dinen, ırkan ve aslen, müttehit, yekdiğerine karşı hürmeti mütekabile ve fedakârlık hissiyatile meşhun ve hukuku ırkıye ve içtimaiyelerile şeraiti muhitiyelerine tamamen riayetkâr Osmanlı İslâm ekseriyetile meskûn bulunan aksamın heyeti mecmuası hakikaten veya hükmen hiçbir sebeple tefrik kabul etmez.

Madde 2 — Ahalisi ilk serbest kaldıkları zamanda ârayı âmmelerile ana vatana iltihak etmiş olan elviyei selâse için ledelicap tekrar serbestçe ârayı âmmeye müracaat edilmesini kabul ederiz.

Madde 3 — Türkiye sulhüne talik edilen Garbi Trakya vaziyeti hukukiyesinin tesbiti de sekenesinin kemali hürriyetle beyan edecekleri âraya teb'an vâki olmalıdır.

Madde 4 — Makarrı hilâfeti İslâmiye ve payitahtı saltanatı seniye ve merkezi hükûmeti Osmaniye olan İstanbul şehrile Marmara denizinin emniyeti her türlü halelden masun olmalıdır. Bu esas mahfuz kalmak şartile Akdeniz ve Karadeniz boğazlarının ticaret ve münakalâtı âleme küşadı hakkında bizimle sair bilûmum alâkadar devletlerin müttefikan verecekleri karar muteberdir.

Madde 5 — Düveli itilâfiye ile muhasımları ve bazı müşarikleri arasında tekarrür eden esasatı ahdiye dairesinde ekalliyetlerin hukuku, memaliki mütecaviredeki Müslüman ahalinin de aynı hukuktan istifadeleri emniyesile tarafımızdan teyit ve temin edilecektir.

Madde 6 — Millî ve iktisadî inkişafatımız dairei imkâna girmek ve daha asrî bir idarei muntazama şeklinde tedviri umura muvaffak olabilmek için her devlet gibi bizim de temini esbabı inkişafatımızda istiklâl ve serbestii tamma mazhar olmamız üssülesası hayat ve bekamızdır. Bu sebeple siyasî, adlî, inkişafımıza mâni kuyuda muhalifiz.

Tahakkuk edecek düyunatımızın şeraiti tesviyesi de bu esasata mugayir olmıyacaktır.

28 Kânunusani 335

Daha mukarreratı almadan evvel 10 Eylül sabahı erkenden makine başında M. Kemal paşa hazretlerinin refakatlerindeki yüzbaşı Osman Nuri efendi, yaverim Ferit beye şunu bildiriyor:

[Kongre tarafından müntahap bir heyet mabeyinle muhabere etmek istiyor. İstanbul mabeyni vermedi. Mabeyin veriIinciye kadar umum muhaberatın tatil edileceği kendilerine bildirildi ve buraca tatil edildi. İstanbul hâlâ ısrar ediyor. Oraca da İstanbul ile muhaberatın tatilini Paşa ve kolordu kumandanı münasip görüyorlar.]

Yaverim bu tebliği garip bularak bu vaziyet hakkında malûmat istiyor. Şifre ile kolordulara yazıldığı cevabile beraber bazı malûmat da alıyor. Gelen şifre:

15 K' kumandanlığına

Sivas

9/9/335

Gayet aceledir.
Dakika tehiri mucibi mesuliyettir.

Kongrenin atebei mülûkâneye olan maruzatına Dersaadet telgraf başmüdüriyetince muhalefet edilmiştir. Bir saat mühlet zarfında mabeyni hümayuna yol verilmezse tekmil Anadolunun dersaadetle muhaberei telgrafiyesi kestirileceği cevaben mezkûr müdüriyete tebliğ ettirilmiştir. Kongrenin bu metalibi meşruuna cevabı muvafakat alınmadığından ânı tebliğden itibaren Ankara, Kastamoni, Diyarıbekir telgraf merkezlerile Sinopta telgraf muhaberatının tatil yani kongrenin iş'aratından maada hiçbir telgraf Dersaadete geçirilmemesi ve Dersaadetten kabul olunmaması ve Garbî Anadolu ile muhaberemize mâni olmıyacaksa (Geyve boğazı) cihetindeki hattın dahi tutulması veya muvakkaten kat'ı ve icraat neticesinin iş'arı rica olunur. Bu talimata mümanaat edecek telgraf memurları mahallerinde derhal divanıharbe verilecek haklarında en ağır ceza tatbik olunacak. İşbu talimatın 20, 15, 13, 3 üncü kolordu kumandanlıklarından rica edilmiştir, vüsulünün iş'ar buyurulması. Sivasta umum kongre heyeti

10 Eylûlde gelen bu şifreden hayretlere düştüm. Gerçi İstanbul hükûmeti mücrim idi ve ben yirmi adet cürmünü tesbit ile 6 Eylûlde kongreye de bildirmiştim. Fakat muhabereyi

kesmek gibi yanlış bir yoldan yürüneceği hiç hatırıma gelmemişti. Kongre ne yapıyor, hiçbir şey bildirmiyorlardı. Hususile "Amerika muzahereti hakkında Sivasta icabına tevessül olunacaktır.„ cevabına Mustafa Kemal paşayı mecbur edecek kadar vaktile Sivastan Amerika mandası hakkında mütalâalar da gelmişti. Bu hususta birçok tesirlerin yapıldığı da şüphesizdi. Bunun için şunu yazdım:

Sivasta 3 K. Kumandanlığına

Erzurum

Heyeti temsiliyeye: 10 Eylûl 335

Kongre heyeti muhteremesinin 9 Eylûl 335 şifreli telgrafnamelerini bugün öğleden bir saat evvel aldım. Esbabı mucibe hakkında haberdar olmadığım cihetle dün gece nasfulleylden sonra makine başında Osman Nuri efendinin kolordu yaverine olan beyanatı üzerine ihtiyaten birşey yapılmamış ve anı takip eyleyecek izahatına muntazır kalınmış idi. Bugün burada da icabı ifa ve Trabzona lâzım gelen tebligât icra edildi. Bu münasebetle arzeylerim ki, Erzurum kongresinin her günkü müzakerat ve mukarreratını âdeta günü gününe takip etmek ve her türlü ahval karşısında en salim kanaatlerle mücehhez bulunmak müyesser olabiliyordu. Şimdi ise ya uzaklık veyahut işin çokluğu bundan mahrum kılıyor. Bu sebeple kongre heyeti muhteremesinin zatı akdesi hazreti padişahiye olacak maruzatının müfat ve hülâsasından haberdar edilmekliğimi niyaz eylerim. Bununla beraber kongre müzakerat ve mukarreratından mühim ve hassas olan noktaların esbabı mucibesini icra kararından evvel öğrenmek için gerek Şarkî vilâyet heyeti temsiliyesinin bir uzvu mahsusu olmak ve gerekse mukarreratı milliyedeki icra salâhiyet ve mes'uliyetini haiz kumandan bulunmak gibi iki zarureti mahsusa vardır. Yalnız mahrem mevattan başka kimseleri haberdar etmemek lâzım gelince o nokta hakkında da kaydü işaret buyurulmasını rica ederim. Her halde nezdi samilerince esasen takdir buyurulmuş olan bu noktalar hakkında sırasına göre tenvir ve haberdar edilmekliğimi hassaten istirham eylerim.

15 K. Kumandanı
KÂZIM KARABEKİR

Bugün İstanbulun 5 Eylül ajansiyle Harbiye Nazırı Süleyman Şefik paşanın 19 Ağustos tarihiyle bir tamimi geldi. Bunda benim vaziyeti umumiyemiz hakkında Harbiye Nezaretine yazdığım şifre esası tutularak bir takım mütalâalar var. Bunu Sadrıâzam Harbiye Nezaretine yazıyor, o da tamim ediyor. Bunu aynen yazıyorum, bunu ve bundan evvelki iki şifreyi ve bundan sonra gelecek benimle heyeti temsiledeki arkadaşlarımız arasındaki münakaşaların tekrar ve dikkatle okunması lâzımdır. Millet istiklâlini kurtarmak ve hürriyetini kaybetmemek için Şarkta ve merkezde ve İstanbulda ne gibi düşüncelerle vaziyeti kavrıyor ve çare buluyor, görülecektir. Bu kadar istifadeI mevzuu hiçbir milletin tarihi henüz kaydetmemiştir. Sadrıâzamın 3 Ağustosta Harbiye Nezaretine yazdığı tezkere:

Sadareti uzmâ
mektûbi kalemi
bilâ

Paris konferansından avdetimi müteakip makamı senaveriden vilâyata tamim yolunda vuku bulan vesayaya cevaben Üçüncü ordu müfettişliğinden mevrut telgrafname mütalâagüzarı senaveri oldu. Her tarafta asayiş berkemal olup yalnız (Aydın) vilâyetinde Yunan işgalinden mütevellit teşevvüşat berdevam bulunduğu ve vilâyatı sairede dahi mahiyetleri yankesicilikten ibaret İslâm çeteleriyle bazı mıntakalarda ibrazı faaliyet eden Rum çetelerinden başka intizamı ihlâl eden hiçbir vak'ai fevkalâde mevcut olmadığı kumandanı müşarünileyh tarafından iş'ar ediliyor. Teşkilâtı milliye namiyle çeteler tertip ve Aydın vilâyetinde Demirci efe ve Kuvayı milliye kumandanı Hacı Şükrü namı müstaariyle her tarafta ahaliyi silâh altına davet ve icabet etmiyen gençleri ve evlâtlarını göndermiyen ihtiyarları idam ve haneleri ihrak edileceğini ilân eden her tarafta müsellâh maiyeti ile halkın nukudunu gasbeyliyen eşhas ef'alinin üçüncü ordu müfettişliği tarafından yalnız şehirlerde vukua gelebilen yankesicilik mahiyetinde gösterilmesi idraki müşkül bir tevildir.

Diğer taraftan mesleki celili askeriden ihraç edilmiş bulunan Mustafa Kemal ve birkaç gün Bahriye Nezaretini işgal eden Rauf beylerin Anadoluda vasi muhaberat ve mütemadi seyahati hafiye neticesinde ve cevamii şerifede tethişi ezhanı mucip tefevvuhattan sonra akibet liva bedesti isyan olarak

ahalii Osmaniyeyi kongre namiyle cabeca içtimaa teşvik ve maali varestei tekrar olan beyannameler neşreylemesi ve «Şarki Anadolu vilâyetlerinin mevakii umumiyesinde bütün kaza ve liva ve vilâyet mümessillerinden mürekkep» içtima akdini meşru bir hal farzetmek için devlet lâfzının delâlet ettiği mefhumdan tegafül etmek lâzım gelir. Çete tertibi suretiyle Trablusgarp muharebesinin idamesi Balkan muharebesini tevlit ve dünkü tebamız olan akvamı sagirenin İstanbul kapılarına kadar yürudunu intaç etti ve bu suretle Harbiumumî esbabı tahassül ederek nihayet bütün âlemi beşeriyeti ve devleti Osmaniyeyi hali felâketiştimale duçar eyledi. Devleti Osmaniyeyi on senedenberi maruz kıldıkları felâketlerden hâlâ kâmbin olamıyanlar şimdi Anadolu kıt'asına musallat olmağa başladılar. Ayni esbap ayni netayiç tevlit edeceğinden taşrada bulunan bilcümle memurin geçirdiğimiz şu zamanı nazik ve müşkülde hükûmeti seniyenin icraatını tes'ip ve bu sebeple menafii azimei vataniye ve hukuku mühimmei milliyeyi ihlâl edebilen ahvalden ittika eylemeleri lüzumu nezdi dekikadanii atufilerinde varestei izah olmakla muktezayı hale tevfiki hareket ve her tarafta hükmü kanuna riayet edilmesinin iktiza edenlere tebliği siyakında terkimi tezkerei senaveriye iptidar kılındı.

2 Ağustos 335 5 Zilkade 1337

Sadrıâzam
Damat Ferit

Harbiyenazırı Süleyman Şefik paşa da bu tezkereyi şu haşiye ile tamim ederek bana da göndermiş: [Mensubini askeriyenin bu gibi teşebbüsatı hattâ tasvipkâr bir vaziyet ile telâkkisinin faide yerine selâmeti memleket namına gayri kabili telâfi azim zararları müstelzim olacağı, istiklâl ve vaziyeti umumiyei memleketi bile nakabilitevekki hatalara ilka eyliyeceği geçirdiğimiz pek elim tecrübelerle sabittir.] Hayrete şayan cihet bu insanlarda milletin istiklâlini kurtaracaklarını zannediyorlar ve harekâtı milliyenin felâket olacağını orduya anlatmağa uğraşıyorlar. Bu günler tarihi ve cidden pek naziktir. Bu hususta fazla mütalâa yazmaktan ise muhaberatı iyi okumak daha hayırlıdır.

Hakikat meydanda olduğundan hükümler kolay verilebilir. Heyeti temsiliyeden cevaba intizarla beraber Harbiyenezaretine atideki şifreyi yazdım ve kolordulara tamim ettim.

Harbiye Nezareti Celilesine

Erzurum

10 Eylül 335

5 Eylül 335 tarihli ajansta Sadrıâzam paşa Hz. lerine atfedilen beyanat ymıc mucibi teessür münakaşata badi olduğu gibi vatan ve milletin elan iç yüzünü bilmemek ve bu yüzden mütehassıl hatalı neşrü telâkkilerle hükûmeti merkeziye ile milletin arasını açık tutmak muhataralarını görüyorum. Bu ajans münasebetiyle tekrar arzeylerim ki Anadoluda Mustafa Kemal paşa hareketi yoktur. Umum Anadoluda tamamiyle milletin vahdet ve müşareketinden mütehassıl bir ceryanı millî vardır. Mustafa Kemal paşa da o milletin sinesinde ancak bir ferttir. Mevcudiyetini hayat ve memat dalgasından kurtarmak istiyen bütün milletin bu harekâtını İttihat ve Terakki manevrası veyahut birkaç şahsın tecellüdü mahiyetinde göstermek kadar zalimane bir hareket ve kanaat olamaz. Böyle telâkki ve kanaatler tamamiyle devlet ve milletin hayatına bir suikasttir. Tamamiyle açık ve vicdani olarak söylemek lâzım gelir ki hükûmeti merkeziye milletin itimat ve emniyetini gittikçe daha ziyade kaybetmektedir. Umumî olan millî harekâtın mahiyeti askeriyesine gelince: Bunu defaatla arzettiğim veçhile tekrar arz ve teyit eylerim ki en büyük kumandanlarından son neferine kadar zatı akdesi hazreti padişahiye kemali tazim ile merbut ve mütehassis olan orduyü hümayun millî cereyana pek ziyade kıymet ve ehemmiyet atfetmekte ve Âmali Meşruayi Millîyeden büyük bir ümidi necat beslemektedir. Binaenaleyh hükûmeti merkeziyenin tarih ve millet nazarında fevkalâde muhataralı olan vaziyeti her türlü caali ve sun'î tesirlerden âzâde bir hal ile ve serian millete itminanbahş bir surette tashih edilmelidir. Bugün Sivas umumî kongresinin zatı akdesi padişahiye olan maruzatına Dersaadette telgraf müdiriyeti umumiyesinin sureti katiyede mâni olduğu ve zatı akdesi hazreti padişahî ile milleti necibeleri arasında hail olmak gibi tarihin hiçbir vakit affedemiyeceği bir cürete karşı kongrenin bilâmani maruzatları için yol gelinceye kadar Anadolunun payitahtla olan muhaberatı da kararı millî ile inkıtaa uğramıştır. Âcizleri telgraf müdiri umu-

misinin hükûmeti merkeziyemizin karar ve malûmatı haricinde böyle bir harekete cür'etini kabul ve tasavvur ettiğim cihetle alâkadaranın derhal tecziyesiyle beraber vaziyetin lisanı hükûmetten takibini ve milletin bilhassa milletin zatı akdesi hazreti padişahiye olan revabıt ve tazimatı fevkalâdesine ve arzuyu meşruuna sevgili padişahımıza bilâvasıta arz ve iblâğa mümaneat olunmıyarak hükûmeti celilemizce millet ve ordu revabatının bilfiil kazanılmasını sureti mahsusada ve kemali hulûsu vatanperverî ile arzına müsareat eylerim.

On beşinci Kolordu Kumandanı
Mirliva
Kâzım Karabekir

Van valiliğinden azledilen Haydar bey de 10 Eylülde nezdime geldi.

Heyeti temsiliyeden beklediğim cevap 11 Eylül sabahı geldi, aynen şudur:

15 K. kumandanlığına

Sivas

Müstacel ve zata mahsustur. 10.9.335

C. 10.9.35 Şifre — Ayrıca ve bertafsil arzedileceği vechile Malatyadan Sivas üzerine bir kısım Ekrat ve malûmulesami zevat ile bir hareket yapılması hakkında Dahiliye Nezaretinin Elâziz vilâyetine emrü talimat itası vali Ali Galip beyin de ayın on dördünde harekete geçeceği hakkında cevap vermesi ve bütün muhaberatın (Sivas) ta ele geçmesi üzerine artık İstanbul ile münasebetimiz münkati ve hükûmeti hazıraya olan emniyetimiz büsbütün münselip olmuştur. Binaenaleyh bu vaziyet karşısında Dersaadetten gönderilen ve kongre âzasından hemen hiç kimsenin hüsnü şehadetine mazhar olamıyan Mithat beyin pek musip olan teklifi devletleri veçhile Vana gönderilmesini ariz ve amik tezekkür ettik. Hassaten şu yeni vaziyet karşısında müşarünileyhin (Erzurum) da alakonulması veyahut Dersaadete gönderilmesini zarurî bulduk efendim.

Heyeti Temsiliye

Akşam üstü de atideki şifre geldi; tarihi 9 ise de yukarıdaki şifrede dahi bildirildiği veçhile o şifreden sonra yazılmış olduğundan 10 yerine sehven 9 yazılmış olacak.

Sivas

9.9.335

Müstakil Kürdistan teşkili propagandası yapmakta olan İngiliz binbaşısı Mister Novil yanında Mevlân zade Rifat, Bedirhanilerden Kâmran, Celâdet ve Cemil paşa zade Ekrem beyler namındaki zevat ile Malatyaya gelerek Elâziz valisi Ali Galip bey de kendilerine iltihak ile Bedirhanilerden olan mutasarrıfı liva Halil beyle müştereken millet ve vatan aleyhinde icraata tevessül eyledikleri ve güya postayı vuranları takip eylemek maksadiyle etraftan efrat celbine kalkıştıkları istihbar edildiğinden (Harput) tan on beşinci alay kumandanı makineli tüfekle mücehhez bir müfrezei askeriye, Aziziyeden iki süvari bölüğü, Siverekten Malatyadaki süvari alayına mensup bölük Malatya üzerine tahrik edilerek mumaileyhin tevkifleri esbabına tevessül edilmiştir. Netice ayrıca arzolunacaktır.

Heyeti Temsiliye

Derhal telgrafhaneye bir zabit koşturarak Harput ve Sivas telgraf memurlarında bu hususta mevcut malûmatı toplattığım gibi erkânıharbiye ve maiyet kumandanlarımla kendim de telgrafhaneye geldim. Vaziyet iki noktada mühimdi. (1) Bir kürtlük kıyamı (2) Heyeti temsiliyenin kimseye fikir sormadan İstanbul ile muhabereyi kesmekte isticâl etmesi neticesi muhtelif merkezlerde fena bir akis yapmasıydı.

İkinci meseleyi daha tehlikeli buluyordum; çünkü birinciye karşı tedbirler daha evvelden alınmış ve lüzumunu almak da kolaydı. Fakat kongrenin daha mukarreratını ittihaz etmeden evvel bilhassa İstanbul hükûmetine karşı alınması lâzım gelen her hangi bir tedbiri civar kolordularla ve bilhassa benimle ve Erzurum ve Trabzon gibi millî teşkilâtı vücude getirmiş merkezlerle tekarrür etmeden ilân edivermesi ve bunun da irtibatı kesmek gibi en nazik bir iş olması Sivas kongresini altüst edebilirdi. Malatyadaki içtimaı daha ilk gününden beri Diyarbekirdeki kolordu şüpheli gördüğünden bana da bildirmiş ve ben de vali Ali Galip beyi sıkıştırmakla beraber

Mustafa Kemal paşanın nazarı dikkatini celbetmiştim. Bunun üzerine vilâyeti şifresiyle Ali Galibe verilen emirler halledilerek cinayet meydana çıkarılmıştı. Bana karşı mücavir kolordularla mahallinde tenkil yapılmakla beraber İstanbula karşı alınması lâzım gelen tedbir alınmalıydı. Esasen gerek ben ve gerekse *Diyarıbekir kolordusu* Kürtlük meselesinde pek hassastık. Hattâ birkaç ay evvel Erkânıharbiye reisi Halit beyin teklifiyle kolordusunca [Siirt, Harput ve Diyarıbekir] de açılan Kürt klüpleri kapattırılmıştı. Mister Novil namındaki kürtçülük cereyanını körükliyen İngiliz de kovalanmıştı. Bu adamı bu sefer Dahiliye Nezareti müsteşarı Kesfi imzasiyle resmî bir vesika alarak şark vilâyetlerinde mütareke ahkâmını tetkika gelmişti. Beraberinde kürtçülerden Cemil paşa zade Ekrem, Bedirhanilerden Kâmran, Âli ve Celâdet Ali namındaki adamların bulunması ve bunların amcası olan Malatya mutasarrıfı Bedirhanî Halil Rifatın yanında içtimaları ve Harput valisi Ali Galibin de geldiği günden beri Dersimde şurada burada dolaşması ve Malatyadaki süvari alayını eşkiya takibi vesilesiyle dağıtması ve nihayet Malatya içtimaına gitmesi *on üçüncü kolordu* Erkânıharbiyesince gözden kaçırılmıyarak zamanında haber de veriliyor üzerlerine kuvvet sevki talebini de yine kolordu Erkânıharbiye reisi Halit bey infaz ediyor, fakat Mustafa Kemal paşa hazretleri artık şahsî imzasiyle İstanbul ile ağır bir münakaşaya girişiyor ve iş sarpa sarıyor. Mustafa Kemal paşa Hz. lerinin Dahiliye Nazırı Âdil beye atideki ağır bir telgrafı yazdığını ve İstanbul ile ağır münakaşalar olduğunu Sivas telgrafhanesi bildirdi:

Milleti padişahına maruzatta bulunmaktan menediyorsunuz. Alçaklar, caniler, hainler! Düşmanlarla millet aleyhinde tertibat-ı hainanede bulunuyorsunuz. Milletin kudret ve ordusunu takdirden âciz olduğunuza şüphe etmiyorum. Fakat vatan ve millete karşı hainâne ve mezbuhane harekette bulunacağınıza inanmak istemiyorum. Aklınızı başınıza toplayın! Galip bey ve hempaları gibi bülehânın ahmakça olan mevhum vaitlerine kapılarak ve Mister Novil gibi milletimiz ve vatanımız için muzır olan ecnebilere vicdanınızı satarak irtikâp ettiğiniz denaetlerin milletçe tatbik olunacak mesuliyetini nazarı dikkatte tutunuz! Gönderdiğiniz eşhas ile merhumun âkıbetini öğrendiğiniz zaman kendi âkıbetinizle mukayeseyi de unutmayınız!

Mustafa Kemal *

Milli riyaseti idare edecek olan Paşa Hz. lerinin imzalarını bu kabil sözler altında görmekten herkes gibi ben de müteessir oldum. İş sükûnetle ve hakimâne idare ile halledilecek bir vaziyette idi. Bu hususta şahsî teşebbüsü almak zaruretini gördüm.

(Mustafa Kemal) imzasiyle çekilen telgrafları vak'a sahasındaki kıtaat kumandanları da dinlemiyor ve kolordu kumandanı Cevdet bey de, hareket versin kolordu erkânıharbiye reisi Halit bey bu mes'uliyeti üzerine alıyor da emir veriyor. Halbuki benim vasıtamla hareket daha seri ve nüfuzunu kırmadan mümkün idi. Netekim telgrafhanede makine başında bu meselede yapılması lâzım gelen hattıhareket hakkında lâzımını yaptım.

1 — Mamahatundaki süvari alayından iki bölük ve bir makinalı tüfenk bölüğüne Kiği üzerinden yarınki (12 Eylülde) Harputa hareket emrini verdim. Bu suretle Dersimlilerin herhangi bir teşebbüslerini önledim.

2 — Harekâtı milliyemize sadık bulunan Van valisi Haydar beyi Harput valisi Ali Galip beyin yerine gönderdim.

3 — Sivas Milli Kongresini Kürtlerle bastırmak cinayetini tertip eden İstanbul hükûmetinin derhal çekilmesi için daima benden ayrılmıyan üçüncü, on üçüncü ve yirminci kolordu kumandanlariyle müştereken askerî bir teşebbüste bulundum. Bunun için Padişaha yazılmak üzere bir formül hazırladım ve makine başında bu kolordu kumandanlarının [Ali Fuat paşa, Salâhattin bey, Cevdet bey] muvafakatini de alarak ve neticeyi heyeti temsiliyeye de bildirerek onların da tasvip ve takdirini alarak ayni zamanda dört kolordu kumandanı müştereken Padişaha vaziyeti bildirerek ve millete muzahir olduğumuzdan ihanetleri tebeyyün eden Damat Ferit kabinesinin derhal azliyle namuslu zatlardan mürekkep ve meşrutiyete sadık yeni bir hükûmet istedik ve [bu hükûmet iş başına gelinceye kadar merkezi hükûmetle bir veçhile muhabere ve münasebette bulunmamağa karar vermiş olan milletten ordunun ayrılamıyacağını zatı vak'aya muttali ve mahalline mücavir olan kolordular kumandanları hakipayı şahanelerine arza mecbur olduk] dedik. ?

4 — Erzurum halkına da Elâziz ve Malatya halkına ve Padişaha müessir telgraflar yazdırttım.

5 — Harput alınaskeri reisi miralay Vehbi beyle görüştüm.

Ali Galibin Kâhta istikametinde Erguvan nahiyesinde bulunduklarını ve orada kuvvet cemetmekte oldukları istihbar edildiğini Malatya ile Harput arasındaki her üç muhabere hattının kırıldığından fazla malûmat alamadıklarını, Elâzizde sükûnet bulunduğunu öğrendim kendilerine şunu yazdım:

[Kolordumdan, ben de miktarı kâfi kuvvet göndereceğim. Herhalde zatı âlii biraderlerinin ve rüfekanızın bu vaziyet karşısında fevkalâde basiretkâr bulunması ve ahali ile eşraf ve mütehayyizan ile sıkı bir temas vücude getirerek pek selâbetli bir kudreti milliye husule getirmeleri temenni olunur.]

6 — Diyarıbekirde kolordu erkânıharbiye reisi Halit beyle görüştüm. Vaziyeti bildirdim ve şunu da yazdım: [Üçüncü kolordu ile sıkı ve devamlı irtibatınız var mı? Erzincandan da bir kuvvei askeriye hareket ettireyim mi? Malatyadan firar eden casusların hiçbir yerde ruyi kabul görmemesi için bunların ihaneti ve devlet ve milletin kalbgâhına karşı suikastta bulunmaları ve beynelislâm sefkidimaya tesaddi gibi şerü kanunun en yüksek derecede cinayet addettiği bu eseri ihanetin tekmil mülhakata serian ve telgraflarla neşri ve İslâm olanların bu casus zümreyi ret ve imha etmesi için tedabiri seria ittihaz buyurulduğundan eminim. Tedbirlerinizin derecesi nedir?] diye sorarak Padişaha kabinenin azli teklifi müsveddesini bildirdim. Buna muvafakat cevabiyle beraber vaziyet hakkında mufassal malûmat aldım. Yalnız Dersimlilerin vaziyeti meşkûk olduğunu ve buna karşı da benim kolordumda tedbir alınmasını, Malatyaya karşı üçüncü kolordunun en ziyade tedbir ittihazı lüzumunu izah ettiler. Hainlerin derdesti için lâzımı gibi her tarafa emirler verildiğini ve belediye reislerine de tamim olunduğunu, Malatya teli bugün kırıldığından Sivasla muhabere için tavassutuma lüzum görüldüğü ve üçüncü kolorduya Malatyaya bölüklerin tesri için haber vermekliğim rica olundu.

7 — Üçüncü kolordu kumandaniyle de aynı şeyleri görüştüm ve Malatyaya tertip olunan müfrezelerin tesrini bildirdim.

8 — Dersime karşı Erzincandaki iki süvari bölüğünün bir tabur iki top ile takviye hazırlığını yaptım. İhtiyaten bir tabur daha hazırladım. Burası merkezî bir vaziyette olduğundan her tarafa bu müfrezelerden göndermek mümkündür.

Kunları ve Mamahatundan iki süvari bölüğiyle makineli bölüğü ve vali Haydar beyi 12 Eylülde göndereceğimi heyeti temsiliyeye de bildirdim. Ve bir Kürtlük kıyamından korkulmamasını, vaziyete hâkim olacağımızı da anlatarak kuvvet verdim; gerek icraatımı ve gerekse padişaha yazılacak metin hakkında mütabık kaldılar.

9 — İngilizlerin kuvvet sevketmesi halinde bir Kürt kıyamının vukuunu muhtemel görüyordum. Bu benim mıntakada değil on üçüncü kolordu mıntakasında olabilirdi. Bunun için erkânıharbiye reisi Halit beye makine başında şunları yazdım:

{Vaziyetin âtiyen daha nazik ve had bir şekil alması halinde kolordumuzun doğrudan doğraya bana merbut olması düşünülmüştür. Böyle bir hal vukuunda kumandan vekili Cevdet beyin vaziyeti ve avakibini iktiham edip edemiyeceğini bilmek isterim. Edemezse yarın maddî ve vicdanî ağır mesuliyetler altında kalmaması için mumaileyhin kendiliğinden çekilerek hemen kumandayı vekâleten Kenan beyin deruhte etmesini münasip buluyorum. Fikrinizi şimdi yazınız efendim.}

{Vaziyet hakkında Diyarıbekir valisi beyefendi ile gayet açık ve kat'î müzakere ediniz. Zira valinin ittihaz edeceği en zayıf ve mucibi tereddüt hareketi bütün vatanın âmâl ve avakıbi ile alâkadardır. Her taraftan bütün valilerden kat'î mütabakat cevabı alınmıştır.}

Mıntakamda ve Kürtlük mıntakasındaki şüpheli valileri derhal uzaklaştırmayı lâzım gelen tedbirlerden Araplarda icraata başlamıştım. Erzincanda bunu bizzarur yapmış, Harputta Van valisi Haydar beyi göndermiştim. Diyarıbekir valisi için de Halit beye yazmıştım.

Halit bey şu cevabı verdi:

{Harbıumumideki kahraman kumandanımın emrine girmek şahsım için şeref ve cana minnettir. Cevdet bey temiz kalplidir. Fakat bu makamın ehli değildir. Kumanda hakkında zaten Kenan beyle muhaberedeyim. Şimdiye kadar olan muvaffakiyet de sizden ders alan Halidinizin onda dokuz nisbetinde hasrı muvaffakiyeti olduğuna emin olunuz. Zaman nazik olmasa di, Cevdet beyi idare ederdim; fakat bazan anında yapılacak bir işte tereddüt göstermesi son vak'a gibi, fırsatın kaçmasını mucip oluyor. Arabistanla hemhudut olduğumuzdan mumaileyhin vücudundan manen istifade vardır.

Vali Erzurum kongresi mukarreratını alkışlamıştır. Sivas kongresine de halazadesini intihap etmiştir. Galip beyin hiyânetine çok canı sıkıldı efendimiz.

Cevabım: 1 — Hassaten gözlerinden öperim. Gayret ve fedakârlığınız ve mehâsini ahlâkınızla müftehirim. Kenan beyin de gözlerinden öperim. Kumanda meselesini bu veçhile hal ve tespit edersiniz.

2 — Vali Faik Âli beyefendiye ihtiramatımı arzeylerim. Müşarünileyh hakkında yazdığım fıkraları kendilerine arzetmekte hiçbir beis yoktur.

3 — Diğer kolordular kâmilen ve tamamen mutabakat beyan ettiler.

Kongre ile muhaberemiz:

Telgrafhanede yanımda bulunan zatlar 9 uncu fırka kumandanı miralay Rüştü, kolordu sertabibi miralay İbrahim Tali, mevkii müstahkem kumandanı erkânı harp miralayı Kâzım (Manastırlı), erkânıharp binbaşı (Mustafa, Fahri ve Saffet) beylerle Erzurum müdafaayı hukukundan bir heyet bulunuyordu. Padişaha kabinenin azli hakkındaki teklifim ve diğer tedbirlerim hakkında görüşmek üzere kongre erkânı muhaberesinden iki üç zat ile Sivastaki kolordu kumandanı miralay Selâhattin beyin makine başında bulunmasını rica etmiştim. Kongrenin hitamına mebni merasimi mahsusa ile mühim ve umumî bir içtima yapıldığından saat altıda bulunacaklarını bildirdiler. Çok hayret ettik. Kongre mukarreratı hakkında bana henüz birşey yazmadıkları gibi bu içtimaı da bildirmemişlerdi. İstanbul ile muhabereyi kesmek emrini her tarafa veren kongrenin mukarreratından henüz ben dahi haberdar değildim!

Kongre hakkındaki malûmatımız: Reis Mustafa Kemal paşa ikinci reisler de Rauf beyle İsmail Fazıl paşadır. 4 Eylülde müzakere başlamıştır. Neler yapılacağı hakkında dahi herkes kadar şunu biliyorduk:

Zatı şahaneye keşide olunan arizei telgrafiye sureti:

Siddei seniyei Hilâfetpenahiye

Tarihimizin kaydettiği en büyük felâketi milliyeden çıkarak inkıyadına mecbur olduğumuz Mondros mütarekena-

mesi ahkâmı feciasile hariçen ve dahilen teselsül eden ahd şiken tecavüzat ile hükümden iskat edilip gayri mer'i kaldı. Bu hale karşı en hissiz bir siyaseti mutavaatkârane takip etmek suretile ümmeti Muhammed'i dilhun eden heyeti vükelânın iradei milliyeye istinat etmediği ve âmâli milliyeye tercüman olmadığından ve mahza bu suretle devlet ve milletin hukuku sarihasını payimal ettirdiğini nazarı itibara alan bu betbaht millet, meclisi umuminin kanunu esasimizdeki sarahati mutlakaya rağmen hâlâ içtima ettirilmediğini görerek hakkı meşruuna istinat ve hiç bir fırka hırs ve içtihadına tâbi olmayarak vatanın izmihlaline mani olacak son tedabiri ittihaz için bütün memaliki şâhânelerı mürahhaslarının iştirakile Sivasta umumi kongresini akdetti. Kongre heyeti umumiyesi tevfikatı ilâhiyeye müsteniden makamı muallâyı hilâfeti celilelerile saltanatı seniyelerinin ve milletin memleketin hukuku meşruasını ve gerek simdiye kadar müdafaa hususunda ittihaz edeceği tedabiri tezekküre başlamıştır. Bu vesilei müteyemmine ile siddei seniyei hilâfetpenahilerine teyidi sadakat ve ubudiyeti bir vazifei diniye ve milliye addederler.

İdisaidi Athanın hakkı hümayunu mülükânelerinde ve Hanedanı zişanı saltanatı seniyeleri hakkında müteyemmen ve mes'ut olmasını bütün vahdeti mâneviyesile tazarru eder. Katıbei ahvalde emri fermanı hilâfetpenahı efendimizindir.

5 Eylûl 335
Sivasta mün'akit umumi
kongre heyeti

Millete hitaben yazılan beyanname sureti

Mukarrer olan Anadolu ve Rumeli müdafaayi hukuk umumi kongresi Eylûlün dördüncü günü zevali saat üçte parlak bir surette Sivasta Mektebisultani binasında ilk içtimaını akt ile fatihai mukarrerat olarak zati hazreti hilâfetpenahiye bâlâda sureti münderiç arizeyi takdim etti. Bu suretin bilcümle nevahi ve kuraya kadar tâmimini bilhassa rica ederiz. Neticei mukarreratımız ayrıca tebliğ olunacaktır.

Kongre heyeti

Sivas kongresi hakkındaki 11 Eylûl akşamına kadar başka malûmatım yok. Akşam üstü yani kongre hitamından sonra

bir heyetin makine başına geldiği bildirildi. Makine başındaki zatları bildirdiler. Ve şunu yazdırdılar:

1 — Kongrenin tevkil ettiği salâhiyettar bir heyet ve üçüncü kolordu kumandanı Salâhattin beyefendi ve Sivas valisi Reşit paşa hazretlerile birlikte makine başında bulunmaktayız.

2 — Kongremiz kemali muvaffakiyetle ve bütün Sivas halkının iştirakile pek parlak olarak son bir safha ile şimdi hitamıpezir olmuştur. Mukarreratını havi beyannamesi tamim edilecektir.

3 — Hükûmeti merkeziyenin malûmunuz olan hainane icraata karşı müştereken alınacak tedabirin tatbikatına dair görüşelim. Fuat paşa teftişte imiş. Mahmut bey ve on üçüncü kolordu kumandanı Cevdet bey ve mezkûr kolordu erkânı harbiye reisi Halit bey dahi makine başındadır.

4 — Makine başında mevcut olan zevat berveçhizirdır: |Kongrede Mustafa Kemal paşa hazretleri, kongreden Rauf beyefendi hazretleri, kongreden İsmail Fazıl paşa hazretleri, kongreden Bekir Sâmi beyefendi, vali Reşit paşa hazretleri, Refet beyefendi hazretleri, kolordu kumandanı Salâhattin beyefendi, erkânı harbiye reisi Zeki beyefendi.|

Benim 10 Eylûlde yazdığım şikâyetimi almamış olacaklar, galiba kongre ilk günlerde birşey yapmadı sonra da Ali Galip işile uğraştı, şimdi de âcilen dağıldı.! Bana yazılan şeylere hepimiz hayretler ettik. Mukarreratı umum meyanında okuyacağımızdan şimdilik bu hususta sustum, yalnız şunları yazdırdım:

1 — Hükûmeti merkeziyenin ve haricin tesir ve ihanetile eğer husulü emel def'aten müyesser olmazda pek geç kalırsa Anadolu uzun zaman başsız ve mercisiz kalamıyacağı cihetle vaziyet kespi salâh edinciye kadar ittihazı lâzımgelen mukarreratı salime şüphesiz derpiş buyurulmuştur. Binaenaleyh şimdilik kongrenin dağılmaması fikrinde bulunduğumu ve bu baptaki mütalâa ve mukarreratın şifreli telgrafla yarın beyan buyurulması halinde âcizleride mütalâamı takdim ederim.

2 — Kongre alelâde mi, yoksa isticalen mi mukarreratını tesri ile mi dağıldı? Bu babta izahat verilmesini rica ederim.

KÂZIM KARABEKİR

Heyetin cevabı: |Heyeti temsiliyeden Raif efendi hazretleri, Hüsrev Sâmi, Mazhar, Hüsrev ve Kara Vasıf beyler, Şeyh

Fevzi efendi hazretleri biraz evvel teşrif ettiler; cümleten gözlerinizden öperiz.

1 — Hükûmeti merkeziyenin hiyânette taannüt ve temerrüdü halinde ittihazı lâzım gelen karar derpiş edilmektedir. Bu hususta zatı âlileri ile de muhabere tabiidir.

2 — Kongre müzakeratını tamamen tabiî bir surette icra ve hiçbir isticale lüzum görülmeksizin ikmal eylemiştir. Bu geceki vaziyet üzerine lüzum hâsıl olursa kongre yeniden ve icabı veçhile takviye olunmak suretile fevkalâde olarak içtima edebilecektir.

3 — Sadrâzam zatı şahaneye yol vermedikten başka kendisi dahi muhabere etmekten kaçıyor. Makine başında zatı şahaneye yol vermesi kendisinden musırran talep olunmalıdır. Ankara, Sivas, Amasya, Kastamonu, Niğde, Erzincan, Samsun bu suretle makine başında ısrar etmektedirler.]

Makine başında bunlardan başka yaptığım tedbirleri bildirdim. Muvafık olduğunu söylediler. Vedâla çekildik. 12 Eylûl sabahı kongre heyeti şunları yazdı: [Şimdi buradan Diyarbekirle muhabere tellerin ârızası hasebile mümkün olamıyor, vesaikin birer suretinin Diyarıbekire Erzurumdan verdirilmesi rica olunur.]

Dahiliye nazırile Ali Galibin kongre aleyhindeki muhabereleri derhal her tarafa bildirilmemiş, ben bildirdim. Sivasın Harput ve Diyarıbekirle muhaberesi kesilmişti. Tavassutumu istiyen diğer bir telgraf geldi:

Malatyadan İlyas beyin şimdi verdiği malûmatı havi telgraf suretini atiye dercediyorum: 13 K. nun ciddî olarak nazarı dikkati celbedilmek lâzımdır. Vehbi beye şimdiden talimat verilmelidir. Haydar beyefendi bu geceden harekete geçmelidir. Tercandaki süvari alayının bütün kuvvetile Harput istikametine hareketi münasip olur.

Kongre heyeti

Suret

Şimdi şayanı itimat olan jandarma yüzbaşısı Faruk beyden alınan malûmat bervechizirdir:

Faruk bey (Kâhte) ve civarında takipte idi. Malatyaya beş saat mesafede Raka kariyesinde kürtlerin içtima eyledik-

lerini ve elyevm mutasarrıfla rüfekâsının orada bulunduğunu, Siverge kadar olan aşairin peyderpey mahalli mezkûra gelmekte oldukları ve Dersim aşairine varıncaya kadar kürtlük namına davet edildiği mutasarrıfın fikri, evvelâ (Malatya) ya hücum ve kâmilen yağma edildikten sonra bütün kuvvetle Sivas istikametine yürüyeceklerini, Malatyada bulunan Türkleri katil ve tard edeceklerini ve Dersimlilerin de aynı zamanda (Harput) a yürüyeceklerini bildiriyor. Çünkü mutasarrıfın Malatyadan gitmesi kürtlük namına kendilerine büyük bir zül ve hakâret imiş gibi telâkki olunuyormuş. Vali, bu yağma ve katli nüfusa taraftar ve razı olmadığını fakat mutasarrıfın da fikrine mani olamıyacağını bildirmiştir. Malatyaya harben girdikleri zaman kürt bayrağı çekileceğini ve beraberlerinde bulunan İngiliz binbaşısı da (Urfa) da bulunan İngiliz fırkasının [*] harekete âmade olduğunu bildirmiş ise de Hacı Bedir ağa da bunu kabul etmediği ve aşairin Malatyanın kürdistan ve Malatyada kürt bayrağı çekilmesine israr eyledikleri dün akşam vali Malatyaya avdet etmek istemiş ise de bırakmadıkları mübalâğadan âri olarak arzolunur. Şartları zirdedir.

1 — Valinin kemakân yerinde kalması.

2 — Mutasarrıfın kemakân yerinde kalması.

3 — Elâzizden gelen askerin iadesi.

---

[*] (Kâhte) müzakeresinde Mister Növil'in İngiliz suvari fırkasını celp için (Halep)e yazmak teklifini vali Ali Galipten maadası kabul ettiği ve bu suretin Kürdistan istiklâline müntehi olacağından korkan Ali Galibin mümaneatı üzerine vazgeçildiği sonradan anlaşılmıştır. Ali Galip bey Sivas kongresinin aleyhinde fakat Kürdistan istiklâline de taraftar olmadığı ve bunun için (Nüvil) in teklifini reddettiği sulhtan sonra Adapazarındaki Osmanpaşa divanıharbinde tahakkuk ettiğinden Ali Galip bey beraet kazanmıştır.

Mister (Növil) e gelince: Biraz sonra Diyarıbekire gelen Harburt hey'etine kolorduca bu adam şikâyet ediliyor. Harburt da tetkik vazifesile diye Diyarıbekire gelen İngiliz miralayı (Bel) e çıkışıyor. (Bel) de (Növil) i tektirle (Halep) e avdet emrini veriyor. Güyâ bu adam bütün marifetleri kendi kararile yapmış imiş! Velevki aldığı emri yüzüne gözüne bulaştırmış olsun defolup gidince yanındaki gafiller de beraber gidiyor. Bu mes'ele de bu suretle bitmiş oluyor.

4 — Valinin yüz müsellâh kürtle Malatyaya girdiği zaman sükûnetin muhafazası ve Sivas üzerine yürümesi.

5 — Aşairden alınan mermi, tüfek bir revolverin iadesi.

6 — Berveçhibalâ maruzatıma iradeleri.

Diyarıbekirde on üçüncü kolorduya ve Elâziz (Harpu)ta on birinci kolordu ahzıaskerine şu şifreli telgrafı yazdım. Kongreye de bildirdim:

[Malatyada İlyas beyden (Sivas) a varit olan bir telgrafnamenin sureti aynen zirdedir:

Kongre 13 K. nun bu telgrafa nazarı dikkatini celbediyor. Mamafih bunun bir blöf olması da muhtemeldir. Fakat Malatyada bulunan sahra toplarının münasip mahallere tâbiye edilerek şehrin temin edilmesi de münasip tedbirdir. Kürt içtimaını gayrimümkün görüyorum. İki gün sonra aç kalırlar. Herhalde bunun bir İngiliz manevrası olduğunu düşünerek Türk ve Kürt kardeşlerimizi tenvir etmeniz muvafık olur.]

Kongrenin arzu ettiği Vehbi beye talimatı görüşerek daha evvel vermiştim. Daha lâzım gelenlerle makine başında icabını yapmıştım. Suvari alayımı kâmilen gönderemezdim. Esasen kâmilen veya birkaç bölük ayni işi yapardı. Yalnız bütün hükûmeti mahalliyelere açık bir telgrafla şunu yazdım.

[Düşman parasile vatan ve millete ihanet eden ve bilhassa beynelislâm kan dökülmesine çalışan Ali Galip ve hempalarının tenkilleri için kolordumdan da suvari alayını makineli tüfeklerile beraber Malatyaya yola çıkardım. İaşelerinin şimdiden ihzarını rica ederim.]

Ali Galibin Malatyaya yakın Raka köyünde 10-11 gecesini geçirdiği ve 11-12 gecesini de yine bu köye yarım saat mesafede bir kürt aşiret reisinin yanında geçirdiğini Malatya haber verdi.

İstanbul telgraf müdürü 12 de şunu bildirdi:

[Telgrafname münderlcatı sadrâzam paşa hazretlerine arzolundu. Vuku bulacak maruzatları usulü dairesinde telgrafla arzolunmalıdır. Telgrafnameler de kezalik usulü dairesinde takdim edilir buyurmuşlardır.]

Tertip ettikleri cinayetten henüz ümidini kesmediği anlaşılan sadrâzama şunu yazdım ve bütün kolordulara ve kongreye bildirdim:

Makamı Sadareti Uzmaya

Erzurum

12 Eylûl 335

Sivasa Kürt eşkiyasının taarruzu en basit bir dimağa malik olanlar bile idrâk eder ki oradaki ecanip ve anasırı hıristiyaniyenin "Kürtler Sivası bastı katliam başladı„ feryadını mucip olacak, bu da cihana Kürtlerin umumî kıyamı tarzında gösterilerek vatanın inkisam ve izmihlâlini mucip olacaktır. Bir kolordu merkezi olan (Sivas) taki asakiri şahaneye Kürt eşkiyasını hücum ettirmekle iki din kardeşini ve tarihin aynı irktan olan iki evlâdını yani Türkle Kürdü biribirile çarpıştırmak istiyen ve vatan ve milletin kalpgâhına tevcih edilen bu kadar hainane bir suikastin mürettipleri, ne gibi bir menfaat mukabilinde irtikâp ettikleri henüz anlaşılamıyan dahiliye ve harbiye nazırları olduğu imzalarile aynen tutulan müteaddit şifreli muhaberattan anlaşılmıştır. Âmali milliyeye müstenit ve bihakkın meşru olan (Sivas) umumi kongresini Kürt eşkiya çetesile bastırmak ve buna riyaset etmek üzere memur edilen Elâziz valisi Ali Galip haininin daha evvel keşfolunan muhaberesi ve tertibatı lâinanesi üzerine bilmuhabere mücavir kolordaların müştereken tahrik eylediği kuvvei askeriye tarafından üç gün evvel henüz daha Malatyada iken cürmümeşhut halinde sıkıştırılmış ve düşman parasile Dersaadetten memur olan Mevlân zade Rifat, Kâmıran ve Celâdet nam casuslarla ve birkaç eşkiya avenesile beraber müşkülâtla firar edebilmiştir. Bu firariler şiddetle takip edilmektedir. Aynı hakla hayyen veya meyyiten derdestleri müyesser olacaktır. Birkaç gündenberi milletin ve ordunun zatı akdesi padişahi ile temas ve maruzatına muannidane bir surette mümanaat etmenin esbabı müessiresinin bu cinayetler olduğu tahakkuk etmiş olmakla eğer başkumandanı akdesimizle milletin ve ordunun temasına ve vaziyet hakkındaki maruzatına bu andan itibaren bir dakika bile muhalefette devam edilirse bu hainler zümresini terviç etmek ve zatı şahanenin itimat ve emniyetini pek fena bir surette suiistimal ile beraber mevcudiyeti devleti de kasden muhataraya ilka cürmile mes'ul olmak gibi dünya ve ahretinizi zindan eyliyen ayakıbı mühlikeye zatı fahimane-

lerince bizzat sebebiyet verilmiş olacağından bu hakikatin zatı akdesi padişahiye arz ile beraber milletin ve ordular rüesasının doğruca zatı şahaneye ref'ine yol verilmesi ve namusu zatînizin kurtarılması tarihî bir hâdise olmak üzere arz ve neticeye intizar olunur.

15 K. Kumandanı
Miriliva
KÂZIM KARABEKİR

Kongre heyeti de düveliitilâfiye mümessili siyasîlerine ve bitaraf devletler sefaretlerine vaziyeti bildirdiler. Gelen diğer bir tamimde dahi meşru hey'eti hükûmet iş başına geçinceye kadar [İstanbul ile her türlü telgraf ve posta muhaberat ve müraselâtını tamamen kat'a] karar verdiklerini bildirdiler. Evvelce esasen İstanbul hükûmetile muhaberatın kesilmesini bildirmişlerdir. İktisadî ve içtimaî İstanbul ile münasebatın kat'ı birçok kimseleri maddî, manevî zarara uğratacağından muntakamca yalınz resmî muhaberatın kemakân kat'ine devam ettirdim. Bu kararımı kongrede musip bularak diğer bir tamimle hatalarını tashih ettiler.

Bu kadar işlerden sonraki birçok teferruatından da sarfınazar ettim, Sivas kongresinin 11 tarihli beyannamesini gece saat 22 de aldım. Birkaç kere okudum. Tahminim veçhile aceleten yazılmış [*] ben bu hususlardaki münakaşa ve itiraza kapı açmıyarak Erzurum kongre azalarınca işin nasıl telâkki olunacağına intizarı muvafık buldum. Kongre beyannamesini takiben benim 10 Eylûldeki şikâyetime heyeti temsiliye şu cebavı verdi:

[Sivas kongresinde ittihaz edilmiş olan mukarrerat şimdiye kadar zatıâlilerince malûm olanlardır. Başka birşey değildir. Zatışahaneye vukubulacak olan son maruzat hakkında tarafı âlinizden teklif olunan suret esas olarak kabul edilmiş, bundan daha evvel kongrece hazırlanmış olan arize ise hükûmeti merkeziyenin mümaneatı yüzünden iptale mahkûm olmuştur. Bunun da muhteviyatı kongreyi tenviren evvelce irsal

---

[*] Kumandanlar içtimaı için (Sivas)a gittiğim zaman bu hatayı arkadaşlarıma itiraf ettirdim. Bundan başka hey'eti temsiliye Ankara hükûmetine munkalip olduktan sonra bile garbın tehlikesi karşısında şark kuvvetlerini garba çekmeğe karar vermesi de bu husustaki hakkımı gösterir.

buyurulan yirmi maddelik mütalâanamedir. Ahiren kararları verildikte esbabı mucibesile bundan haberdar edileceğiniz tabiîdir. Kongrenin mukarreratı esasiyesi Erzurum kongresince ittihaz edilmiş olan mukarreratın hemen aynı gibidir. Ve ancak bugün neşrolunacak bir surete ifrağ olunabilmiştir.

Kongreyi tenviren evvelce gönderdiğimden bahsedilen (21) maddelik mütalâanamem de aynen şudur:

Sabık Kabinenin Cürümleri

Erzurum

6/9/335

Madde 1 — Millete itimat etmemek, millete istinat etmemek, kanunu esasiye tecavüz eylemek meclisin feshindenberi yedi ay geçtiği halde millet meclisini toplamamak.

Madde 2 — Sadayı milleti boğmak, düşman amaline karşı münhasıran tevekkül ve teslimiyet politikası takip ile memleketin bazı aksamını peyderpey istilâya uğratmak.

Madde 3 — Kudreti milliyeyi külliyen inkâr ile beraber bunu ecanibe ve düşmanlarımıza daima akim ve madum bir şekilde göstererek ecanibin vatan ve millet aleyhinde elîm kanaatlerine ve fena kararlarına saik olmak.

Madde 4 — Milletin ruhundan doğan meşru ve kanunî olan millî cereyanı ve teşkilâtını dağıtmak, muhaberatını ve revabıtını menetmek.

Madde 5 — Devletin hakkı kazasını ve milletin hukuku istiklâlini ecnebilerin elinde bazice kılmak ve buna daima müsait ve bilfiil muzahir bulunmak.

Madde 6 — Mütarekedenberi dokuz hükûmet ve on bir harbiye nazırı mevkie gelmiş hükûmetlerin her biri adeta müsabaka edercesine biri diğerinden daha âciz ve ihmalkâr bir yol takip etmiş ve her nazırı vatan ve millete bîmahaba birer rahne açarak adeta gayrimes'ul ve bilâhare millete hesap verilmiyecek imişçesine hareket etmiş ve nihayet düşmanlarımızın bu kadar elîm şekillerde aleyhimize musallat olmalarını teshil ve ihzar eylemiştir.

Madde 7 — Milletin amal ve gayei mukaddesesini red ve tezyif ile beraber zatı hazreti padişahiyi iğfal ile milletin talip

ve tâbi olduğu tariki felâh ve necattan haberdar etmemek, ve irâdat-ı seniyei hazreti padişahiyi suiistimal etmek.

Madde 8 — Orduya itimat etmemek ve bütün Harbiumumî müddetince pek mazbut ve mücerrep fedakâr genç kumandanları birer birer ordunun başından ve bilhassa en mühim zamanlarda sinei hizmetinden çekerek kahır ve iptallerine delâlet etmek ve bilâkis Ali Nadir paşa gibi metrut ve ordu ile milletin haysiyetini payimal eden âciz ve mütevekkil bedbahtları bililtizam ve aleddevam kumanda ve riyaset makamlarına getirerek hayat ve mevcudiyeti resmiyei devleti kasten meflûç bir halde tutmak ve bu suretle devletin inkırazını teshil ve ihzar eylemek.

Madde 9 — Vesaiki sahiha ile teeyyüt ettiği üzere makamatı askeriyenin namuskâr kumanlarını mahrem ve şifreli muhaberatını çaldırmak için telgraf müdiri umumisini salâhiyettar kılmak gibi en hassas ve tehlikeli zamanlarda ordunun haysiyetini suiistimal ve emniyeti selbetmek.

Madde 10 — Vatanın âkıbetinden mes'ul büyük kumandanları ve ricali müteallikayı devleti dahilî ve haricî siyasetinden hiçbir veçhile haberdar etmeyip daima zulmette bırakmak.

Madde 11 — Memleket dahilinde katiyen eseri olmadığı halde iğtişasın mevcudiyetini kabul ve ajanslar ile neşrederek bu suretle mütarekenin (7) inci maddesi mucibince daha bazı aksamı vatanın dahi işgalî ecnebi altına alınması için kabili red ve itiraz olmıyacak surette vesika vermek.

Madde 12 — Ordu ve devletin tarihinde ve hiçbir devirde görülmediği üzere kumanda makamlarının şifre muhaberatını ref ile esrarı askeriyeyi faşetmek gibi ancak düşmanlarımızın menfaatine kaydolunan bir hâdisei müessifeyi emir vermek suretile ikaa tesaddi etmek.

Madde 13 — Hiç lüzum ve ihtiyaç olmadığı halde devlet hazinesinin tamamiyle boşaltıldığı bir sırada gayri meşru ve maalesef tamamiyle müthakkık bazı gizli emelleri neşir ve idare maksadiyle ve caali unvanlar ile birtakım metruk ve kıymetsiz kimseleri Anadoluya teftiş heyetleri namiyle göndererek hem hazinei devleti izrar hem de işbu hattı hareket ile milletin ruh ve ef'aline mugayir ve hakikatte ise birkaç satılmış dinsiz ve vatansızın tesir ve ifsadatiyle bazı ricali

safdilânın terviç ve tedvir ettiği harekâtı idare etmek suretiyle hukuku âliyei devlet ve milleti ihlâl etmek.

Madde 14 — Münhasıran vatan ve milletin halâs ve selâmetine matuf bir gayei diniye ve vataniye takip eden Erzurum ve Sivas umumi ve milî Kongrelerinin dağılması ve alâkadaranın tevkif edilmesi gibi esasen muta olmıyan emirleri veren ve namus ve mevcudiyeti milliyeyi darbeleyen hükûmeti merkeziyenin bilâkis payitahtı saltanatta gözü önünde ve bir kısım vatanımızla namusumuzun heder olmasını istihdaf eyleyen meşhur Ermeni Kongresinin in'ikadını terviç ve beyannamelerini matbuatla neşre müsaade etmesi ve bununla izzeti nefsi milliyi bilkülliye cerihadar ederek düşmanlarımıza muzaheret etmesi.

Madde 15 — Devletin teşkilâtı esasiyesinden olan ordu müfettişlerinin ve keza şûrayı askerinin sırf istibdadı mutlakı ele almak ve bu suretle mekasıdı menfureyi bilâmurakabe icra için bilûmum harekâtta dahi müdafaai memleket vazifei âliyesiyle mükellef ve teşkilât ve hayatı devletin mihveri olan Erkânıharbiyei umumiye dairesini bile haberdar etmeksizin ilga etmek ve şûranın lâğvını müteakip tekaütlükleri malûl ve kanunî esbabı âdilei askeriyeye istinat etmeyen vasıflarını ancak bir heyeti âliyei askeriye muvacehesinde ispata muhtaç bulunan.

Madde 16 — Her devlet tayyarelerle posta muamelâtı tanzim ederken her türlü paket nakliyatını men ile yavaş yavaş milletin posta muhaberatını dahi imha esasını kabul etmek.

Madde 17 — Cereyanı milliye taraftar zannolunan vali kumandan ve zevatı saireyi tevkif ve tahkir etmek.

Madde 18 — İstiklâl ve mevcudiyeti milliyeyi ikna edecek bir siyaset takip ve bununla Padişahı iğfal ve milletten gizleyerek bir cemiyeti kalile teşkili ve bunu enzarı ecanibe millet mümessilleri diye göstermeğe çalışmak ve bu suretle milleti ani emrivakiler karşısında bulundurmak.

Madde 19 — Ferit paşa her nazırın yerine daha aşağısını intihap etmekle hükûmet ve milleti efkârı umumiyede lekelemesi ve küçültmesi.

Madde 20 — Memleketin nigehbanı hakikî ve meşruu olan ordu mevcut iken ve memlekette bu kuvvei icraiyei meşruanın gayri hiçbir kuvvei hafiyenin hâkim olmaması lâzımei hükûmetten bulunurken âzaları aciz ve meskenetlerine mebni ordudan ihraç edilmiş olanlardan teşekkül eden ve esas or-

dunun ruhu inzibatını darbelemeğe matuf bulunan bir cemiyeti derhal imha yerine bilâkis himayet ve sahabet etmek.

On beşinci kolordu kumandanı
Kâzım Karabekir

Ayrıca heyeti temsiliyeden Husrev bey de Erzurum mevkii müstahkem kumandanı miralay Kâzım beye şunu yazdı:

1 — Kâzım paşa hazretlerinin vaziyetten günü gününe haberdar olmadığından bâhis serzenişkârane yazılmış bir şifrelerini gördüm. İşin içinde bulunmak hasebiyle sizi bu bapta tenvir eylemekliğimi münasip gördüm. Ve pek hürmetle sevdiğim müşarünileyhe de vaziyetin izah buyurulmasını rica ederim. Kongre müzakeratı pek seri cereyan ettiği gibi mukarrerat ta son günde ittihaz kılındı [*] şarki Anadolu nizamname ve beyannamesi umumileştirilerek hemen aynen kabul edildi. Arada hâdis olan vekayii mühimme kolordulara hassaten (Erzurum)a bildirilmekte idi. Bugünün meselesi olan Malatya vak'ası ise Kâzım paşa hazretlerinin tebligatiyle malûm olmuş, telgrafhanelerin işgali suretiyle suretleri maruz şifreli muhaberat yakalanmıştı. Kongre Kâzım paşa hazretlerinin pek vâkıfane kaleme aldıkları muhtıra esas itibar olunarak hükûmet aleyhinde Padişaha müracaat etti. Fakat merkez bunun saraya isaline mümaneat etti. Manda mes'elesine gelince buradaki Amerikalı muhabirin teminat verecek veya müzakereye girişecek salâhiyeti yoktur. Yalnız bununla müteaddit defalar mahremane mülâkat yapılmış, tavsiyesi veçhile bunun vasıtasiyle Amerika Senatosuna telgraf çekilerek aleyhimizde haksız karar verilmeden bir heyet göndererek hakikati mahallinde görmeleri istirham edilmiştir. Sadrıazam Ferit paşa İstiklâl havası çalarken kongrenin alenen velevki şeraiti milliye dahilinde olsun bir muzaheret talep eylemesi efkârı umumiyeyi kaybetmek noktai nazarından pek tehlikeli görülmektedir. Biribirini tevali eden hâdisat ve vakayi birçok muhaberata sebebiyet vermiş ve bu hal ekseriya telgrafhanede heyetçe bulunularak intizamı mesai pek tabii olarak ha-

---

[*] Tahminim de böyle idi. Kongre devam ettiği bir hafta zarfında Ali Galibin tesiriyle iyi çalışamadı ve aceleten mukarreratını bir günde tesbit eyledi. Arkadaşlarımız bunu itiraf etmediler. Fakat vatan acele mukarreratın daima zararlı olduğunu bir kere daha gördü.

leldar kılınmasını müeyyit bulunmuş olduğunun hesaba katılmasını da ayrıca istirham ederim. Kongre üç gün kadar Kâzım paşa hazretlerinin tavsiyesi veçhile vaziyeti hazırasını muhafaza ederek ondan sonra yalnız heyeti temsiliye mi kalacak, yoksa heyti umumiye mi idarei memleketi tedvir edecek, buna karar verilecektir. HUSREV.] Husrev bey diğer mühim malûmatı da 14 ve 15 te vermişti ki şunlardır:

["Mister Bravn arkadaşlara şahsî fikir kaydiyle demişti ki İran Azerbaycanını Türk Azerbaycanı ile birleştirerek bir hükümet yapmak, Gürcüleri ihmal eylemek, Erzurum ve Trabzonu da Ermenistana ilhak ile Azerbaycan, Ermenistan ve Memaliki Osmaniye olmak üzere üç hükûmete Amerika mandası tatbik eylemek, fakat Ermenistan müstakil olmayıp Türkiyeye tâbi bir muhtariyet teşkil etmek.,, Bu belki de efkârı bir iskandil olacaktır. Binaenaleyh elviyei selâse ve şarkî vilâyetler müdafaai hukukunun buna nazaran nazarı teemmüle alınması ve gelecek Amerika heyetiyle müzakerat ve mübahasata mukabil hazırlıklarla yürütülmesi şayanı dikkattir.

Otuz Amerikalıdan mürekkep bir heyet 25 Eylülde Erzuruma gelecekmiş. Sivas memurin, eşraf ve Kongre âzasından bir heyetin Amerikalılarla görüştüğünü, Amerikalıların elinde yazılı birçok sualler olduğunu, sorup not aldıklarını bildiriyor. Heyeti temsiliye tarafından münasip cevapları yazarak Su Şehri ve Erzincana telgraf başında yazdırdıklarını söyliyerek mühim sual ve cevapları bildiriyor:

S. 1 — Meskûn unsurun lisanı hakkında. C — Herkesin Türkçe konuştuğu ve umumî olduğu.

S. 2 — Anasır hakkında C — Türk ile Kürdün yekdiğerinden ayrılmaz iki Müslüman kardeş bulunduğunu. [*]

S. 3 — Siyasî fırkaların adetleri ve hali faaliyetleri. [**]

C — Yalnız hürriyet ve İtilâf fırkası olduğu halde faaliyette bulunmakta olduğu esasen vaziyeti hazıra fırka faali-

---

[*] İki ırk kardeş olduklarını 12 Eylülde Sadarete yazdığım gibi Kongreye de bildirmiştim. Şarka geldiğim zamandanberi bu tezi her tarafa da anlatmıştım. Yalnız İslâm kardeş tezi zaiftir.

[**] Bu sual daima kulaklarımızda çınlamalıdır. Medenî âlem fırkaların hükümran olmadığı bir memleketi iptidaî halde görür.

yetlerini akamete uğratmış tekmil millet istiklâl ve mevcudiyeti için birleşmiştir. Matbuat ve ekseriyeti efkâr kezalik fırka cereyanlarının söndüğü efkârı umumiyenin vahdet etrafında toplandığı amali milliye ne ittihadı İslâm ve ne de Turancılık. Yegâne gaye mütareke esnasındaki hudutlarımız dahilinde kalan İslâmları birbirinden ayırmamak, liberal yani hür bir hükûmet teşkil eylemek bu meyanda halkın hareketi milliyeye son derece merbut kaldığı, Ferit paşa kabinesinden evvel onu tutan İngilizlerden nefret eylediği, bilhassa İzmir meselesinin İngilizlerden büsbütün soğumamıza sebep olduğu, Türklerin umumiyetle Avrupalılardan ağızları yandığı için yalnız Amerikadan muaveneti insaniyetkârane beklediği fakat bu ümidi de boşa çıkarsa artık işin hilâl ve salip meselesi olduğuna iman eyliyeceği, kanının son damlasını dahi lüzumunda akıtmaktan çekinmiyeceği izah edilmiştir.

S. 4 — Şimendiferler hakkındaki suallerine C. — Erzincan-Sivas hattı hakkında evvelce tetkikat yapıldığı o zaman Erzincanın Fırat vadisi ile Eğine uğrayıp (Sivas) a getirilmek suretiyle ilerde (Eğin) den (Harput) a bir kol ayırmak düşünüldüğü ve bu suretle (Sivas _ Samsun) hattı da inşa olanacağından cenubun mahsulâtını şimale Karadeniz limanlarına ve oradan Rusya sahillerine isal gibi büyük menafii ticariye muhakkak olduğu.

Tabii birçok başka sualler de sormuşlardır: Harpten evvel ve sonraki vefiyat, mevcut hastalıklar, etıbbaya, sıhhiyeye olan ihtiyac? C. — Buna «yoktur.» denmiş ve sebep olarak mevcut tabiplerimizin seyahat müşkülâtı yüzünden merakizi mühimmede tavattun eyledikleri Görülmüştür. Müessesatı sıhhiyemizdeki ihtiyaç: Çamaşıra bilhassa umum memleket için ilâca ihtiyaç gösterilmiştir. Bu bapta sureti umumiyede ne isterseniz sualine karşı teşkilâtı sıhhiyemizin çoğalması, hiç olmazsa kaza merkezlerinde doktor bulundurulması, köylülerimizin sıhhi şerait altında inşası, lüzum olan yerlerde emrazı zühreviye hastaneleri tesisi.

Mahsulât, hayvanat üzerine müstenit malûmat ta verilmiştir. Hüsrev]

Amerika tetkik heyetinin Şarkta Ermenistan teşkili gayesinin derecei muvaffakiyetini anlamağa geldikleri aşikâr görülüyordu. Diğerleri hepsi lâf. Buna Sivas heyeti temsiliyesi kat'i cevap vermeli idi. Bu gibi tekliflerin mübahasa ve müna-

kaşası nasıl olur?... Gelecek heyet elbette lâzımı olan cevabı alacaktır. Buna intizaren (Ali Galip) in faaliyetine karşı İstanbul ile gayri meşru muhaberatını da derc ile mıntakama bir beyanname neşrettim, birçok suretler bastırarak ve gazetelerle de neşrederek bir zabitle İstanbula da gönderip her tarafa tevzi ettirdim.

Ali Galip ve Malatya mutasarrıfı hâlâ boş durmuyorlardı. 14 Eylülde gelen malûmattan Malatyaya altı saat mesafede Kürtleri toplamakla meşgul olduğu anlaşıldığından Diyarıbekirin her hale karşı emin bulundurulması için (Siirt) mıntakasındaki kuvvetlerinden bir mikdarını celbetmesi ve Türk aşiretlerini de toplamasını on üçüncü kolorduya 14 te yazdım.

İstanbul hâlâ temerrüt ediyordu. Buna karşı heyeti temsiliye de (6) maddelik bir hükûmeti muvakkate programını bileümle teşkilâtı milliye merkezlerine kadar tamim ederek benim de mütalâamı soruyordu. Bu maddeler şunlardı: [13 Eylül tarihli, 14 te aldım.]

1 — Namı namii hazreti padişahiye olarak kavanini mevzua dairesinde umur ve muamelâtı devletin kemakân tedvir ve temşiyetine devam olunacak ve bilâtefriki cins ve mezhep ahalinin can ve mal ve ırzı ve her türlü hukuku tahtı temininde bulundurulacaktır.

2 — Memurini hükûmetin vazifei mevdualarını milletin amâli meşruasına tevfikan icra eylemeleri tabiîdir. Mâhaza ifayi vazifeden istinkâf eyliyenlerin mazeretleri istifa makamında kabul olunarak yerlerine münasipleri tevkil olunacaktır.

3 — Esnayi vazifede amal ve cereyanı millî hilâfında harekâtleri tezahür ve tahakkuk edeceklerin selâmeti din ve devlet namına bir sureti şedidede tecziyeleri kat'idir.

4 — Memurunı müstafiye ve ahaliden her kim olursa olsun mukarreratı milliyeye muhalif harekâtı ve telkinatı mefsedetkâranede bulunanlar şediden duçarı mücazat olacaktır.

5 — Milletin selâmet ve saadeti âdil ve hakkaniyet ve dahilî memlekette emnü asayişin teminiyle kabildir. Bu hapta icap eden her türlü tedabirin ittihazı kolordu kumandanlariyle vali ve müstakil mutasarrıflıklardan muntazardır.

6 — Milletin maruzatını zatı şahaneye arz ve iblâga muvaffak olupda emnü itimadı milliyi haiz bir hükûmeti meş-

rumun teşkiline kadar mercii muhaberat (Sivas) da (Umumî kongre heyeti temsiliyesi) olacaktır.

7 — İşbu mukarrerat bilcümle teşkilâtı milliye merakizine tevdi ve ilân olunacaktır.

Sivas heyeti temsiliyesi kimlerdir? Erzurum heyeti temsiliyesinin yarısı Sivasa iştirak bile etmemişlerdi. Erzurum heyeti temsiliyesi ne olacak? Bunlara dair malûmat yok. Yalnız ayni günde ayni tarihle gelen bir şifrede [Ferit paşanın Torosun ötesindeki vilâyatımızdan feragat ettiği ve Garpteki işgalleri emri vaki kabul ettiği tafsil olunarak şu tebliğ yapılıyordu: Umumî kongre orduyu ve milleti intibaha davetle berveçhiatî hususatın süratı icrasını vezaifi hayatiyei milliyeden ad ve beyan eyler:

Evvelâ - intihabat hazırlıklarının mer'i kanundaki en asgarî müddet zarfında icra ve ikmali için belediyeler ve müdafaai hukuk cemiyetleri faaliyeti tamme ile çalışmalıdır.

Saniyen - Sancaklardan çıkarılacak meb'usların mutat nüfusa nazaran adedi hemen tespit olunarak heyeti temsiliyeye şimdiden bildirilmelidir. Namzetler meselesi bilâhare bilmuhabere kabul olunacaktır.

Salisen - Gerek intihabat hazırlıkları, gerek intihabatın icrasında mucibi teahhur esbabın şimdiden teemmülile ref'i ve hiçbir teahhura meydan verilmiyerek sür'ati ifasına muavenet buyurmanız mercudur.]

Mustafa Kemal paşa hazretleri kararlardan ziyade emirler tebliğine gidiyordu. Ne yapmak istediklerini bertaraf bir türlü tefsir ederek bütün şarkta ve bilhassa Erzurum ve Trabzonda mühim akisler yaptı ve Mustafa Kemal paşaya karşı müthiş aleyhtarlık başladı. Erzurum Kongresi âzaları tarafından şifahen ve tahriren bana bu hususta birçok müracaatlara yol verdi. Erzurum heyeti temsiliye âzasından olup Trabzonda bulunan İzzet ve Servet beyler de Sivas mukarreratını dinlemiyeceklerini bildirdiler. Oradaki vilâyatı şarkiye heyetine de bunu yazmışlar ve Mustafa Kemal paşanın telgraflarına cevap da vermemeğe başlamışlar. Propagandaların ve bana kadar söylenen ve yazılan şeylerin mahiyeti şu idi:

[Mustafa Kemal paşa Padişahı indirip kendi geçmek için işler yapıyor, şimdiden diktatörlüğe başladı.]

Mecburen bana müracaat eden Kongre âzalarına şifahen ve tahriren verdiğim cevaplarda şu esasları bildirdim:

)1 — Ben şahısların zekâ ve yaradılışları ne kadar yüksek olursa olsun memleket ve milleti kurtaramıyacaklarına, selâmetin şahsi sivrilmekte değil ancak ve ancak iradei milliyenin ve kanunun hâkim ve muta olmasında bulunduğuna minelkadim mutekidim. Bu itikadıma münafi harekâta karşı asla göz yummam. Halbuki şimdiye kadar olan işlerde böyle sayanı tenkit bir hal görmedim.

2 — Diktatörlükten bahs ise bunca alâm ve mesaibin altından pek mecruh bir surette çıkan ve bütün intibahını felâketten alan millet ile ordunun böyle şeylere zerre kadar tahammülü olmıyacağını kat'î bir lisan ve kanaatle arzeylerim.(

Erzurum Kongre âzaları (Sivas) tan bildirilen altı maddelik mukarreratı kabul etmiyorlardı. Bunu ve intihabat hakkındaki emirleri ben de mevsimsiz buluyordum. Sivas Kongresi millî bir hükûmet tesisini emrivaki kılmak istediği görülüyordu. Gerçi netice buna müntehi olacak idi. Fakat kongrelerde verilen kararlar, ki aramızda dahi daha evvel tespit olunmuştu, bu veçhile sulh esasatının tebliğinden sonra ayrıca kararlaştırılacak idi. (Sivas) ın bu vakitsiz hareketi nizamnamemizin henüz mürekkebi kurumadan parçalanıyor ki bu da (ati için başka türlü endişeleri tevlit eder) diye Şarkı lisana getirdi. Daha başlangıçta bu ayrılık vahim bir şekil alacak mahiyette idi. Ben lâzımı gibi şarkı tenvire çalıştım. (Sivas) taki arkadaşlarımıza da bu hatalarını anlattım ve işi bir kardeş kavgası şekline bağlıyarak hallettim. Bu meyanda icraat olarak yalnız Trabzon valisi Ali Galip beyin oradan kaldırılmasını kâfi gördüm ve Erzuruma aldırdım. Bu husustaki muhavere ve muhaberelerim pek uzun olup burada mühim noktaları derç ile iktifa ediyorum. Harput valisi Ali Galip meselesinin tamamiyle hallolunduğu, 16 Eylül akşamı gelen telgraflardan anlaşıldı. Artık bir Kürtlük kıyamı endişesi de bir tarafta kalmadı. Vaziyeti her tarafa yazdım. Fakat mühim mesele Erzurum kongresi ve Şark halkının Mustafa Kemal paşa hazretlerine karşı gittikçe büyüyen aleyhtarlıkları idi. Bilhassa 15 Eylül 335 te kongre heyeti umumiyesince tasvip edildiği kaydiyle bildiren yirminci kolordu kumandanı Ali Fuat paşa hazretlerinin (Vaziyeti dahiliye ve hariciyemizin Makamı hilâlet ve saltanatın muhafazası ve millet ve vatanın istiklâlini temin için azimkârane ve fedakârane hareket zamanı artık

hülûl etmiştir.] Beyanatiyle millî kumandanlıklar teşkil ve kolordusuna (Kuvai milliye) namını vermesi erkânı askeriye arasında dahi galeyanlara sebep olmuştu. Bu kararı ben dahi pek zararlı buldum. Bilhassa: [İşbu kumandanlara millet namına her nevi salâhiyet bahşedilmiştir. Bunlar tekmil hükûmeti mülkiye ve askeriyeyi ziri idarelerine alacak ve itaat etmiyenleri millet namına tevkif edeceklerdir.] Emri ile valiler dahi millî kumandan tâyin olunan ümeranın emri altına alınıyor ve her salâhiyet verilmiş oluyordu. Ben bunu anarşi addettım. Emrim altındaki kuvvetleri bu vaziyete sokmak demek, dağılmak ve memleketi tehlikeye düşürmek demek telâkki ettim ve mıntakam için kabul etmedim. Fırka kumandanı Halit beyin Trabzonda bu vaziyeti ihdası hakkındaki Mustafa Kemal paşanın arzu ve teşebbüslerine de mâni oldum.

16 Eylülde kongreye şunu sordum: [Vezaif ve mesuliyeti nizamnamei mahsusla tâyin edilmiş olan Şarkî Anadolu vilâyatı heyeti temsiliyesi ile Umum heyeti temsiliye vezaif ve münasebatı ne suretle birbirine rapt ve telif etmiştir.] Aynı zamanda kongre nizamnamesini de makine başında istedim.

17 Eylülde Mustafa Kemal paşa hazretlerine imzalarını bir müddet imsak etmeleri lüzumunu yazmak zaruretinde kaldım. Şayanı esef vaziyetler tahaddüs edeceğini görüyordum. Kendilerine şunu yazdım:

Üçüncü Kolordu Kumandanlığına

Erzurum

17 Eylül 335

Zata mahsustur.

Mustafa Kemal paşa hazretlerine mahsustur.

Zatı samilerine pek merbut olan kalp ve hissiyatım itibariyle herşeyi daima açık söylemek kanaatini muhafaza ediyorum. Hissiyatı mütekabilemiz de bittabi ancak buna müsaittir. Paşam, (Sivas) tan gelen tebligatta ve tamimlerde kâh heyeti temsiliye namına ve kâh resen ve 10 Eylül 335 tarihinde de Dersaadetteki hükûmete hitaben resen tebligat ve iştaratınız vaki olmaktadır. Buna itimat ve emniyet buyurunuz ki bu tarzda imzanızla vaki olan tebligat sizi en ziyade hürmetle

sevenler nezdinde bile büyük bir samimiyet ve selâmeti fikirle tenkit olunuyor. Artık afakı ruyeti dehakâr olan muhitlerde ve bilhassa Anadolu harekâtını başka şekil ve mahiyette göstermek davasında olanlar nezdinde bunun ne kadar müessir ve aksülâmele saik olacağını takdir buyurursunuz. Zatıdevletlerini masun ve vatan ve millete pek kıymettar bir hatırai mevcudiyet olarak muhafaza etmek ve mesaii vatanperveranelerini daima arzu ettiğimiz parlaklığiyle idame ettirmek, esasen pek az ricali fedakâriye malik olan vatanımızın muktezai menafiidir. Binaenaleyh heyeti temsiliye ve kongre mukarreratının daima imzasız sadece heyeti temsiliye diye neşrini rica ederim.

Bittabi aramızdaki şifre muhaberatının icap ettirdiği şekli malûmdaki zatî imzalara bunun hiç şümulu yoktur. Zatı samilerinin herhalde ortada münferit bir şekilde görülmemesi muktezai nef'i memleketttir. İttifakı âra ile maruz olan işbu ricalarımın hüsnü telâkki buyurulacağından eminim. Ellerinizden öperim.

15 K. Kumandanı
Kâzım Karabekir

İttifakı âra gerek Erzurum kongresi âzaları ve gerekse erkânı ve ümerayı askeriye idi. Bütün şark hüsnü idare etmesem ve bana samimî bağlı olmasalar ayaklanmak ve Mustafa Kemal paşa hazretlerine karşı vaziyet almak üzere idiler. [*] Ben bunu yazdığım gün Mustafa Kemal paşa da (Broşür) halinde tabedilmek ve kongre mukarreratlariyle birlikte zatî muhaberat ve teşebbüslerini de Erzurumda tabet tirmek üzere merkii müstahkem kumandanı Kâzım beye yazmışlar o da (Hâlen bu neşriyatın zamanı değildir. Vakti müsaitte bittabi neşredilir ve kıymeti tarihiyesine göre tasnif ve heyeti umumiyesi bir hatırat şeklinde tab ve neşr olunur. Mehazirinin oraca da takdir buyurulmasını rica ederiz) cevabını verir.

---

[*] Millet meclisi reisi oldukları halde dahi imzalarını imsak etmemeleri neticesi tam Ermeni harekâtına başladığım ve Erzurumda bulunmadığım bir sırada şayanı esef bir tecavüze sebep olduğu görülecektir. Elli imza ile açık ve tecavüzkâr bir telgraf çekilivermiştir. Sivasla henüz hiçbir kuvvet ve salâhiyet sahibi olmadıkları şu sırada ise daha elîm bir vaziyet olamaz.

19 Eylülde [Şarkî Anadolu Müdafaai hukuk cemiyeti artık kalmamış, daha doğrusu tekmil Anadolu bir kütle halinde bir cemiyet teşkil eylemiş olduğundan bütün vatandaki millî cemiyetler Anadolu ve Rumeli Müdafaai hukuk cemiyeti namı altında birleşmiş olduğu gibi malûmunuz heyeti temsiliye de Sivas kongresince intihap olunan daha altı âza ile bittakviye umumileştirilmiştir.] tarzında evvelce sorduğum suale cevap geldi. Akşam üstü de makine başında Mustafa Kemal paşa Hz. ile görüştüm. (Trabzon) un kendilerine vaziyet aldığını gösteren telgrafları bildirdiler. Belediye ve Müdafaai hukuk cemiyeti reisleri müşterek imza ile yazılan bu telgrafta İstanbul ile muhaberatın kat'ını ve 6 maddelik tebligatı kabul etmediklerini yazıyorlar. Ve Erzurum Kongresi heyeti temsiyesinden İzzet ve Servet beylerin telgraflarını da tasvip ettiklerini bildiriyorlardı. Mustafa Kemal Paşa benim tavassutumu ve Trabzona Halit beyi göndermekliğimi istediler. [İşi ben sureti muslihanede halledeceğimi' Halit beyin mizacı iktizası ihdas eylemesi muhtemel vaziyetlerin bu nazik zamanda belki ıslâhı mümkün olamaz. Haberim olmadan Halit bey her hangi teşebbüs için maruzatta bulunursa tervic buyurulmasın.] dedim. (*)

Bu Trabzon işi de haylı muhabereleri mucip olmuş netice..

(*) Halit beyi fırka kumandan vekili olarak bulunduruyordum ve imzasını açık dahi attırmıyordum. Fırka kumandan vekili alay kumandanı Atıf bey idi. Bunun sebebi Halit beyin bildiğim vaziyeti idi. Bilâhara de bunu öğrendim ve pek isabetli hareket ettiğimi anladım.

Halit bey Mustafa Kemal Paşa ile ara sıra şifreli muhabere ediyordu. Hattâ 1 teşrinievvel 335 te Halit beyin emir zabiti Târık imzası ile Paşa hazretlerinin maiyyetlerindeki sabık yaverleri Cevat Abbas beye çekilen bir şifrede şunu yazıyor. [Ahiren kumandan bey üçüncü fırka kumanda vaziyeti hazırasının tebdilini kolordudan taleb etti. Şayet kolordu teklifi kabul ve icra etmezse bilâ emir filen kumandaya iptidar eyliyeceğini ve kararı sabık vechile kolordudan ayrılarak kongreyi resen âmir tanıyacağını arzeylerim. Paşa hazretlerini lüzumu vechile tenvir buyurunuz efendim:] deniliyordu. Halit beyi Erzurum dokuzuncu fırkaya aldırdım. Bahsedilen karar Paşa Erzurumda iken verilmiş!

de benim iknaımla vaziyet ıslah olunmuştur. Bu vaziyetler dolayısıyla Rauf bey ve M. Kemal Paşa ile mühim münakaşalarımız olmuştu. Rauf beye cevaben 21 Eylülde yazdığım şifre de şudur:

Rauf beyefendi hazretlerine

Erzurum
21 Eylül 335

1 — Pek samimane olan telgraf kemali muhabbetle mütalâa edildi.

Hepimiz aynı gayenin ve aynı aşkın merbutu olduğumuz cihetle biribirimiz lisanından samimiyetten başka bir şey sudur edemeyeceği tabiîdir. Vahdet ve kudreti müştereki bilhassa mükemmel tutmak hepimiz için farizai mutlakadır.

İkaz ve irşat ise hepimizin hakkı ve vazifesidir. Sizlerin hatırına gelmeyenler bize teveccüh eder, bizim de hatırımıza gelmiyen olursa size teveccüh eder. Hepimiz biribirimizin hissiyat ve hüviyetini pek açık bildiğimiz cihetle artık burada şahsî ve hissî hareketten bahsetmek insaf ile nasıl telif buyuruldu?

2 — İmza vaz'ı hakkında Kemal Paşa hazretleri izahat ile tenvir buyurdular. Bittabi etrafile ve noktası noktasına mütalâa buyurdunuz. Vesaik neşri hakkındaki noktai nazarımıza iştirak ediyorsunuz. Şu halde hatırat müstesna olmak üzere diğer vesaiki resmiye peyderpey neşredilir. Buna daha evvel cevap verilmese idi derhal müsaraat olunacaktı.

3 — Heyeti temsiliye meselesine gelince: Evvelâ şunu rica edeyim ki bizi ancak telif ve tavassut mevkiinde tasavvur buyurunuz. Burada verilen kararda yapılan nizamnamenin tadil tashihi selâhiyeti olmadığı halde hiçbir mütalâa sorulmadan yapılan tadilâttan haberdar olunca gerek Erzurum ve gerekse Trabzon, âcizlerine bu haksızlıktır diye pek acı şikâyette bulundular ve hattâ en mutemet olan Zeki 16 Eylül 335 te bunu şöyle tasvir etti: (Henüz mürekkebi kurumayan nizamnamemiz bugün parçalanıyor ki bu da âti için başka türlü endişeleri tevlid eder.)

Zatıâlii biraderanelerinden rica ederim Acizleri yerinde

olsanız ne yaparsınız? Daha ilk günü rica ettim ki tâdilâta ait kararlar badelistişare yapılsın. Bendeniz âkibeti derpiş ederek bu istirhamda bulunmuştum. Kâzım beye Hüsrev beyin yazdığı cevapta ise serzenşikârâne telgraf tabiri ile meskût kaldı. Mukarrerat ittihaz edilirken arkadan yürüyecek aksamı millet daima düşünmelidir. Bendeniz bunu bizzarur Erzurumda iken şifahen de bir kere arzetmek mecburiyetinde kalmıştım. Efkâr tazyik ile veya emri vakilerle yürütülemez. Şimdiye kadar bu noktai nazike etrafında ne zaman gaflet edilmiş ise mutlaka mukabelesini ve cezasını çektik. Asıl şayanı nazar olan da vakayii mühimme karşısında hemfikirken teferruatı umurla bir çoklarını lisana getirmeğe ve tehlikei azime yerine eşkâle taallûk eden hususata hasrı zihin ve vakte meydan verildi. Erzurum ve Trabzon nizamnamesinin tadil ve tashihine muvafakat etmiyor. Ve tekiden bendenizi de iz'aç ediyorlar. Bendeniz tekrar meseleyi heyeti muhteremenize arzla beraber sureti hususiyede zatı biraderanelerinden hepimizin kanâatı müştedekesi olmak üzere rica ediyorum ki içtihat ve kanâatlara tevafuk etmeyen hususat için ısrar yerine erbabı fikri selimeden olan bu heyetleri telif ve irza elzemdir. Arzı samimiyetle gözlerinden öperim.

4 — Şunu da arzedeyim ki buradan müşterek imzalar ile çekilmiş telgraf olmadığı gibi böyle mazbutiyeti çığırından çıkaran müşterek imzalara taraftar da değilim. Binaenaleyh lededtetkik buradaki mukarreratımızın müsveddesi emsali veçhile rüfekamız tarafından imzalanmış ve yanıbaşımızdaki odada çalışan telgraf memuru da o müsveddede gördüğü imzaları vaz'eylemek hatasında bulunmuştur ki zannederim zatıâlilerinin de diğer rüfekamız ile beraber imza buyurmalarına saik olmuştur.

Kâzım Karabekir

21 Eylülde Mustafa Kemal paşa hazretlerine yazdığım mufassal şifremde:

[Efkâr ve kanaatlar üzerine ve bahusus samimi ve kıymetli bir muhitte vaki olacak tazyik ve icbarın hiçbir zaman müsbet neticeler vermiyeceği şüphesizdir. İkna her teşebbüsün esası olmalıdır] dedim Bu şifreyi ehemmiyetine mebni aynen yazıyorum:

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

Erzurum
21 Eylül 335

19-20 Eylül gecesi makine başında olan muhaberemizin geç kalmasından naşi buradan verilecek cevabın arzedeceği fikir ve kanaatlerde daha itinalı işlemek için tehir edilmiş idi. Bazı mevaddı mühimmeye berveçhi âti arzı cevap olunur:

1 — Bir ayrılık fikrinin buradan başvermesindeki mahzuru azimden bahis buyuruldu. Böyle istişmam hasıl olduysa bunda isabet olmayıp bilâkis bu tarzda bir fikir hal ve vaziyeti pek samimane derağuş etmiş olan sizlerin hayalinden dahi geçmemiş ve geçemez. Hassaten mühim semereler iktitaf olunacağı bir sırada salâbeti milliyeyi ve vahdeti müşterekeyi daha büyük bir azim ve rabıta ile takviye eylemek ve binaenaleyh kongrenin gaye ve mukarreratını daima bir şekli salimde göstermek menfaatı vataniye icabıdır.

2 — Trabzon ve Erzurum merkezlerinin kongre mukarreratından bir iki mühim noktayı içtihat ve kanaatlerile telif edememelerinden mütahassıl muhabere ve müddeiyat gelince bu maceraya bizim seyirci kalmamız ve bitaraf bulunmamız kadar basit bir hattı hareket olamazdı; fakat takdir buyurulur ki böyle bir tavassutu ihdas yegâne salim bir harekettir. Efkâr ve kanaatler üzerine ve bahusus samimi ve kıymetli bir muhitte vâkı olacak tazyik ve icbarın hiçbir zaman müsbet neticeler vermiyeceği şüphesizdir. İkna her teşebbüsün esası olmalıdır. İşte âcizlerinin vazifesi ahengi bozmamamak noktai nazarına matuf bir tahlil ve telif ifasıdır. Eğer evvelce arz ve ricalarım veçhile bu kabil bir nokta hakkında mukarrerattan evvel âcizlerinin veyahut alâkadaranın mütalâaları emir buyurulsaydı böyle bir teşettüte de mahal kalmazdı sanırım. Kongre ise bayramdan bir gün evvel in'ikat ile beşinci günü müzakeratına hateme ve mukarreratını ittihaz eylemişti.

Şimdi mevzubahis ve muhtacı hal ve telif görülen iki noktaya gelince: Birisi Şarki Anadolu vilâyeti müdafaai hukuk heyeti temsiliyesinin yine umum heyeti temsiliyeye merbut şartile ipkası diğeri de şarki Anadolu tâbirinin kaldırılması yani unvanın tebdil edilmemesidir. Bu mevzuların leh ve aley-

hinde uzun boylu bir fikir arzedilmiyecektir. Çünkü son günlerdeki muhaberat şüphesiz tahlil buyurulmuş olacaktır. 19-20 gecesi olan izahatıâlinizde şarkî Anadolu heyeti temsiliyesinin aynen ipka ve fakat umum heyeti temsiliyeye kalbedildiği beyan buyurulmuştur. 19 Eylûl 335 telgrafnamesinden ise bu heyeti temsiliyenin artık kalmadığı bildirilmişti ki binnetice (Bel'it ilga) keyfiyetinin bilfiil vukuu görülüyor. Halbuki bu heyeti temsiliyenin şarkî vilâyet namına hususi bir hüviyetinin muhafazasına şiddetle taraftar bulunuyorlar, bundan naşidir ki âcizleri adeta ordu müfettişliği gibi bir vazifeye muadil telâkki ve tefsir etmiştim. Şark mıntakasının seferberliğinde nasıl bir kumanda mercii lâzımsa Erzurum kongresinin hikmeti akti olan şarki eyâletin bir Ermeni muhtariyetine kalbini veyahut Samsun ve Maraş tariklerile ihraç ve tazyik hareket vukuile tav'an ve kerhen hükûmeti merkeziyenin terk ve ihmali vukuunda o zaman şarkî Anadolu kıt'ası bittabi fiilen müdafaaya başlıyacağı ve neticeye kadar Garbî Anadoludan ayrı düşeceği cihetle böyle bir hakikati muhtemele karşısında ise Anadolu ve Rumeli Müdafaai hukuk heyeti temsiliyesinin şarka mı garba mı geçeceği yeniden mevzuu bahsolması icap eder ki her halde teşkilâtı milliyenin ya Şarkta veyahut Garpta başsız ve merciisiz kalacağında şüphe yoktur. İşte bu bedahet karşısındadır ki şarkî vilâyet heyeti temsiliyesinin fiilen mevcut ve meşgul ve mes'ul olması icap eder. Artık umum heyeti temsiliye içinde mi yoksa ayrı mı bulunmalı veyahut tasvir olunan hakikati muhtemele karşısında mahallî başka bir tedbir mi ittihaz edilmeli. O keyfiyet yeniden muhtacı hal ve tetkiktir. Unvana gelince: Birinci nokta ihtiyaç ve hakikate göre kabul ve takdir edildikten sonra kongrenin verdiği umumî unvan için de bizzarur eski namı kendine baki kalır ve heyeti temsiliye ve merkezler de de mahzursuz bu ismi taşır. Tekrar burada arzederim ki âcizleri heyeti merkeziyelerde heyeti temsiliye arasında bir mercii tahlil ve muhabere olmasını hiç arzu etmiyorum; fakat merkezlerin içtihat ve kanaatlerini ve harekâtı vâkıasını mütebayin görünce telif ve teskin cihetini iltizam mecburiyeti oldu ve bu vaziyet ile gerçi pek müşkül bir vaziyette kaldığımı itiraf ile beraber hararetli bir muhabere ve münkaşanın ihdas edeceği mahzurları izaleye ve bir tarzı hal ve te'lif bulmağa hâdim olacağından müsterihim.

Bugün Erzurum heyeti merkeziyesinden bir zat müracaat ederek bilmünasebe nizamnamenin vâkı olan tashihatına ve bir iki noktasının da Şarkî Anadolu kongresinin muhafaza etmek istediği hususiyete mugayir olduğunu ve hattâ burada kongre encümenlerinde bin müşkülâtla tadil ve ibka edilen maddelerin Sivas kongresince kâmilen ilga veya tashih olunmasına muteriz bulundu. Tafsilâtını bilmiyorsam da bir kere gaye için vahdeti müştereke muhakkaktır. Hal böyle iken şekle, nizamnameye, teferruata ait hususatta ısrar buyrulmıyarak noktai telif aranmasını işin selâmeti namına pek ziyade rica eylerim.

Kâzım Karabekir

Diğer taraftan Erzurum ve Trabzon merkezlerini de teskin etmiştim. Artık asılda ayrılık yoktu. Vaziyetin icabına göre fili hareket zaruriydi.

Sivasla iki ufak münakaşamız daha oldu:

(1) Veliaht Padişaha bir lâyiha veriyor. Tarihi 16 Temmuz 335 tir. Bunu memleket gazetesi aynen yazmış. Erzurum ve Trabzon gazeteleriyle de yazılmak üzere 16 Eylülde heyeti temsiliyeden açık telgrafla da bildirilmişti. Ben de gazetelere verdim. 18 Eylülde Mustafa Kemal paşa hazretleri heyeti temsiliye namına baştan iki satırın tayyedilmesini ve bu suretle bilcümle makamat ve heyeatı merkeziyeye tamimini istediler. Ben bunu iki noktadan muvafık bulmadım: (Biri; açık telgrafla gelmiş, gazeteler yazmış, biz de gazetelere vermişiz, böyle olmasa dahi ya hiç yazmamalı veyahut tahrif etmemeli, tadile hakkımız yoktur. İkincisi harekâtı milliyeye Veliahtın da nasıl gördüğü veya göstermek istediğini milletin bilmesi bilâkis faydalıdır.) Bu mahzurları 19 da heyeti temsiliyeye yazdım. Lâyiha da 21 de gazetelerde aynen neşrolundu. 23 te aldığım 22 tarihli şifre:

Veliahtı saltanat hazretlerinin lâyihalarındaki maruz aksam hakikatte mevcut olmıyan ve betahsis harekâtı milliye aleyhinde yazılmış bir ibare olmak cihetiyle tay lüzumuna tekiden karar verilmişti. İş'aratı ahireleri üzere keyfiyet bir kere daha müzakere olundu. Aleyhimizde yazılmış bir şeyin tayyından hasıl olacak faide mahzuruna galip görüldüğünden kelevvel tayolarak neşrine mesağ verildi.

Heyeti Temsiliye namına
Mustafa Kemal

(2) Heyeti temsiliyenin 18 ve 21 Eylül tarihli iki tamimi vardı. Bunun en küçük makamata ve nahiyelere ve kariyelere kadar tamimini istiyorlardı. Hülâsası İstanbul hükûmetinin gayrimeşru işler yaptığı ve yapacağı hakkında izahatla o membadan gelecek beyanata inanılmamasıydı. Birincisimle (Hainlerin yeni bir teşebbüsü caniyanede bulunacakları mevsukan haber alınmıştır.) İkincisinin nihayetinde de (Böyle bir mukateleyi ihzar eden) cümleleri pek mühim şeyler ifade ettiği halde hiç izahat verilmemişti. Her iki mesele hakkında mütalâamı yazmadan evvel ikinci mesele hakkında 22 Eylülde heyeti temsiliyeye şunu yazdım: (Trabzon valisine Damat Ferit paşadan bolşeviklik hakkında gelen şifre üzerine yazılan beyanname geldi: (1) — Bunun nihayetinde muhtemel bir mukateleden bahsolunuyor. Filhakika böyle bir mukatele ihtimali var mı? Yoksa maksat Ali Galip meselesine kıyasen hükûmeti tehdit ve mes'ul etmek mi? Herhangi şık olursa olsun bu kelimenin jeneral Harburt ta «bir mukatele olacak da bunu bu tarzda önlüyorlar» fikrini hasıl etmesinden bihakkın endişe edilir. Bu kelime yerine tezebzüp veya buna muadil bir kelime konulması taraftarıyım. (2) Bu beyannamenin bilûmum kaza ve kurraya kadar neşrü tamimi arzu olunuyor. Memleket ve millet ne bolşeviklikten, ne de Galip beye gelen bu şifreden külliyen bihaberken böyle bir tamimin neşri hiç yoktan bir şüphe ve aksi tesir hasıl etmesinden korkulur. Binaenaleyh yalnız heyeti merkeziyelere ve valilere tamimini kâfi addederim. Bu baptaki kararı âlileri makine başında istirham olunur. Kâzım Karabekir

Netice haklı mütalâamın tasvibi olmuştur. 24 Eylülde heyeti temsiliyeye Veliahtın lâyıhası ve bu tamimler dolayısiyle bir şikâyette daha bulundum: Ben de herkes gibi tamimlerden haberdar olmaklığım dolayısiyle ne maksada vâkıf olabiliyorum ve ne de heyeti temsiliyenin mahzurlu kararlarını önliyebiliyorum. Bir çok münakaşa ve muhabereler yapmağa mecbur oluyorum ve şarkın sükûn ve emniyeti derecesini daha yakından görmekle beraber en yakın mes'ul de olduğumdan mahzurlu gördüğüm arzularını da bittabi yapmıyorum.

Ali Galip meselesi hallolunduysa da (Maraş)ta İngilizlerin bulunmasına rağmen Fransız kıtaatının da (Elbistan)a kadar uzaması ve bu vaziyetin on üçüncü kolordudan da tehli-

kesi bildirildiğinden süvari müfrezesini bir müddet daha Harputta bulundurmağı muvafık buldum. Vali Haydar beyden 20 tarihli atideki şifreyi aldım:

1 — Ermeniye karşı umum aynı his ve nefretle mütehassistir. Seferberlikte hükûmet te orduda ahaliyi âzami şiddetle hırpaladıkları için hükûmetle millet arasında bir rabıtai samimiyet teessüs etmediği gibi herkes te halinden usandığı için Ermeniden gayrı kim gelirse hâlâ acıları unutamadıklarından ve şiddetle muhtacı istirahat olduklarından memnuniyetle istikbal edecekleri şüphesizdir.

2 — Kongrenin sebebi içtimaını, mukarreratını herkes tasvip ve tebcil ediyor. Yalnız akılları erenlerin itilâf devletlerinin kongreleri doğrudan doğruya aleyhlerinde bir hareket telâkki ederek buraları istilâ ve neticede Ermeniye teslim için asker sevketmeleri ihtimalinden korkuyor ve bu korkuyu izhar ediyorlar.

3 — Hükûmetle milletin ihtilâfı en ufak köylere varıncıya kadar duyulmuştur. Herkes endişe ile neticeye muntazırdır. Bilhassa hükûmetin bu harekâtı bastırmak için itilâftan kuvvet istemesinden korkuluyor. Esasen ihtilâfın bir an evvel halli menfaati umumiye iktızasındandır.

4 — Hükûmeti muvakkate teşkili zâhiren tasvip edilse de hiçbir yerde mazharı hüsnü kabul olmıyacaktır. Esasen hükûmetle millet arasında maddî hiçbir rabıta yoktur. Yalnız manevi bir rabıta vardır. Kitap camiayı İslâm, şiraze de hilâfettir Şirazeyi de koparmamak elzemdir. Vali Haydar.]

Bunları heyeti temsiliyeye yazmakla beraber süvari müfrezesini Ali Galip meselesi hallolunmasına rağmen bir müddet Harput'ta bulundurmağı bu noktadan da münasip buldum.

Pek mühim bir vaziyette para meselesi idi:

Heyeti temsiliyenin 18 Eylûldeki tamimini 20 de almıştım:

[1 — Hiçbir suretle İstanbula para çıkarılmaması tekarrür etmiştir. Ziraat Bankaları da İstanbula para göndermiyecekler̈dir.

2 — Hususî, şahsi para muamelesi bittabi bu kaideden müstesnadır.]

22 Eylûlde Mustafa Kemal paşa da şifre ile bana şunu yazıyordu:

[Üçüncü kolordunun vaziyeti maliyece pek sıkıntıda bulunduğu, yüz bin lira yardım edilmesini, heyeti temsiliyenin

de paraya ihtiyacı mahsusu olduğundan sırf mekasıdı milli_yeye sarfedilmek üzere öbür tarafa verilen cephaneye mukabil alınan paradan gönderilmesini rica ederim.] deniliyor.

Ben kasa muhteviyatımı İstanbula da bildirmedim. Bir sene hiçbir tarafa muhtaç olmadan kıtaatımı muhafaza edecek bir kudretteyim. Zabitlerime kısmen para yerine şeker ve_sair mebzul olan erzak ve malzemeden vererek para tasarrufu yapmaktayım. Hududun öte tarafındaki halka yardımı nakden yapmak mümkün değil, bilâkis onlar benden para yardımı da istiyorlar.

Azerbaycan hükûmetine kaç defalar haber gönderdim, felâketimize seyirci kalıyorlar bize ölmüş millet diyorlar, başlarına gelecek felâketi anlamak istemiyorlar. Menzil ambarlarındaki lüzumsuz birçok malzemenin nakte tahvili, erzaktan aynen istifade... Hususlarını Mustafa Kemal paşa hazretlerine hatırlattım.

Heyeti temsiliye millî hükûmet tesisi zamanının geldiğine kani gibi icraat yapmakla beraber İstanbul hükûmetinin İngilizlerle müştereken taarruza geçeceklerinden de endişe ediyordu. Bu hususta üçüncü kolorduca da bazı tertibat alınmakla beraber yirminci kolordu Kuvayi Milliye haline inkılâp etmiş bulunuyordu. İngilizler katiyen bitaraf kalacaklarını bildirmelerine rağmen İstanbuldan trenlerle İngiliz kıtaatının gönderildiğini İstanbul telgrafçıları mahrem olarak bildirmişler. Bunu 25 tarihile heyeti temsiliye bildirdi. Ben İstanbulun kuvvetle bir iş görecek kabiliyeti olmadığına kaniim. Tehlike vakitsiz hükûmeti milliye teşkilile Anadolu halkını aleyhimize ayaklandırmamak meselesindedir.

İstanbulun güvendiği kuvvet hakkında nezdime celbettirdiğim Trabzon Valisi Ali Galip beyden aldığım malûmat: Harbiye nazırı Süleyman Şefik paşanın bir taburla gidip işi halledeceği hakkındaki eblehane sözü vaziyetin hâlâ ne olduğunu anlamıyan Damat Ferit ve Padişahın derecei idrâkini gösterir. Buna İngilizlerin vakitsiz bir millî hükûmet tesis edilerek Anadolada bir hercümerc husulünü ümit ettiklerinden padişaha mukavemet tavsiyeleri ihtimali de ilâve olunursa kabinenin hâlâ çekilmemesinin hikmeti anlaşılır. Vali Ali Galip bey İstanbulun itimadını haizdi. Buna ahvali tasvir ettirerek kabinenin seri çekilmesi aksi halde sadrıazamı uğruna Padişahın da gürliyeceğini İstanbula yazdırttım ve Padişaha şu cümlenin

isâl edildiğini anladım: [Padişahı için fedayı can eden sadrıazamlar görülmüştür. Fakat sadrıazamı uğruna fedayı can eden padişahın ilk olarak kendileri olacağı görülüyor.]

Ayrıca Trabzondan yapılacak tehdidin en müessir olacağını düşünerek dokuzuncu fırka kumandanı miralay Rüştü beyi Trabzona gönderdim ve kendisine [İstanbula birkaç zabit gönderilmesini ve terör yapılacağını padişaha ve kabineye isâl etmesini ve Trabzonlulara da şedit ve tehdidâmiz telgraf çektirmesini] tembih ettim. 27 Eylûlde bu işler temin olundu. Aynı zamanda Trabzon Müdafaai hukukunun hazırladığı bir tamimi de ibtal ettirdim ki şu idi:

[Sivas kongresinin Erzurum kongresi mukarreratı esasiyesine mugayir icraat yaptığından bahisle vilâyatı Şarkiye kongresinin çizdiği hudut haricinde hiçbir karar kabul edilemiyeceği] kabinenin namuslu ellere tevdii ve millet meclisinin açılması birinci hedefimiz olduğunu ve herhangi bir tehlike karşısında icabında Erzurum kongresi mukarreratını ifa edebilmek elimizde olduğu hakkında gönderdiğim haber Trabzonluları da tatmin etmiştir. Bu tedbirlerimin neticesi Padişahın beyannamesini her taraf gibi Trabzon, Rize, Sürmene, Torul vesair bütün mülhakattan şedit karşılıyarak Damat Ferit kabinesinin seri tebdili talebinde bulundular. Aynı zamanda Trabzon vali vekâleti tarafından da [Trabzon valisinin âmali milliyeye muhalif efkâr ve ef'alinden dolayı millet tarafından kongre nezdine izam edildiği ve cereyanı millinin iktisap ettiği kuvvet ve vaziyet karşısında halihazır kabinenin derhal istifa etmesi lâzım geleceği] İstanbula yazılarak nihayet kabine devrilmiştir. Garp mıntakasında dahi bazı vali ve mutasarrıf ve kumandanlar işten el çektirilmeleri vâkı olmuştur. Kabine 2 Teşrinievvelde sukut etmiş âyandan birinci Ferik Ali Rıza paşa kabine teşkiline memur olarak millî harekâta muhip zatlar iş başına geçmiştir.

Amerikalı Jeneral Harbut'la mülâkat

Harburt heyeti hakkında 22 Ağustos 919 tarihli (Temps) gazetesinde şu malûmat yazılı idi:

[Amerika kuvvei seferiyesi erkânıharbiye reisi General Harburt Amerika Reisicumhurundan gelen talimat üzerine Er-

menistan ve Maverayı Kafkasyayı teftiş için bir heyet riyasetinde olmak üzere dün Parisi terketmiştir. General Harburt heyeti diğer bilcümle heyetlerden ve hâlen Ermenistanda veya Maverayı Kafkasyadaki teşkilâttan büsbütün başkadır. Bunlar oralardaki bilcümle ahvali tetkik edeceklerdir.) Hakikaten şimdiye kadar aldığımız malûmatta (Amerikalıların Ermenistanda, Gürcistanda vasi mikyasta çocuklara ve kimsesizlere yardım ettikleri ve binlerce çocukları himayelerine alarak besledikleri ve talim ve terbiye ettikleridir. İslâm çocuklarının da bunlar arasında din ve milliyetlerini kaybettikleri ve hristiyan isimlerile vaftiz edildiklerini) (*) işitiyorduk. Bilhassa Ermenilere İngilizler ve Fransızların esliha ve mühimmatça, Amerikalıların da eşya ve mualece cihetile hesapsız muavenetlerini de iyi biliyorduk. Daha mühim bir bildiğimiz de sene başındanberi Türklere de yardım edeceğiz diye bir takım Amerika memurlarının her tarafı gezerek bol vaitlerde bulunmaları ve her yerde Türk misafirferverliğinin ikram ve hediyelerine bir kuru teşekkürle savuşup gitmeleri idi. Bunların da Ermeni muhtacini aradıkları ve halbuki gayrimuhtaç dahi Ermeni bulamayınca savuşup gittikleri görülüyordu. Beşeriyet, insaniyet, adalet gibi sözlerin henüz kalpazanlık devrinde olduğunu ve her millet kendi çıkarı için hoşlanmadığı, daha doğrusu siyasetine engel olan başka milletlerin açları, çıplakları elinden son lokmasını, son şeyini almaktan da hayvani lezzet duyduğunu görmekle kuvvetli yumruk ve politika yani entrika bir milletin yaşaması için yirminci asırda dahi yegâne istinatgâhı olduğunu herkes ibret gözile görüyordu. İşte büsbütün başka olduğu ilân olunan (Harburt) heyeti de et yiyen, çıplak gezen Türke imdada değil, yenir yutulur şeyler midir diye görmeğe geldiğine kimsenin şüphesi yoktu. Bunun için 25 Eylûl 335 günü yürümek takati olan bütün Erzurum halkı ile (Harburt) heyetini istikbal ettik. Halk ellerinde (Vilson prensipleri) lâvhalarını taşıyordu. İstanbul kapısı haricinde muazzam çadırlar altında hanımlar, çocuklar, yol boyunca mektepler, halk ve asker pek heybetli bir varlık idiler.

(*) (Kars) ı işgal ettiğimiz zaman birkaç büyücek Türk çocuğu Amerika müesseselerinden kaçarak yüze yakın Türk çocuğu bulunduğunu haber verdi. Amerika heyeti bu çocukları bize iade etti.

Her yaş için oyunlar [Cirit, binicilik, güreş, koşu, futbol vesair idmanlar] hazırlatmıştım. Oyunları, millî ve askerî muzikaları saatlerce seyrettiler, bu varlık heyet üzerinde pek büyük tesirler yaptığı görülüyordu. Sinemalar, fotoğraflar aldılar. [*] Burada heyete bir çay verdik. Halk Amerikalıların sözlerine sadık adamlar mıdır diye görmek istedikleri hakkında bazı nutuklar îrat ve levhalardaki (Vilson prensipleri) yazılarını salladılar. Şehit yavruları buketler takdim ederek Ermeni mezalimi hakkında bildiklerini söylediler. Heyet 3'ü General olmak üzere 17 kişi, 13 şoför, sinemacı ve fotoğrafçı maiyetleri var. [Buraların hâkimi Türklerdir ve kıyamete kadar da onlar kalacaktır diye haykırışlar yapıldı. Çay içerken (Harburt) bana dedi: Mühim bir varlık görüyoruz, fakat itiraf edeyim ki Türkiyede gördüğümüz bu ilk manzaradır. İçinde bulunduğumuz felâkete rağmen Türkler uykuda kanaatile dolaşıyorduk. Mıntakanızda gördüğümüz manzaralar bizi hayrete düşürdü. Millî merkeziniz olan (Sivas) bile uyuyor.]

Her tarafta millî nümayişler yapılmamasına hayretler ettim. Generale cevap verdim: [General hazretleri! bu mıntakanın bir Ermenistan meselesi karşısında davası var. Halkımızın bu dünyada yalnız Amerikalıların verdiği sözde durduğunu bildiği için reisiniz Vilsonun sözü üzerine hakkını silâhla müdafaadan vazgeçmişti; fakat onun da suya düştüğünü gördüğündendir ki 7 den 70 e kadar harekete gelmişlerdir. Bu millete tahakküm olur mu? Size bunu gösteriyorlar. İhtimal geri mıntakalar buna ihtiyaç duymamıştır.]

Harburt muhtelif sahalardaki canlı hareketleri bir daha gözden geçirdi. Yüksek sesle şöyle söyledi: [Hudut üzerinde,

---

[*] Bizim kimsesiz çocuklardan mürekkep ve başlarında Türk bayrağı dalgalanan bir fotoğrafı bütün milletlerin izci teşkilâtını tetkik için topladığım eserlerden Scouting isminde 1920 senesi 8 Nisanında Amerikada intişar eden bir risalenin (83) üncü sahifesinde gördüm. Bu eser Amerika (Boyskavt) izcilik teşkilâtının onuncu senesi raporu idi. Bizim Türk bayraklı çocuklarımızın altında şu yazılı: [Ermeni izcileri Amerika heyeti reisine bakıyorlar] Harburt bana da çektiği resimlerden bir seri göndermişti. Türk izcileri kelimesi yerine bir sahtekârın (Belki de bir mürettip idi) yaptığı ahlâksızlığı kendilerine bildirdim.

dağlar arasında böyle bir varlığı hatırımıza bile getirmemiştik. Büyük bir kuvvet, büyük bir kuvvet!)

Çayları içtikten sonra muhtelif oyun gruplarını dolaştırdım. Lâzların çevik titreyişleri, Erzurumluların binicilikleri, cirit oyunları, pehlivanlar, Amerikalıları çok alâkadar etti. Hayli filim çevirdiler ve bütün Amerikaya göndereceklerini vadettiler.

Lisan bilir birçok zabitleri aralarında görmekten de çok hayret ettiler. İngilizce, Fransızca konuşmalar vakit vakit heyetin kendi aralarında görüşmelerini de mucip oluyordu.

(Türkiyede seyahatimize rağmen Türkleri bugüne kadar tanımamışız, bu müthiş kuvvet), (Türk hanımları evden çıkmazmış, binlerce kadın karşımızda, Amerikalılar sinemalarını görsünler de inansınlar.) cümlelerini heyetin muhtelif âzası takdirde gelip gelip bana ve yanımdakilere anlatıyordu. Program mucibince otomobillerle Erzurumdaki Yakutiye medresesi, Çifte minareler gibi asırlık Türk âbidelerini, içkaleyi, saat kulesini, Ermenilerin yakıp yıktığı yerleri ve canlı müze gibi muhafaza olunan içinde yanmış insanlariyle karşılıklı büyük yanık konakları gezdik. Öğle yemeğini dairemde yedik. Türk ve Amerikan bayraklariyle tezyin olunan gazinomuzdan çok mütehassis oldular. Heyet aralarında kendileri gibi tipte ve lisan bilir zabitlerle yemek yediler. (Piyano, keman, flüt) ten mürekkep zabitan heyetinin oda muzikası yemek bitinceye kadar terennüm etti. Öteden beri âdetim veçihle sofranızda başlarımız açık ve tuvaletli idi. (Harbıumumî ve İstiklâl harbi esnasında baş açmağa karargâhlarda dahi müsaade olunmaz, mafevkler itiraz ederdi.) Harburt bir aralık kulağıma söyledi: (Avrupa orduları karargâhında bulunuyoruz hissini verdiniz. Fakat bu varlığı memleketinizde başka bir yerde görmedik. Temenni ederim ki bulunsun da biz görmüş olmıyalım; fakat jeneral bunda sizin şahsiyetiniz görülüyor. Bununla beraber hudut mıntakasında gördüklerimiz ve bir Avrupai sofrada yemek yemek bizde tasavvurunuzun fevkinde bir tesir yaptı. Sizi tebrik ederim.) Cevap verdim: (Gördüğünüz halk, asker ve heyeti zabitan her yerde tabii aynıdır. Yarın Ermeniler arasına gireceksiniz. Mukayeseye medar olmak için burada belki fazla tezahurat görüyorsunuz. Diğer mıntakalar ihtiyaç görmemiş olacaklar.)

Yemekten sonra hükûmete gittik. Bazı ihsani malûmat

sorduktan sonra Harburt şu beyanatta bulundu:

(Amerika, sermayesiyle Türkiyeye yardım etmek ister. Bunu hüsnü kabul edeceğinizi şimdiye kadar görüştüğümüz ricâlinizden ve halkınızdan anladık; fakat bu sermayeyi himaye için bir miktar da asker getirmek ister.)

Cevap verdim: (Sermayenizi getirmekle sizler de Türk milleti de menfaat görür. Bunun için bunun mânası vardır. Fakat asker ne olacak, bunun sizce mânası nedir?) Harburt: (Sermayenin hini hacette her hale karşı muhafazası için münasip miktar kıtaat.) Ben: (Sermayenizi Türklerin yağma etmesinden mi korkuyorsunuz? Yoksa harici bir devletin taarruzundan mı? Eğer Türklerden korkuyorsanız büyük bir haksızlık ve bizi hiç tanımamaktır. Türk her zaman sözünde durmuştur. Maatteessüf bize verilen sözde duranlar azdır ve bundan biz şimdiye kadar çok kaybettik. Bundan başka Türklerin yağmasını tasavvur ediyorsanız getireceğiniz kuvvetlerin daha evvel ellerinden silâhlarının alınacağını da düşünün. Türkün tarihine bakın! Türke tahakküm edilmiş midir? Asırlarca müstakil yaşamış bir millete askerle hâkim olmak mümkün müdür? Meselâ şu bulunduğunuz Erzuruma hâkim olabilmeniz için en az üç yüzbin süngü lâzımdır. Siz sermayenin kazanciyle asker mi besliyeceksiniz? Bu Türkiyeyi istilâ demektir ki; buna milyonlar ordusu lâzımdır ve bunun için çok büyük kanlar akar. Siz Türkün sözüne itimat edin! Türkler nazarında Amerikalıların insaniyette en ileri gitmiş bir kavm olduğunu tecelli ettirin. Hürriyet ve istiklâlimizi alacak sermaye bizim için ateştir. Harburt: (Hissiyatınızı tebcil ederim. Katiyen mutasavver bir şey ifade etmedim. Memleketinizin saadetini arzu ederim. Maksadım Amerikada maruz kalabileceğim sualler hakkında fikir anlamaktı. Amerika sermayesinin Türkiyeye muaveneti için lâzımı gibi çalışacağım.)

Vali Reşit paşa ve mevkii müstahkem kumandanı miralay Kâzım beyin de bulunduğu bu müsahabeden sonra vilâyetten ayrıldık. Bazı yerleri daha dolaştık. Jenerallerden biri tabya ve kışlaların çokluğunu göstererek: (Bunlar yerine mektep ve fabrika yapsa idiniz. Şimdi memleketiniz böyle fakir değil bizimki gibi zengin olurdu.) dedi.

Cevap verdim: (Jeneralim! Bu gördüklerin olmasa idi, burada bugün Türk mevcudiyeti kalmazdı. Asırlarca zalim çarların vahşi sürülerine karşı bu tabyalara sığınarak barın-

dık. Vilson prensiplerinin sözde kalmasiyle daha bir hayli varlığımızı muhafaza için bunları azaltmıya değil çoğaltmıya bile mecbur kalmaklığımız muhtemeldir. Bununla beraber tabya adedince mekteplerimiz vardı. Vahşî eller onları gördüğünüz harabelere çevirdi.)

Ceneral özür diledi ve milletimizin bundan sonrakini refahını temenni etti.

Harburt (Harbiumumide Şark harekâtı hakkında hiç malûmatları olmadığından benden malûmat istedi. Şifahen anlattığım gibi bir rapor halinde yazarak da verdim ve raporu tabettirerek bir eser halinde dahi neşrettirdim. Ayrıca Ermenilerin hâlâ devam ettikleri katliâm ve zulümlerin zaman ve yer göstererek vesikalarını verdim ve bizzat hakikati yerlerinde görebilirsiniz.) dedim.

Ermeni tehlikesini Ceneral Harburdun tavassutiyle bertaraf etmeyi düşündüm ve kendilerine tarihi ve hali kısaca anlattım:

(Türkler Anadolunun en eski halkıdır. Ermenilerle meskûn olan (Erivan) havalisini zapteden Selçukiler bile buraları Bizans İmparatorluğunun elinden almışlardır. Yani Ermeni istiklâlini Türkler mahvetmemiştir. Esasen Ermenistan denilen yerler İranilerle Bizanslar elinde birinden diğerine geçmiş ve muhtelif fasılalarda ve muvakkat zamanlarda Ermeniler bir hükûmet teşkil edebilmişlerdir. Milâdın 428 inci senesinde Bizanslılarla İraniler arasında taksim edilmiş olduğundan Araplar bile bir Ermeni hükûmetine rastgelmemişlerdir ve Ermeniler bir aralık Arapların idaresinde islâm olarak bile yaşamışlardır. İstilâ eden milletler, Ermenilere kendi dinlerini de kabul ettirmişlerdir. Dokuz asır evvel Bizanslılar tarafından istiklâlleri mahvedilen Ermeniler artık buralarda bir mevcudiyet gösterememişlerdir. Kilyada toplanan muhacirler küçük Ermenistan diye bir şey yapmışlarsa da o da barınamamıştır. Bunun sebebi hiçbir zaman Ermenilerin bir sahada kesif olarak bulunmamamalarındandır.

Selçukiler Ermenistanı Bizanslılardan aldıktna sonra (Malazgirt) muharebesini de kazanarak Bizans idaresini bu havaliden ebedî olarak atmışlardır. İşte 11 inci asırdanberi fasılasız olarak Türk hâkimiyeti yeniden teessüs etmiştir. Harbiumumîde Ermenistan istiklâlini ilk evvel hükûmetimiz tanımış ve Ermeni mevcudiyeti görülen Erivan havalini çiğne-

miyerek Ermeni hükûmetini kabul etmiştir. Mütarekede İngilizlerin tehdidi ile Kars havalisinden kıtaatımız çekilmiş, Ermeniler gelmiştir. Fakat buraları Türk ve bir kısım da Kürtlerle meskûn olduğundan Ermeniler idare edemiyor, hâkim olmak için mütemadi katliâm yapıyorlar. Her gün (Sivas)'a kadar gideceğiz diye bağırışıp duruyorlar. Cenup hudutlarımızdan da Fransız himayesiyle yapmadıklarını bırakmıyorlar. Ermenilerin kuvveti bugünkü bulundukları sahada bile hâkim olmıya müsait değilken 28 Mayıs 1919 da Erivan hükûmeti şark vilâyetlerimizi de ilhakla büyük bir Ermenistanın istiklâlini ilân etti.

Ermeniler bugün bir politika âletidir, iyi düşünmüyorlar veya Taşnak komiteleri halkı düşünmiye bırakmıyor. Almak istedikleri yerlerdeki Türk halkı silâhlı bekliyor, neticede Ermeniler için felâket büyük olacaktır. Bizimle düşmanlıktan vazgeçsinler ve şu veya bu devletin politikasına âlet olmıyarak bizimle anlaşsınlar) (*)

Bu izahatı şifahen vermekle beraber yazarak verdiğim raporun nihayetine de şunu ilâve ettim.

(Devam eden şu beş ay zarfında hududun öte tarafından kaçıp gelenlerden ve gerkse birçok biçarelerin feryadından anladım ki: Ermeni milletinin içerisinde kök tutmuş çeteci-

---

(*) Gümrüde Taşnaklarla sulh muahedesi aktı esnasında Ermeni sulh heyeti reisi Hanisyan sordu: (Harburda ne yaptınız ki (Erivan) da bize dedi ki, (Paris)e murahhas göndereceğinize Erzurum'a gönderin de Türklerle anlaşın, aksi halde işiniz haraptır.) Dedim: (Ermeni efradı masumesine de bir hissi şefkatle acıdığımı, siyasî entrikalara kurban gideceklerinden bizimle dost olmaları ve elviyei selâsedeki katliâmlara da nihayet vermeleri için tavassutunu rica etmiştim. Demek Harburt insanî vazifesini yapmış, bu hususları bizzat bir mektupla da rica etmiştim. Bunu da hatırlarsınız. Hanisyan içini çekti ve (samimî sözlere inanmadığımızın bugün cezasını çektik.) dedi. (İstiklâlinize en evvel biz hürmet etmiştik. Bugün de en acıklı vaziyetinizde düşmanlığı ilerletmiyor, mevcudiyetinize kasdetmiyoruz. Ermeni edebiyatının esasını Türk düşmanlığı değil Türk dostluğu yapmazsanız Ermeni milletinin istiklâlini daha büyük felâkete atarsınız dedim. Hanisyan söz verdi.

ler, kesip yakmakta hâlâ berdevamdırlar ve bunların bu cinayetlerini tasvip ve fakat enzarı beşere aksini göstermek için her tarafta kuvvetli naşiri efkârı da vardır; fakat, itikadımca komitecileri aralarından defetmedikçe ve siyasi entrikalardan uzaklaşmadıkça Ermeni milleti, ne kendisi ve ne de aralarında yaşıyanlar rahat ve emniyet görmiyecektir. Bundan dolayı o milletin tanıdığım efradı masumesine karşı da bir hissi şefkatle acımaktan kendimi alamıyorum; fakat bir âdil elin dünyanın o köşesinde dahi saadetler uyandıracağını düşünmekle müsterih bulunuyorum.)

Amerika heyetini akşam (Kars) kapısında teşyi ettik. Büyük memnuniyetle ayrıldılar. Gördüğüm ruhî hal şuydu ki Amerkalılar (Türk _ Ermeni) dâvasına hiçbir suretle karışmıyacaklardır. Bugün en çetin bir muharebe günü kadar yoruldum. Fakat kazandığımız zaferi pek büyük gördüm. Şehre avdette belediye reisi Zakir efendi dedi ki Harburt bana bir şey sordu, ben de bir şey söyledim. Ne dersin?

Harburt: Erzurumda Ermeniler Türklerden ziyade imiş, şimdi hiç Ermeni kalmamış!

Belediye reisi: Aham mezarlıklar burada: (Erzurum) un ölüsü de Türk dirisi de!

Tahsil görmemiş Zakir efendinin bu cevabını çok takdir ettim.

Heyeti temsiliye nerede bulunmalı ve Millet Meclisi nerede toplanmalı

Damat Ferit paşa kabinesini düşürmüştük. Fakat İstanbuldan gelen şayialar tehlikeliydi. (Heyeti temsiliye ricalinin kabineye ve yüksek makam ve memuriyetlere getirileceği.) Böyle bir hal işi bizim Anadoluya gelmekliğimizden evvelki vaziyete irca demek olurdu. Ben bunun felâketini arkadaşlarımıza İstanbulda iken anlatmış ve millî bir Anadolu hükûmeti esasını hazırlamak lüzumunu ispat etmiştim. Bu kerre yeniden münakaşaya lüzum yoktu. Erzurum ve Sivas kongreleri büyük zahmetler ve tehlikeler içinde kurulmuştu. Heyeti temsiliyenin Sivasta kalarak sulh esasatımızın tebliğine kadar orada kalması emniyet ve maslahat için lâzımdı.

Bir de istiklâlimizı nahil bir karara karşı Erzurum ve Sivas kongreleri mucibince harekete geçecektik. Henüz meclisi millînin nerede toplanacağı tesbit olunmadan ve daha sükûnet teessüs etmeden heyeti temsiliyeden aldığım bir şifrede heyeti temsiliyenin İstanbula yakın bir mahalle gitmek arzularını yanlış gördüm ve şu mütalâamı yazdım:

Heyeti Temsiliyeye

Erzurumdan

3 Teşrinievvel 335

Kuvâyi Milliyeyi temsil eden heyeti âliyenin, değil Ankaraya hattâ Sivasın garbına bile geçmemesi fikrindeyim. Çünkü, şarki vilâyatın Kuvayi Milliyesini teşkil eden heyetin, bütün bütün uzaklaşması, dolayısiyle bu vilâyetlerin teşkilâtsızlığını mucip olacağı gibi, şimdiye kadar pek meşru ve mantıkan idare edilmekte olan harekâtı milliyenin; ötedenberi her bir teşebbüsümüzü fena görmek ve göstermek isteyen düşmanlarımızca bir çetecilik harekâtı gibi göstermeleri maksadı millinin böylece gürültülere boğulması mahzuru mevcuttur. Kabinenin sukutiyle lehülhamt buna hacet kalmadığından ve Kuvayı Milliyenin matlup olan derecei tevazünde muhafazası için heyeti temsiliyenin Sivastan garba geçmemesi mütalâasında bulunduğumu arzeylerim.

15 K. Kumandanı
Kâzım Karabekir

Mustafa Kemal paşa hazretleri aleyhlerindeki müthiş propagandalarla efkârı umumiyede fena bir vaziyet hâsıl olmuştu. Her tarafta derdest ile izamı emrini veren İstanbul hükûmeti bütün heyeti temsiliyenin imhası için de çalışıyordu. (*) Efkârı umumiyeyi tahrik için heyeti temsiliyenin M. Kemal paşa idaresinde bir çete olduğunu ilân ediyordu. Tarihte ismi geçen Celâli eşkıyasına benzeterek Kemalileri de yok et-

(*) Mustafa Kemal paşa hazretlerinin derdestiyle İstanbula sevki vazifesiyle Fevzi paşa hazretleri de memur edilerek Sivasa gönderilmişti. Bu teferruat Sivasta kumandanlar içtimaı surasında görülecektir.

mek lâzımdır diye propagandalar yapıyordu. Ben Şark mıntakasındaki tehlikelere karşı tedbirler almıştım. Hattâ Sivasta kendi haberleri olmadan emin bir muhafaza bile temin etmiştim. Netekim Ali Galibin Kürtlerle yapmıya kalkıştığı macera bile başlangıcında söndürülmüştü.

Fakat şimendiferle İstanbula merbut ve henüz teşkilâtı milliyesi Şarka kadar kavi olmıyan Garp mıntakasında (heyeti temsiliye) bir felâkete maruz kalırsa daha ilk günden millî perestişimiz berbat olacaktı. Bundan başka daha bir mahzur vardı. O da: Millî hükûmetin zamanı ilânı hakkında Mustafa Kemal paşa hazretlerinin bir isticalinden korkuyordum. Her hangi bir emri vakiin çıkaracağı müşkülâtı omuzlamak belki de pahalıya mal olacak ve millî harekâtımızı akamete bile sürükliyecekti. (Sivas) bütün arkadaşlarımızın icabında mühim mukarrerat için kolaylıkla toplanabileceği bir merkezdi. Netekim de böyle bir içtimaa zaruret de görüldü ve oraya toplandık. İşte 3 Teşrinievvel 335 tarihiyle heyeti temsiliyenin (Sivas) ın garbına geçmemesi hakkındaki şifremin saiki bu iki düşünceydi.

8 Teşrinievvel 335 te hiçbir veçhile hükûmet erkânı meyanına girmemelerini ve yine sonra meclisi meb'usan İstanbulda toplandığı zaman İstanbula gitmek hakkındaki fikrimi sormalarına cevaben Mustafa Kemal paşa Hz. nin katiyen gitmemesini yazdım.

Sivasta Heyeti Temsiliye ve Kumandanlar İçtimaı

Van mıntakasını teftiş için 27 Teşrinievvel 335 te Erzurumdan yola çıkmıştım. 30 Teşrinievvel 335 te Beyazıtta iken M. Kemal paşa Hz. inden aldığım şifrede heyeti temsiliye ile kolordu kumandanları bir arada meclisi meb'usanın içtima mahalli ve sair mühim hususatı görüşmek üzere Sivasta bir içtimaa lüzum görüldüğünü bildirdi. Ve teftişi müteakip derhal Sivasa hareket ettim. 14 Teşrinisani 335 te Sivasa vardım. İki haftalık bir müzakerat neticesini teklifim üzerine imza altına aldık. İşbu üç maddeli karar heyeti temsiliye için bir direktif oldu. Mezkûr mukarrerat aynen âtidedir:

1 — Meclisi Millinin İstanbulda içtimaındaki mehazir ve mehalike rağmen, hükûmeti seniyenin hariçte içtimaına ademi muvafakati yüzünden ve memleketi buhrana duçar etmekten içtinaben, İstanbulda içtimaı zarureti kabul edildi. Ancak atideki tedabirin ittihazı lüzumu tekarrür etti:

A — Bilûmum meb'usları vaziyet hakkında tenviriyle münferiden mütalâalarını talep etmek.

B — Mebuslar, İstanbula gitmeden evvel Trabzon, Samsun, İnebolu, Eskişhir ve Edirne gibi mahallerde kısım kısım toplanarak meclisi millinin İstanbulda içtimaına nazaran gerek İstanbulda ve gerek hariçte alınması lâzım gelen emniyet tedabirini ve programımızın esasatını müdafaa edecek kuvvetli bir gurubun vücuda getirilmesi esbabını tezekkür ve teemmül eylemesi.

C — Teşkilât cemiyeti, süratle teşmil ve tarsin için kolordu kumandanlarının, mıntaka kumandanları ve ahzıasker rüesası vasıtasiyle delâleti seriai filiyede bulunmaları.

D — Bilcümle rüesayı memurini mülkiyeden her ihtimale karşı teşkilâtı milliyeye sadakatte bulunacaklarına dair söz almak ve kendilerinin vesaiti mvcudeleriyle teşkilâtı cemiyeti taazzuv ettirmeğe sürati tevessüllerini talep etmek.

2 — Meclisi Millî İstanbulda içtima ettikten sonra meb'usan emniyet ve serbestii tamile ifayı vazifei teşriiye eylemekte olduklarını teyit edeceği güne kadar, heyeti temsiliye, şimdiye kadar olduğu gibi hariçte kalarak vazifei milliyesine devam edecektir. Ancak bilcümle livalardan ve meb'us olan zevattan intihap edilmek üzere birer ve vilâyet ve müstakil livalardan ikişer zatın, nizamnamenin sekizinci maddesine istinaden heyeti temsiliye âzası olarak (Eskişehir) kurbünde cem edilerek vaziyetin tavzihi ve meclisi meb'usanda sureti hareketi takriri tezekkür edilecektir. Bu sebeple heyeti temsiliye dahi mahalli mezkûra intikal edecektir. Bu içtimaı müteakip heyeti temsiliye dahi sureti münasibede takviye olunduktan sonra diğer zevat İstanbula meclisi milliye gideceklerdir. Heyeti temsiliyenin, vazifefe devam ettiği müddetçe, teşkilâtı milliyenin şekil ve tarzı faaliyeti, nizamnamede münderiç olduğu gibi olacaktır.

Meclisi meb'usan, emniyeti mutlaka içinde bulunduğunu teyit ettiği zaman, heyeti temsiliye nizamnamede mevcut salâhiyetine istinaden, umumî Kongreyi içtimaa davet ederek

on birinci madde mucibince, cemiyetin alacağı vaziyeti âtiyenin tekarrürünü, kongrenin kararına terkedecektir. Kongrenin mahalli içtimaı ve sureti inikadı, o zamanki ahval ve icabata tâbi olacaktır. Kongrenin davet olunduğu zaman ile inikadı arasında geçecek müddet zarfında heyeti temsiliye, hükûmeti merkeziye ve meclisi meb'usan riyaseti ile meşruiyeti katiye görmedikçe münasebatı resmiyede bulunmaz.

3 — Paris sulh konferansı, hakkımızda menfi bir karar verdiği ve hükûmet ve meclisi millice kabul ve tasdik edildiği halde vesaiti seriai münasibe ile iradei milliye bilistinzaç nizamnamede musarrah olan esasatın istihsaline çalışacaktır. 29 Teşrinievvel 335 Mustafa Kemal, Kâzım Karabekir, Hüseyin Rauf, Hüsrev, Ali Fuat, Mazhar Müfit, Rüstem, Ömer Mümtaz, Bekir Sami, İbrahim Süreyya, Hüseyin Salâhattin, Hakkı Behiç, K. 12 Erkânıharbiye reisi Şemsettin, Vasıf

İşbu mukarreratın tespiti için çok çetin münakaşalar yaptık. Heyeti temsiliye meclisin Anadoluda toplanmasını istiyor. İstanbul hükûmeti İstanbulda içtimaında israr ediyordu. Anadoluda içtima edebilmek için İstanbul hükûmetine karşı cephe almak yani Anadolu Millî hükûmetini ilân etmek lâzım geliyordu. Ben henüz bunun sırası gelmediğini, böyle bir hareketin cihan efkârı umumiyesinde dahi hüsnü telâkki edilmiyeceğini ve itilâf politikacılarının milletleri tahrik ile, aleyhimize müdahale edebileceklerini halkın henüz fili bir tehlike görmediklerinden alelıtlâk sulhün aleyhinde olduğumuzu zannederek yeniden bir harbe atılmıyacaklarını, bunun için asker toplamak imkânsızlığı ile beraber eldeki kıtaatın inhilâli ü tehlikesi olduğunu hele elimizde para olmadığından iaşe için tekâlifi harbiye de imkânsız bulunacağından yer yer isyanlar karşısında bulunacağımızı, buna padişahın da maddi ve manevi yardımı inzimam ederek vahim bir vaziyet karşısında kalabileceğimizi uzun uzadıya izah ettim. Ve halen muarız bulunan heyeti temsiliye ve bazı kumandanlara en son şu teklifte bulundum. Meclisi meb'usan yerine meclisi millî tabirinin kullanılması ve İstanbul yerine Anadoluda toplanması fikrini daha Erzurum kongresi esnasında sadaret ve Harbiye Nezaretine dahi yazan ve efkârı bu kelimeler üzerine hazırlamağa başlıyan ben olduğum halde şimdi henüz bu işlerin sırası gelmediğinden ve her türlü hareketimizin behemehal haricin tazyıkı ile vuku bulması hususunda öteden beri serdettiğim

mütalâanın değiştirilmesinin vahim neticeler tevlit edeceği kanaatinde bulunduğumdan derhal harekâtı milliyeye başlamak hususunun millî mukavemetimizi felce uğratacağını izah ettim. Bu kadar izahımdan sonra Mustafa Kemal paşa Hz. Ankaraya veya Eskişehire millet meclisini toplamak ve derhal harekâtı milliyeye baslamak zamanı gelmşitir fikrini kabul ediyordu.

Muhtelif celselere devredilen bu münakaşaları son celsede kendi noktai nazarımda tevhide muvaffak oldum. Şöyle ki: Ne millî teşkilâtımız, ne efkârı umumiyemiz, ne naktimiz, ne kumanda ve zabitan heyetleri ve ne de eslihamız bilhassa garp cephesi için millî harekâta geçmek imkânını göstermiyor. Mevsimse şarkta ve garpte hareket imkânını büsbütün selbediyor. Sırf bu noktai nazardan bile ilkbahara kadar zaman kazanmak millî harekâtımız için zaruri bir haldir. Haricî vaziyette bizim mağdur ve mazlum mevkiinde en son çare olmak üzere millî harekete kalktığımızı görmesi yine büyük bir kazançtır.

Bunlardan başka işin tatbik sahası düşünülmelidir. Siz meb'usları Ankara veya Eskişehire davet ettiğiniz halde onlar bu davete icabet etmeyip de İstanbula büyük bir ekseriyetle giderlerse heyeti temsiliyenin vaziyti ne olacaktır? Hiç şüphe yoktur ki o zaman milleti temsil eden heyeti temsiliye olmadığı dahil ve harice karşı bilfiil ilân edilecek ve millî düşüncelerimiz daha ilk gününde akamete uğrıyacaktır. Bunun için evvelemirde meb'us tâyin edilen zatların da reyleri alınmalıdır. İstanbulda meclisin toplanmasını ben millî harekâtımız hesabına daha hayırlı görüyordum. Çünkü milletin istiklâlini ihlâl edecek bir sulhü meclisi meb'usanın kabul etmiyeceğine şüphe olmamalıdır. Hususiyle kongrelerde bu hususu celâdetle müdafaa ve kabul eden birçok arkadaşlarımız bu meyanda orada bulunacaklardır. Meclisin cebren dağıtılacağına ve hakaretlere maruz kalacağına şüphem yoktur. O zaman millî meclisimizin kendiliğinden Anadoluda toplanacağı tabiî olur. Artık hâdiseyi göziyle gören millet de bize zahir olur.

Cihan efkârı umumiyesi de bize müteveccih olur.

Bu mütalâat karşısında teklifim heyeti umumiyece ka-

bul olundu. (*) Heyeti temsiliyeden Rauf bey şu mütalâada bulundu:

Tasavvurumuz veçhile İstanbul meclisinin başına gelceklerini temin ve teshil için bizzat ben de meclise iltihakımı teklif ediyorum. Harekâtı milliyenin muvaffakiyeti için ben hayatımı bu suretle tehlikeye koyacağım

Şu cevabı verdim: Bendeki intiba meb'uslarımızın vahim bir sulhü kabul etmiyeceklerdir. Bununla beraber sizin de bu hususu temin için gitmeniz faideli bir fedakârlık olur.

İşte 29 Teşrinisani 335 celsesinde tesbit olunan mukarrerat bu suretle vücut buldu. Heyeti temsiliye daha Teşrinlevvel 335 bidayetinde Ankaraya gitmek arzusunda iken 3 Teşrinievvel 335 mütalâamı muvafık bularak iki ay daha Sivasta kalmıştı. Bu kere Eskişehire gitmesi arzuları tahtıkarara alındığı halde hemen bir ay daha o havaliye gitmeği tehlikeli görerek emin olan şark mıntakasında kaldılar. İstanbulda bize muhip bir kabine iş başına geçmiş, Meclisi meb'usanın toplanacağı hakkında müttefikan karar verilmiş heyeti temsiliyenin vazifesi de tesbit edilmiş ve Ankara ve Eskişehir mıntakalarındaki emniyette de yirminci kolordu kumandanı Ali Fuat paşa hazretleri tarfından tekeffül edildiği halde Mustaf Kemal paşa hazretleri bir ay daha emniyet mıntakamız dahilinde kalmak zaruretinde bulundular ve sonra da Eskişehire kadar gitmeği tehlikeli bularak Ankarada kaldılar.

Sivasta bulunduğumuz müddetçe cenup cephe mukavemeti esasları ihzar ve tesbit olundu. Sivas kongresi mukarreratının birinci maddesindeki Osmanlı camiası kelimesinin sakatlığını söyliyerek mütareke hududu haricinde fili harekâta geçmemekliğimizi heyeti temsiliyeye anlattım. Erzuruma avretinde bu hususu bir kere de tahriren teklif ettim

---

(*) Meclis İstanbulda tahminim veçhile hakarete uğradığı ve süngüler altında meb'uslarımızın bir kısmı menfaya gönderildiği halde milli harekâtımızın bidayetinde bilhassa garp cephesinde milli hyükümetimize karşı müthiş isyanların çıkmasına mâni olamadı. Bu isyanlar karşısında M. Kemal paşa hazretleri şarkın tahliyesi ve kuvvetlerin garp mıntakasına toplanması gibi gendi elimizle bütün varlığımızı mahvedebilecek bir karara varmak zaruretinde kaldılar. Acaba hiç İstanbula gitmiyerek doğrudan doğruya Ankarada içtima edilmiş olsaydı zuhur edecek vaziyet ne olacaktı!

Elîm bir fikir

13 Kânunuevvel 335 Cumartesi günü Erzurumdayız.

Damat Feridin yedi maddelik İngiliz mandası hakkındaki muahede suretini heyeti temsiliye bize bildirmişti. İlhami bey heyeti yarın Trabzona hareket edeceklerinden akşam üstün kendilerini ziyaretle Şarktaki millet ve ordunun hissiyatını nasıl bulduklarını ve bunun karşısında Damat Feridin yaptığı hezeyanı anlattım. Bir de ermenileri, şark vilâyetlerimizi istilâya uğraşırken İstanbuldaki Kürt cemiyetini bu istilâyı bilmiyerek kolaylaştırmağa çalıştıklarının kendilerine anlatılarak ikaz edilmelerini söyledim.

Fevzi paşa hazretlerinin de sükûnetle dinledikleri muhaverendiz şudur:

— İlhami bey Kürt cemiyeti muhterem insanlardır. Malûm ya şimdi milliyet prensibi var. Vilâyatı şarkiyeden Türkler çekilince Ermenileri sokmamak için çalışıyorlar.

Ben — Bu sözü şark vilâyetlerinin Kürt olduğunu zannederek mi söylüyorsunuz? Kürdistanı tahliye etsek bile zavallı Kürtlerin kendilerini müdafaa edebileceklerini zannedebiliyor musunuz? İngiliz, Fransız üniformasiyle Adana, Maraş ve Ayıntapta olduğu gibi Ermenilerin jandarma ve asker olarak bu havalideki efradı milleti imha ile buralara akın akın Ermeni muhaciri gelerek Kürdistan rüyasının bir Ermenistan hakikatine dönebileceğini siz de mi düşünmüyorsunuz?

İlhami bey — Garp vilâyetlerini kurtarmak için şarktan fedakârlıktan başka çare yoktur.

Ben — Fakir milletimizin bu hayat memat günlerinde olsun parasını harcırah diye alarak onu zehirlemek günahından olsun sakınınız. Mıntakamda hiçbir yerde hiçbir kimseye böyle bir mütalâa açmak baisi felâketiniz olur, dedim.

Bir irtica hâdisesi

Siyasa hareketimde vekâletime Manastırlı miralay Kâzım beyi bırakmıştım.

9 Kânunuevvel 335 Erzuruma avdetimde Bayburta yakın

Hart köyünde Şeyh Eşref namında çılgınca bir müteassıbın peygamber oldum diye başına birçok avene toplıyarak üzerine gönderilen jandarma ve askerin silâhlarını alarak zabitlerini hapis ve efradını terhis ettiklerini öğrendim.

Tarihi millimizi vakit vakit lekeleyen ve milli bünyemize ıztırap veren irtica hâdiselerinin nasıl çıktığı ve büyüdüğü hakkında bir ibret nümunesi olmak üzere işbu hâdisenin tafsilini faideli buldum:

6 Ağustos 335 te Bayburt kaymakamı Hart nahiye müdürünün ve Bayburt kadısının Şeyh Eşrefin Şiilik telkinatı yaptığı hakkındaki şikâyeti vilâyete geliyor. Vilâyet ehemmiyet vermiyor.

20 Teşrinievvel 335 Hart müdürü sabıkı tekrar bizzat vilâyete gelerek şikâyet ediyor. 26 Teşrinievvel 335 te vilâyet Bayburt kaymakamlığından tahkikat neticesini soruyor. (Kaymakam vekili jandarma yüzbaşısıdır.)

6 Kânunuevvel 335 te kaza müftüsü riyaseti altında hocalardan mürekkep bir heyetle tahkikat yapmak isteniliyorsa da müftünün davetine Şeyh Eşref (Hükûmet dinsizdir. Zabitler şer'i şerife riayetsizdir.) diyerek gelmiyor.

8 Kânunuevvel 335 te satveti hükûmeti ibraz için gönderilen jandarmalar ve onları takviye eden elli kişilik müfrezeye Şeyh Eşref baskın yaparak silâhlarını alır. Bayburttan sevkolunan takviye kıtaatını görünce sayanı ibret bir hiyle kullanır. Müfreze kumandanına şunu söyler:

— Bu meselenin aslı daha beş ay evvel nahiye müdürriyle aramızda başlıyan bir geçimsizliktir. Bir düğün alayı camii şerifin yanında davul çaldırıyordu. Camiin yanında davul çalmamalarını söyledim. Fakat nahiye müdürü geldi, bana hakaret etti ve zorla çaldırdı. Ben de günahtır yapmayınız dedim. Beni hükûmete şikâyet etmiş. Cinayet yapmışım gibi üzerime jandarma ve asker gönderdiler. Halk bizi vuracaklar zanniyle korkudan müfrezenin silâhlarını almış, silâhlar burada, alın. Ben hükûmete mutiim, nereye emrediyorlarsa gelirim. Üzerime taburlarla asker gönderilmesi revayı hak değildir. Asker beyhude yere yoruldu. Evlerde istirahate geçin. Sabahleyin nereye isterseniz gideriz. Müfreze kumandanı bu sözlerin samimiyetine inanır. Askerlerini evlere üçer beşer dağıtır. Bir kıt'ai muntazıra bırakmaz, emniyet tertibatı da almağa lüzum görmez. Zabitler de Şeyh Eşrefin evinin yanında bir evde

istirahate geçerler. Halk samimî görünür. Zabitlere ve askerelere yemek çıkarırlar. Fakat gece yarısı her ev misafirlerinin silâhlarını toplar. Zabitlerin bulunduğu mahal hapishane yapılarak kapısına müritlerden nöbetçi dikiliyor. Sabahleyin bu fecî manzara karşısında kalan müfrezenin efradı terhis ve zabitlere tecdidi iman ettirilerek, günlerce ibadet ve zikrettirdiler.

Aynı gece civar bir köyde bulunan 60 nefer ve dört makineli tüfekten ibaret makineli tüfek bölüğünü de basarak makineli tüfekleri alır, zabitan ve efrada aynı muameleyi yaparlar. İşte Erzuruma geldiğim zaman karşılaştığım mühim bir hâdise.

Derhal telgrafla mahallinden yaptığım tahkikatta Şeyh Eşrefin peygamberimizin ruhunun kendisine temessül ettiğine inanmış ve etrafında sahabei kiram ve mücahitler diye bir, çok câhil ve mütaassıp kimseleri toplanmış olduğu Of ve Sürmene sahillerine kadar nüfuzu altında bulunan müritlerinin de fevç fevç Harta gelmekte olduklarını Bayburtta halkın müthiş telâş ve heyecanda olduklarını öğrendim. Tedbirsizlik yüzünden hemen bir alayımızı mefluç kılan bu hâdiseyi derhal imha edebilecek kadar civarda bir kuvvetimiz olmaması ve Bayburdun sukutiyle Erzurum, Trabzon yolunun kapanması çok fena vaziyetler tevlit edebileceğinden askerî tedbir almakla beraber kuvvetlerin oraya yetişeceği zamana kadar bu yalancı peygamberi oyalamağı muvafık gördüm.

Askerî tedbir olarak Erzurumdan bir, Gümüşhaneden bir, Narman hududundan iki tabur, sahilden bir tabur, Erzincandan iki süvari bölüğü, Erzurumdan 10,5 luk iki obüs topu, bir cebel bataryası yola çıkarttım

Zaman kazanmak için de derhal Erzurum kadısı Hurşit efendiyi Şeyh Eşrefi köyünde oyalamak için gönderdim.

18 Kânunuevvel 335 kadı Hurşit efendiden gelen malûmat:

Şeyh efendi Kadı Hurşit efendinin sakalını tutmuş. Bir tutamdan az olduğunu görünce şer'e mugayirdir diye kendisini tekfir etmiş. Birlikte giden ahzıasker kalem reisinin sakallı olmadığından buna daha mütecaviz bulunmuş. Halk, Şeyh Eşrefe kurşun işlemediğine, sakalının rengini lâhzada değiştirerek keramet saçtığından ve peygamberimizin ruhunu temsil ettiğinden şeriat neşredeceğine inanıyorlarmış. Şeyh Eşrefi avutacak birkaç günlük müsahebe zemini tebliğ ettim.

24 Kânunuevvel 335 te kuvvetlerimiz Hartı sardılar. Şeyh Eşrefin avenesi de köyü tahkim etmişler ve bini aşmışlardı. Kanlı bir müsademe başlamış fakat 10 luk obüslerin ilk mermisi şeyhin bacağını kalçasından koparıp sahabei kiramın başına çarpınca mesele hallolmuş, Şeyh ölür ölmez müritler teslim olmuşlar.

Kısa zaman devam eden şiddetli müsademede 3 zabit, 43 neferimiz mecruh ve 18 neferimiz şehit olmuştur. Hart'taki bütün zabitlerimiz sağ olarak kurtarılmıştır. Şeyh Eşref ile iki kızı, iki oğlu ve ashabından beş kişi topçu ateşinden telef olmuşlardır. Müritlerinden birçoğu müsademede ölmüşlerdir. Bu şiddetli tedibat Şarkta mühim tesirat yaparak emsali hâdiselerin zuhuruna mâni olmuştur.

İstanbulda Damat Ferit kabinesi düşürülmüştü. Yeni kabine ile heyeti temsiliyenin görüştüğü hakkında şu şifre geldi:

15 inci K. Kumandanlığına

Sivastan

4.10.335

Gayet mühimdir.

Bugün yeni kabine ile makine başında muhabereye devam edilmiştir. Kabine dünkü tekâlifimiz hakkında beyanname ve nizamnamemizin muhteviyatını istizah etti. İcap eden malûmat ve izahat verildi. Heyeti vükelaca badelmüzakere bu gece cevap verileceği bildirildi. Binaenaleyh neticei kat'iyeye kadar kemafissabık muhaberatı resmiyeye hiçbir taraftan girişilmemesi lüzumu heyeti temsiliye karariyle rica olunur.

Heyeti temsiliye namına
Mustafa Kemal

İstanbul bizi bir siyasî teşekkül diye propaganda ediyordu. Heyeti temsiliye de İstanbuldan azil ve nasıpları kolordukarın birden talep ve nümayişiyle yaptırılıyordu. Gerek İstanbul hükûmetine ve gerekse heyeti temsiliyeye karar ve icraatında düstur olmak üzere şu teklifte bulundum:

Hasankaleden

5.10.335

Mustafa Kemal paşa hazretlerine

Kuvayi Milliyenin bir cereyanı siyasî olduğu zımnında bulunanlara bu tarzda görmeği emellerine muvafık bulanlara karşı güzel tedbirler ittihazını muvafık bulduğumu arzeylerim. Meselâ:

1 — Milleti azîm zararlara giriftar eden ve âlemi medeniyet nazarında mevkii siyasimizi sarsan Balkan ve harbiumumi seferleri mes'ullerinin sulhün akabinde Divanıâliye verilmeleri esasının talep edildiğini hükûmete ihsas etmek ve bu suretle birkaç mahdut zatın yine bir gün gelip te bakiyyei milleti his ve arzularına göre imha edemiyeceklerini millete anlatmak

2 — Şunun bunun azil ve nasbı gibi hususatı her taraftan talep etmekle tarihimizin kaydettiği bir hayatı bir daha yapmamak için pek makul olan bu talebi sureti hususiyede ve rica yollu yapmak.

15 K. Kumandanı
Kâzım Karabekir

Mustafa Kemal paşa hazretleri ordu müfettişliğinden istifa ettiği 7_8 Temmuz 335 gününden itibaren ve bilhassa Erzurum kongresini müteakip heyeti temsiliye teşekkülü tarihi olan 7 Ağustos 335 ten itibaren kolorduların Kuvayi Milliye şekline kalbile heyeti temsiliyenin emrine tâbi olmasına çalışıyorlardı.

Bir müddet maiyet kumandanlarımdan bu işe elverişli olanlarla irtibat tesis ettiler. Bu vaziyet millî hareketimizde çok nazik devreler hasıl etti. Fakat istiklâli millî cidalinin zaferi iştiyakiyle kendi mıntakamda bu hususu hüsnü idare ettim. Ve kıtaatımın hiçbir zaman insicamını bozdurmadım. Fakat heyeti temsiliye Ankaraya gittikten sonra Garp cephesi kıtaatını Kuvayi Milliye haline inkılâp ettirdiğini ve Garp cephesi kıtaatının bu şekle inkılâbını takdiren bana da yazdılarsa da muvafık görmiyerek mıntakamda bir tadilât yapmadım, ve kendilerine 17 Teşrinievvel 335 tarihli şifremi derhatır ettirdim.

O mıntakamda arzuyu millînin temin ve tatbiki için son noktaya kadar askerlikten ve silsilei meratipten ayrılmamak cihetini atinin zaptü raptı için dahi elzem görüyorum. Cüretle

basiretin mezcedilmediği yerlerde ve işlerde netice pek parlak da olsa tez elden makûs ve mahkûm olduğu emsaliyle sabittir.) 3 Teşrinievvel 335 te Mustafa Kemal paşanın Sadrıâzam Ali Rıza paşaya yazdıkları telgrafta (Teşkilâtı muntazamaya tâbi Kuvayi Milliye iradei katiyei milleti tamamen izhar ve isbat kudretini ihraz eyledi.) buyurmuşlardır.

Müeadele sahasında dahi kolordular takviye olunarak bir cephe ihdası herhalde daha faideli olurdu. Garp cephesinin Kuvayi Milliye haline inkilâbı bircok sergerdelerin türemesine sebep oldu. Millet Meclisi açıldıktan sonra hâdiselerin bu vaziyetin sakatlığını gösterdiğinden tekrar muntazam ordu hali̇ne rücu edildi. Fakat bu tahavvülât sergerdelerle muntazam kıtaat arasında şayanı teessür bir takım hâdisatın zuhuriyle neticelendi.

Padişahın kabul ettiği gizli bir muahede metni geldi. İlhami bey, heyetinin Erzuruma kadar gelerek her tarafa aşılamak istediği fikir ve sair teşebbüslerin mahiyeti bu muahede ile büsbütün anlaşıldı:

K. 15 Kumandanlığına

Sivas

12.12.335

Zata mahsustur.

Zatı şahanenin tasvibine iktiran ve İngiliz murahhaslariyle sabık sadrıâzam Damat Ferit paşa arasında tekarrür ve imza olunan 12.9.919 muahedei hafiye sureti bu kerre Dersaadette elde edilmiştir. Teyit ve mevsukiyeti icin aslının ele geçmesine çalışılmaktadır. Mezkûr muahedename berveçhiati yedi maddeyi ihtiva eylemektedir:

Suret

1 — İngiltere hükûmeti kendi mandası altında Türkiyenin tamamiyet ve istiklâlini deruhte eder.

2 — İstanbul makarrı hilâfet ve saltanat olacak ve boğazlar İngilterenin murakabe ve kontroluna tâbi tutulacaktır.

3 — Türkiye müstakil bir Kürdistan teşkiline mümanaat etmiyecektir.

4 — Bunlara mukabil Türkiye İngilterenin Suriye ve El-

cezire hâkimiyetini icabında muaveneti filiye ibraziyle temin ve hilâfete ait manevî kudret ve salâhiyetin İngilterenin gerek Suriye havalisiyle ve gerekse müslümanlarla meskûn diğer aksamda istimalini taahhüt eder.

5 — Millî cereyanların önüne geçebilmek için Türkiyede yeniden tesis edilecek olan nim meşruta idareye karşı vuku bulacak aksülâmelleri İngiltere hükûmeti teskin için bir kuvvei zabıta tahsis edecektir.

6 — Türkiye, Mısır ve Kıbrıs üzerindeki bütün hukukundan feragat ederek hususî ve nim resmî mahiyeti haiz olan İngiltere hükûmeti konferansta Türk murahhaslarının bu baptaki arzularını is'afa meyli olacak ve bunun kabulünü deruhte edecektir.

7 — Sulh şeraitinin tekarrüründen sonra zatı şahane dördüncü maddedeki hususatı tevsi için İngiltere hükûmetiyle ayrıca bir mukavele teati edecektir. Bu mukavelenin ahkâmı mahrem tutulacaktır.

İşbu mukavelename Dersaadette nüshateyn olarak tanzim ve tarafeyni akideynce teati ve kabul edilmiştir.

Heyeti temsiliye namına
Mustafa Kemal

İsmet beyin Anadoluya gönderilmesi için Şevket Turgut ve Cevat paşalara şifahen olduğu gibi Erzurumdan şifre ile de ricalarda bulunmuştum. 20 Kânunusani 336 da aldığım bu şifre, beni çok memnun etti:

15 K. Kumandanı Kâzım Karabekir Paşa hazretlerine

Ankaradan samimî selâmlar göndererek gözlerinizden öperiz.

Miralay İsmet Mustafa Kemal

Rauf beyin İstanbula gitmesine mukabil İsmet bey gibi kıymetli ve samimî bir arkadaşımızın heyeti temsiliyeye gelmesi çok kuvvetli bir vaziyet idi. Şu cevabı verdim:

Mustafa Kemal Paşa hazretlerine ve İsmet beyefendiye

Ankaradan gelen samimî selâmları pek azim meserretle karşıladım. İsmet bey Rauf beyin yerine geldiyse sevincim daha azim olacaktır. Arzı tazimat eylerim.

Kâzım Karabekir

Kâzım Karabekir Paşa hazretlerine

Cevap:

İsmet bey en nazik ve mühim bir devreye girdiğimizi nazarı itibara alarak bizi kıymettar mesaisinden müstefit etmek ve bu devrenin inkişafına kadar heyeti temsiliyede bulunmak üzere gelmiştir. Cümleten gözlerinizden öperiz.

M. Kemal

Fakat 22 de Mustafa Kemal paşa hazretlerinin gelen şifrede İngilizler hükûmete bir nota vererek Harbiye Nazırı ve Erkânı Harbiye Reisini istifaya mecbur ederek İsmet beyin İstanbula avdetini istediklerini, İsmet beyin de bilmecburiye avdet ettiğini öğrenerek meyus oldum ve İsmet beyin İstanbula avdetinin hiç de iyi olmadığını Mustafa Kemal paşa hazretlerine yazdım.

Erkânı harbiyei umumiyenin nezaret ve mesuliyeti altında neşrolunan mecmuai askeriyenin 26 Teşrinievvel 335 tarihli nüshasında gene kumandanlara bir taarruz vardı. Bu makaleyi tenkit ederek hayatımız pahasına işe atıldığımız bir zamanda bu gibi yazılara erkânı harbiyei umumiye riyaseti neden müsaade ediyor diye şifreli telgrafla acı yazmıştım. Cevat paşa hazretleri bana hususî mektup olarak şunu yazdı:

Huzuru biraderlerine

Dersaadet

14.11.335

Maruzdur: 26.10.335 tarihli mecmuai askeriye mündericatına ait şifrenizi aldım. Mucibi teessür olmıya değeri var ise

de fakat bu vakıayı mecmua mündericatı için mevzu usuldeki bir sehvi gayri ihtiyarinin neticesidir ki bu usulün suiistimalı gayesi nazariyle görmek lâzımdır ve çünkü ağaçta meyva toplamak istiyen bir sahibi marifetin üstünde bulunduğu dalı baltalıyacağına görüp geçenlerden hiçbiri ihtimal veremez. Maazalik sehvi vaki tariki makbulüne irca edilecektir. Ancak mevkii riyasetin sahibi sabıkı hakkında ityan edilmiş vasıfları istimalde zatı âlilerinden ayrılacağım. Makamlar bir hil'at ve bir elbisedir. Bu libasın içine girenlere hürmet ordu için hem vazife ve hem de zarurettir. Bunu siz daha pek çok iyi takdir buyurursunuz. Muhabbetle gözlerinizden öperim.

Ferik
Cevat

Şu cevabı hususî mektup olarak yazdım:

Erkanı Harbiye Umumiye Reisi Cevat Paşa hazretlerine

Maruzumdur:

14.11.335 tarihli iltifatı samileri 10.1.336 da kemali şükran ile şeref telâkki olundu. Makamların bir hılat ve libas olduğunu kabul ediyorum. Fakat her önüne gelenin muhterem olduğu kadarda mes'uliyetli olan bu hıl'atı sırtına alamamasını da pek mühim görüyorum. Bu hıl'atin nikabı namus ve iffetine bürünerek senelerce her varlığımızı emen istibdadı idareyi yeniden vaz ile biçâre milleti büsbütün malûl ve sakat süründürerek kendi saadeti hayatiyelerini temine çalışanlara karşı bir kolordu kumandanı sıfatile hakkı tenkit ve itiraza malik olduğumu zannediyorum' Bu hıl'atin bahsettiği kuvvet ve kudreti suiistimal vatan ve milletimizi mahv ve tahribe çalışanlara karşı yine mevkiim dolayısiyle sükütu onların şeriki cürüm ve cinayeti olmak addediyorum. Buna rana misal bugün şark ve garbın içinde bulunduğu haldir.

Muhterem hil'atlar içerisinde çıkan namussiken emirleri kâşki İzmirde daha başlangıcında red etseydi, kâşki hil'atlara bürünenlere karşı dipçik, tokat, tükrük yemeden evvel itaati mutlaka yerine hamaset gösterip maiyet tuğyan etseydi de tarihimize iğrenç sayfalar yazdırmasalardı. Dünyanın bütün

milletleri istihkarı hayatla haklarını alırlarken, Mısırlılar bile esaret zincirlerini kırmak için kanlarını dökerlerken, biz nasıl oldu da İzmir rıhtımlarında garsonlara tokatlandık, nasıl oldu da bir kolordu heyeti akla sığmaz hakaretler altında "zito„ diye bağırdı. Bütün bu işler, bu hakarete katlanışlar libas ve hil'atlar altındaki acezenin marifetleri değilmi idi?.. İşgaller ne kadar gaddarane olursa olsun mukabele edilmemesi emrini veren, memleketin her tarafı ayaklar altında ezilirken hâlâ teslimi silâh emreden ve en nazik silâhımız olan şifreyi men edenler hil'atlara bürünmüştür diye nasıl mazharı ihtiram olurlar? Bunlara ihtiram, ordu için asıl bir vazife ve zaruret olur? Herhangi bir zata olan hürmeti mahsusa hissi bu hakayika mugayir bir kaide tevlit etmiyeceği kanaatindeyim. Milyonla halk koyun gibi salhaneye sürülürken, memleketi düşmanlara teslim için entrikalar çevrilirken muhterem olan zatlar giydikleri hil'atın şeref ve kutsiyetinin icabatını yaparlar. Herhangi bir sebepten dolayı buna muktedir değiller ise hiç olmazsa âcizane seyirci vaziyetinde kalarak şeriki cürüm olmayı olsun kabul etmezler. Telâkkii âcizanemi bu tarzda izah eder ve kemali hürmetle ellerinizden öperim paşa hazretleri.

Erzurum 15/1/336

On beşinci kolordu kumandanı

KÂZIM KARABEKİR

bilarını 30 bin kişi ihzar etmekte oldukları ve dört sınıf askeri silâh altına aldıkları.]

Bu tamim üzerine k. 12. kumandanı Fahrettin bey bana sormuştu:

[Böyle bir halde Kuvayı milliye ile mi mukavemet edeceksiniz yoksa kıtaatla mı?]

Bende 25 Şubat 336 tarihli cevabımda şunu yazmıştım: [Talim edilmekte olan 30 bin kişilik bir kuvvetin Kafkasyaya, Ermenistana Batum veya Trabzona gönderileceği şimdiye kadar müteaddit defalar işitildi. Fakat böyle bir kuvvetin geleceğine ihtimal vermiyorum. Şayet sahillerimize çıkarılmak istenilirse doğrudan doğruya kıtaatı askeriye ile şiddetle mukabele ve mümaneat olunacaktır.]

Fahrettin bey İstanbula hareketini ve niçin gittiğini de bildirmedi. O havalide başlıyan makûs cereyanların inkişafı tehlikeli idi. İstanbulda meclisi mebusan ve buna istinat eden hükûmet mevcut iken Heyeti temsiliyenin fazla faaliyetini [*] ileri sürerek iki başlı hükûmetin felâketi mucip olacağı hakkındaki propagandaların halk ve ordu mensubinini de tahrik ettiğini anladım. Bu cereyanı önlemek için derhal on ikinci kolorduya şunu yazdım ve umum kolordulara ve Heyeti temsiliyeye de aynen bildirdim:

Erzurum

---

26 Şubat 336

24.2.36 tarihli ajans Konya ahalisinin kuvayı milliye aleyhine irticakâr bir telgrafını neşrediyor. Konya valii sabıkı Cemâl beyin tohmu fesadı ötedenberi malûm olmakla beraber kolordu karargâhının merkezinde böyle bir bâdirenin bu derece faal bir vaziyet takınması pek ziyade calibi nazardır. Bilhassa Anadolu salâbeti milliyesine her tarafça ehemmiyet atfolunduğu bir sırada bu hal düşmanlarımız için yeniden bir ganimet olacaktır. Bugün İzmir ve Adana cephelerini tutan hükûmet değil millet kuvvetidir. Keza vilâyatı Şarkiyemizi Ermenistan olmaktan kurtaran mahza müdafaai milliyedir.

---

[*] Bu hususta Heyeti temsiliyeyi 23 Şubat 36 tarihilede ikazla Meclisi milliye karşı olsun mütahakkim bir vaziyet almamasını tavsiye etmiştim. Heyeti temsiliye ile çok muhabere ve münakaşalarımız vardır.

Hâlâ her tarafta İslâmiyet çiğnenirken Konya afakındaki bu hal nedir. Kimlerin teşvikidir? Biçâre halka anlatılamazmı ki kuvayı milliyenin inhilâlile beraber Konya dahi Yunan canavarlarının ayakları altında inliyecek ve İslâm namusu orada dahi payımal edilecektir. Kolordu kumandanı Fahrettin bey İstanbula buhranlı bir zamanda niçin gitti? Ne zaman avdet edecektir? Bugün milletimizin ve İslâmlığın yegâne varlığını temin eden müdafaai milliyeye Niğde, Nevşehir ve Konyadan bu hücum nedendir? Acaba on ikinci kolordunca bu hususta ne gibi tedabir ittihaz edilmiştir? Tenvir buyurulmaklığımı rica ederim. K. 15 kumandanı

KÂZIM KARABEKİR

Ajanslardan birde Anzavur Ahmet çetesinin faaliyetini anlıyarak bulunduğu mıntakadaki kolordu kumandanından hesap istedim:

Bandırmada on dördüncü kolordu kumandanı Yusuf İzzet paşa hazretlerine

Erzurum

26 Şubat 336

Anzavur Ahmet çetesinin gene kespi kuvvet ve faaliyet etmesi ve Biga'da Hamdi bey kuvvai milliyesi aleyhine harekâtı filiyede bulunması birer zahiri şekilden ibaret görünüyor. Bunun tahtında ne gibi gizli kuvvetlerin âmil olduğu ve zatı samilerince bu vaziyet ile buna mukabil müttehaz tedabiri maniadan tenvir buyurulmaklığımı istirham eylerim.

K. 15 kumandanı

KÂZIM KARABEKİR

Aldığım haberlerden ve ajanslardan İstanbulda bir felâketin yaklaştığını, on iki ve on dördüncü kolordu kumandanlarının Heyeti temsiliyeye değil İstanbul emrinde bize muarız kalacağından endişe ettim. Her iki kolorduyu şimdiden ikazla beraber İstanbula da şunu yazdım, netice hakkında Heyeti temsiliyeyi de tenvir ettim:

Dersaadette Bahrısefit mevkii müstahkem kumandanlığına

(Galatalı miralay Şevket bey idi)

Erzurum

28 Şubat 336

Aceledir.

Ajanslarda Konya ahalisinin telgrafı ve Biga hâdisesinin neşri ve Kuvayi milliye aleyhinde cereyanlar zuhuru pek çok dikkatimizi celp ediyor. Dersaadette din perdesi altında yine bir irtica cemiyetinin teşekkül ve bunların Anzavur çetelerile temas ve münasebette ve daha büyük mikyasta bazı tertibatlı hafiyeleri işitilmektedir. Zat-ı âlii biraderilerinden hassaten şunu rica ederim ki, hükûmeti merkeziyenin bu irtica hakkındaki kanaat ve buna karşı icraat veya tasavvuratı nedir? Zatıâliniz şahsen bu bapta ne dereceye kadar haizi malûmat bulunuyorsunuz? Ve bir de acilen Rauf ve İsmet ve Erzurum mebusu Necati beylerle seri bir temas yaparak kendilerinin malûmat ve bilhassa ahval ve şeraiti maruzatımın sıhhatı takdirinde meclisin derecei emniyetini öğrenerek iki güne kadar müsaraaten tenvir buyurmanızı ve birde on ikinci kolordu kumandanı miralay Fahrettin bey ne suretle Dersaadete gelmiştir? Kolordunun mıntakası ve hassaten Konya ehemmiyet kespettiği şu sırada mutlaka kumanda başında bulunması lâzım geleceği cihetle zamanı avdetinin tahkik ve inba buyrulmasını hassaten rica ederim efendim.

15 K. K.
KÂZIM KARABEKİR

Gelen cevaplardan aldığım intiba tahminlerimin hakikatını bana anlattı. Heyeti temsiliyeyi de tenvir ettim.

Heyeti temsiliyeden İstanbul hakkında gelen 4 Mart tarihli şifre şu idi:

İstanbulda teşekkül eden bir cemiyeti fesadiye İngilizlerle müttehiden:

1 — Hükûmetin iskatile Ferit paşa ve emsalinden bir hükûmet tesisi.

2 — Meclisin feshi, kuvayi milliyenin ilgası.

3 — İstanbulda bir Şûrayı hilâfet teşkili.

4 — Bolşeviklik aleyhinde fetva isdarı hususatının takarrür ettirildiği tahakkuk etmiş ve Anzavur harekâtile beraber İngilizlerin hükûmeti tazyik ettikleri mezkûr mukarrerat cümlesinden olduğu İstanbuldan bildirilmiştir. İşbu malûmatın heyeti merkeziyelere de iblâğı rica olunur.

Heyeti temsiliye namına
M. KEMAL

28 Şubatta İstanbulda arkadaşlarımı ben ikaz ederek harekete geçirmiştim bu meyanda İsmet beyin de Şevket bey tarafından ikaz olunarak 3 Martta balâdaki malûmatı Mustafa Kemal paşaya yazdığını öğrendim. Ben mıntakamda her tarafı zaten lâzımı gibi mütemadiyen tenvir ve irşat ediyordum. Yapılacak iş İstanbuldaki mel'anet ocağı müntesiplerinden bir kaçını bir gece Anadoluya aşırmak ve İstanbulda Meclisi millimizi dağıttıkları anda Ankarada millî hükûmeti ilân için hazırlık yapmaktır. Bunları sekiz Martta Heyeti temsiliyeye teklif ettim.

Heyeti Temsiliyeye

Erzurum

10 Mart 336

C. 8 Mart 336

1 — Ahvali nasıl görüyoruz.

Bütün ecnebi matbuatı ve itilâf hükûmetlerinin etvar ve harekâtı pek sarih gösteriyor ki hakkımızda yapılan imha plânile Meclisi millimizin toplanmasından sonra dahi kemafissabık hatve behatve yürünüyor. Bu plânın hututu asliyesi:

Evvelâ — Kürdü, hattâ Çerkesi ayırmak, Türkleri biribirine düşürmek, Anadoluyu paylaşmak, en sonra da — Endülüsteki engizisyon mezalimini tatbikle Anadoluda Türklüğü ve İslâmlığı bitiren Rum ve Ermeni gibi kendilerine sadık kültürler yapmaktır. Bu plânın tatbikini kuvvai milliye tehir etti. Bolşevizm galebesi ise bir mani olarak tebellür etti. Bolşeviklerin Kafkası aşmalarile tahassül edecek netice muhayyel olan bu mel'un plânı altüst etti ve değil Türkün belki İslâmın umumî ittihadına sebep olacak korkusu esas plânı ilk fırsata talikan daha basit bir plân tertip ettirdi. O da Anadolunun Bolşeviklerle ittifakına karşı boğazları ve garbî ve cenubî Anadolu parçalarını elden kaçırmak ve bu suretle bu gün Rus

cetvelini tabederek piyasaya çıkaracağım 933 senesi Nisan ayının sekizinci günü İkdam gazetesi İdare Müdürü Ali Gümüş bey bana gelerek:

«— Sen bir kitap basıyormuşsun bunun hakkında seninle bir zat görüşmek istiyor» dedi; ben de:

«— Gizli kapaklı bir şey yapmıyorum, kim isterse görüşebilirim» diye cevap verdim.

Bu konuşmadan bir gün sonra akşam üzeri pardüsümü arkama alarak traş olmak üzere karşıki berbere giderken Ali Gümüş beyle karşılaştım. Beni, görüşmek isteyen zata götürmek istediğini söyledi. Yanında heybetli iri yarı bir de zat vardı. Hemen oracıkta duran üstü tenteneli bir otomobile beni bindirerek Beyoğlu tarafına doğru yol almağa başladık. İstiklâl caddesine gelince traş olmama müsaadelerini rica ederek caddedeki bir berberde traş olabildim. Fransız hastahanesinin karşısında Pangaltı caddesinde şimdiki numarası 161 olan Afyon Milletvekili merhum Ali beyin evine geldik. Burada Kılıç Ali beyle karşılaşınca görüşmek isteyenin bu zat olduğunu anladım. Hal hatır sorduktan sonra söz basmakta olduğum bu kitaba intikal etti. Çok centilmen bir tavırla ve olgun bir eda ile konuşmaya başlıyan bu zatı ne yalan söyliyeyim bu şekilde konulaşilen ve bu suretle nazik ve nârin davranacağını hiç aklımdan geçirmezdim. Ümüdimin sevkinde çıkan Kılıç Ali bey başlangıç tekerlemelerini yaptıktan sonra bu kitabın bugün için memlekete zarar vereceğini ve daha henüz neşretmek zamanı gelmediğini uzun uzadıya tahlil ettikten sonra fikrimi sordu. Ben de:

«— Madem ki sizce bu kitabın çıkması mahzurlu görülüyor, şu halde benim ne haddime kalmıştır ki çıkarabileyim, ne isterseniz onu yapabilirsiniz» dedim.

«— Pekâlâ öyle ise, basılan ne kadar forma varsa bize hepsini teslim eder misin» deyince:

«— Efendim; benim ne kuvvetim kudretim vardır ki sizlere bu kitabı teslim etmem diyebileyim, ne isterseniz onu yapabilirsiniz» diyerek yanlarından ayrıldım ve beni getiren zevatla beraber matbaama döndüm. Biraz sonra Recep Zühtü beyle Halk Partisinin Baş Kâtibi Kâzım bey ve daha bir kaç zevat matbaaya geldiler, basılan formaları itfaiyeden gelen kamyona koyarak alıp gittiler.

Oradaki konuşmalardan öğrendim ki hamam külhanla-

rında yaktırmak mümkün olmayınca Topkapı haricine getirip oralardaki hali çukurluklarda yakacaklardır. Netekim de öyle yapmışlardır.

Muhterem okuyucularım; bu hâdisenin tam tafsilâtı böyle bir kaç sahifeye sığmaz. Bu vak'anın çok enteresan tarafları vardır. İnşaallah onu da sizlere bir gün 64 sahifelik bir eser halinde ayrıca takdim edeceğimi vaad ediyorum.

Sinan OMUR